

Dan Grigorescu

CEILURI SI IARZULILE ZBURATOARE

Editura Cucuteni

DAN GRIGORESCU
COLUMB ȘI INSULELE ZBURĂTOARE

DAN GRIGORESCU

**COLUMB ȘI
INSULELE ZBURĂTOARE**

EDITURA CUCUTENI

1994

Coperta de: VASILE OLAC

ISBN 973-96731-5-5

Cuvînt înainte

Columb — spune o legendă răspândită, firește, mai ales în secolul romantismului — a lăsat cu limbă de moarte ca, în sîcriu, să fie puse lanțurile cu care fusese legat pe drumul de întoarcere din cea de-a treia călătorie a lui în ținuturile de la apus de Atlantic. Potrivit unei tradiții ce a fost preluată de aproape toți biografi săi, cutezătorul corăbier a crezut neabătut că pămînturile cucerite în numele Maiestăților Lor Catolice erau țărmurile răsăritene ale Indiei; nu ar fi bănuît, deci, niciodată că descoperise o Lume Nouă. Amănunt privit, de un timp încoace, cu tot mai multe rezerve, după ce majoritatea cercetătorilor au pus în lumină solida lui cultură, lecturile temeinice din autorii antici. Prin-urmare, e mai mult ca sigur că întîlnise referirile lui Platon și ale lui Strabo la tărîmurile aflate departe, dincolo de Ocean, unde — cum spuneau cei vechi — au ajuns unii navigatori plecați de pe țărmurile de răsărit. S-a aflat și că fiul său îi procurase toate hărțile Atlanticului cunoscute pe atunci și că el le cercetase cu multă luare-aminte. E peste putință să nu fi știut de expediția lui Leif Ericsson, vikingul care, în anul 1000, își dusesese corabia pînă pe țărmul de apus al Oceanului, într-un loc numit de el Vinland. Călătoria aceasta nu fusese uitată : cu puțină vreme înainte ca mica flotă a lui Columb să fi pornit din Sevilla, se aflase despre o scrisoare a Papei Inocențiu al VII-lea, neliniștit că drept credincioșii din Vinland (unde, de cîteva secole, se înființase o episcopie) nu mai dăduseră semn de viață de foarte mult timp.

Și, apoi, cum s-ar putea crede că un om cu un asemenea orizont cultural păstra o imagine atît de naivă a Indiei, încât ducea în calele corăbiilor nenumărate lăzi mari cu mărgele și

oglinjoare menite să-i câștige pe băștinași de partea lui? Tre-cuseră multe secole de când europenii știau foarte bine că India nu e numai o țară a mirodeniilor și a lemnului de esență scumpă, ci, mai ales, a unei mari culturi. . .

È adevărat, Columb a fost un nedreptățit. Foarte curând după moartea sa, un geograf german, Waldseemüller, a publicat o hartă în care pământurile unde ancorase navigatorul genovez nu-i purtau numele, ci pe acela al unui alt corăbier italian, venețianul Amerigo Vespucci, ajuns la multă vreme după Columb pe continentul unde amiralul lui Ferdinand și al Isabellei nu va fi amintit decât de denumirea unei țări din America de Sud (botezată astfel la aproape 250 de ani după expediția columbiană) și ale unor orașe din Statele Unite — toate aflate departe de meleagurile pe care el pășise cândva. (Tot așa cum, în jocul ironic al destinului, singura statuie a lui Leif Eriksson veghează de câteva decenii în cartierul norvegian din Seattle, la Pacific, de unde contemplă vasta întindere de ape pe care corăbiiile vikingilor nu au plutit nicicând).

Mal târziu, însă, Columb va fi răzbușat.

Aproape toți vorbim despre el ca despre adevăratul descoperitor al Lumii Noi (chiar dacă dăm, uneori, crezare poveștii potrivit căreia nu și-ar fi dat niciodată seama că a ajuns în cu totul altă parte a Pământului decât multrâvnita Indie). Aproape toți îl privesc pe Vespucci doar ca pe un norocos — sau de-a dreptul ca pe un impostor —, uitând, totuși, că și venețianul a fost un navigator de seamă, că a debarcat, de pildă, pe țărmul Venezuelei (cărui l-a spus astfel în cinstea cetății sale natale).

Columb e unul dintre cei mai sărbătoriți europeni din istoria modernă. Poate doar misteriosul doctor Faust și Napoleon să-l fie deopotrivă în această privință. Nici Gutenberg, a cărui invenție a dat noi perspective cunoașterii umane și, implicit, istoriei înseși, nici Newton sau Einstein, Michelangelo sau Goethe, Dante sau Shakespeare, Carol Quintul sau Elizabeta a Angliei nu au avut parte de sărbători atât de strălucite. Câți dintre noi știm numele întreg al celei dintâi făpturi omenești

care a pășit pe Lună, faptă, fără îndoială, la fel de importantă cu ceea ce se cheamă „descoperirea Americii”?

Scriu aceste rânduri cu numai câteva zile înainte de celebrarea unei jumătăți de mileniu de când a plecat el în marea aventură a aflării unui nou drum spre India (de fapt, serbările au început de foarte multă vreme și aproape toți capii de stat s-au simțit onorați să ia parte la grandioasa elogiare a celui care nu a știut, poate, niciodată că primul lui pas pe pământurile descoperite la capătul istovitoareii lui călătorii era la fel de mare și pentru om și pentru omenire).

În multe cărți de istorie, începuturile erei moderne sunt însemnate, pe drept, de anul în care un navigator genovez, plutind sub steagul Spaniei, a atins țărmul unei Lumi Noi. Evenimentul e, fără îndoială, de o însemnătate comparabilă cu un alt fapt din vremea Renașterii — invenția tiparului — care, însă, se cuvine să observăm din nou, nu a avut parte de aceeași meritate sărbătorire.

Nu numai în patria lui adoptivă sau în aceea de baștină, Columb are înțelesul celei dintâi punți aruncate dinspre Lumea Veche spre cea Nouă.

A fost, însă, cu adevărat cea dintâi?

21 septembrie 1992

PIETRÊLE DIAVOLULUI

America, despre care se vorbește atât de stăruitor ca despre un continent cu o istorie recentă — adică începând exact cu prima călătorie, din 1492, a lui Columb —, e un pământ al cărui trecut e ascuns de mari mistere. Dar tot ceea ce premerge anului 1492 e încredințat arheologiei; nu fără îndreptățire, pentru că, așa cum au crezut că pot stabili primii cercetători ai vechilor semne ale vieții umane de aici, mărturiile scrise lipsesc.

De la întemeierea ei, arheologia americană a fost tentată să pună vestigiile studiate de ea pe seama celor dintâi locuitori ai teritoriilor cuprinse între Atlantic și Pacific cărora, preluându-se confuzia celor ce căutau prin aceste locuri un drum spre India, li s-a spus (și, evident, li se mai spune) *indieni*. Și aceștia, desigur, cu o istorie complicată, reconstituită cu mari ezitări și care, să recunoaștem, e susceptibilă de interpretări dintre cele mai contradictorii. Ce spune, de fapt, denumirea atât de larg folosită — *precolumbiană* — pentru întreaga vreme de dinainte de sosirea europenilor? Că ea nu definește o realitate unitară, nu numai pe întreaga întindere a continentului, dar nici măcar a unor zone mai mici, e un lucru bine știut. Dar aparține, oare, în întregime, *indienilor*?

A fost, se știe, un moment când pe înaltele podișuri ale Anzilor s-au descoperit ciudate semne pentru care cea mai simplă explicație (sau cea mai la îndemână) era, ca de obicei în asemenea ocazii, cea mai uluitoare: ele au fost atribuite unor nave sosite de pe alte planete (ori din alte galaxii). Surprinzătoare a fost numai graba cu care a fost îmbrățișată extraordinara ipoteză, de vreme ce ea lăsa nelămurite nenumă-

rate detalii, totuși, importante. Adevărul e, însă, că nici cei care s-au împotrivit supoziției unor expediții extraterestre ce treceau printr-unul din ținuturile cele mai inospitaliere ale pământului nu au produs argumente îndeajuns de convingătoare în stare să respingă teoria spectaculoasă a astronautilor extragalactici.

Împrejurarea că aceste semne tainice se află atât de aproape de centrul uneia dintre cele mai stranii civilizații de demult — civilizația incașilor — sporea, cu siguranță, misterul. În jurul popoarelor care au trăit aici, ca și în jurul mărturiilor — directe sau indirecte — privindu-i pe azteci, pe olmeci, pe maiiași s-au clădit nenumărate legende; uneori s-a crezut că pot fi re-create mituri fundamentale ale străvechilor culturi: literatura latino-americană a secolului nostru a dat multe opere memorabile a căror semnificație e conturată din perspectiva acestor tradiții arhetipale.

Dar teritoriile unde ajungeau cei dintâi exploratori ai continentului, la răspântia secolelor al XV-lea și al XVI-lea, se aflau departe de locurile în care se va descoperi mai târziu marea cultură originală a Lumii Noi. Arheologii și istoricii culturii americane arhaice se văd obligați să urmărească nu traseele cele mai pline de strălucire, ci pe acelea — de cele mai multe ori modeste și obositoare — care sunt susținute de dovezi și de supoziții. Și se bagă ușor de seamă că majoritatea acestor dovezi ies la iveală din pământul unor ținuturi ale căror populații străvechi au fost socotite vreme îndelungată că s-au aflat pe una din treptele cele mai de jos ale civilizației amerindiene — cele de pe coasta de nord-est a Continentului.

Mii de pietre uriașe zac risipite în aceste regiuni ale Americii, fără ca vreun document de un fel sau altul să le lămurească rostul. Grămezi de bolovani, rânduite radiaș sau în lungi șiruri paralele, stânci imense ridicate, într-un echilibru curios, pe stâlpi rudimentari de piatră, așchii de granit pe care încă se mai deslușesc urmele uneltei ce le-a desprins din blocurile de pe povârnișurile munților, bordeie acoperite cu mari lespezi:

toate acestea stau mărturie existenței unor oameni îndemânatici, buni cunoscători ai unui meșteșug complicat. Cine erau ei? Și de ce au trudit atât pentru ridicarea unor asemenea ciudate construcții?

Uneori, din pură întâmplare, pe câte una din aceste pietre s-au descoperit semne ce ar putut să pară o inscripție. Specialiștii nu au izbutit, însă, decât arare, dacă nu să o descifreze, cel puțin să-i găsească locul în șirul extraordinar de lung al scrierilor străvechi și să dea astfel o sugestie — nu totdeauna acceptată de ceilalți arheologi — privindu-i pe cei care ar fi putut să cioplească astfel pietrele..

Pe o stradă a orașelului North Salem din statul New York, se află o stâncă grea de aproape o sută de tone, sprijinită de trei stâlpi groși de piatră. Lângă ea, filiala locală a Societății de Istorie a așezat o inscripție care explică, pe înțelesul tuturor, că, la sfârșitul ultimei Perioade Glaciare, un ghețar s-a topit și că o bucată de granit de 90 de tone a lunecat drept în vârful câtorva pietre ceva mai mici, în formă de con. Cu alte cuvinte, că totul nu e altceva decât un fenomen geologic cât se poate de natural.

La mai multe mile de acolo, lângă orașul Poughkeepsie, pe malul fluviului Hudson, o lespede dreptunghiulară s-a ivit din pământ în urmă cu vreo 150 de ani, când s-au început lucrările pentru o șosea. Localnicii spun că au aflat cum că dedesubt ar fi înmormântată o căpetenie indiană. Geologii sunt siguri că ea a fost adusă acolo de ghețari. „În afară de asta — observă ei —, indienii din aceste părți nici nu obișnuiau să însemne mormintele cu pietre”. Ceea ce e foarte adevărat, dar... iarăși un fenomen natural provocat de lunecarea ghețarilor de la sfârșitul unei Ere Glaciare?

Cândva mi-a căzut în mână o carte încântătoare, scrisă la sfârșitul secolului trecut (mai exact, în 1892, la cea de-a 400-a aniversare a călătoriei lui Columb) de unul dintre cei mai proeminenți savanți ai vremii, James Alleston. Era un roman de aventuri, evocând, însă, locuri reale de pe valea fluviului Delaware; printre ele, și o misterioasă îngrămădire de stânci

de pe un vârf de munte din Pennsylvania, în apropiere de hotarul cu statul New York. Aveam să aflu ceva mai târziu că aceasta era una din multele construcții pe care geologii le prezintă ca pe o creație a naturii, aflată dincolo de puterea de înțelegere a oamenilor.

Să fie aceste „monumente de piatră”, cum le numeau arheologii sfârșitului de secol al XIX-lea, doar accidente ale naturii? Dacă nu, cine le-a ridicat? Și de ce? Când? Ce spun inscripțiile, atunci când scrijeliturile sunt cu adevărat scrieri? Și, mai presus de toate, de câte ori a fost descoperită America?

În ultimul milion de ani, Pământul a trecut prin cel puțin zece glaciațiuni. În vremea celei din urmă, un gigantic strat de gheață — gros, în unele locuri, de mai mult de trei kilometri — acoperea aproape toată America de Nord. Apa oceanelor, absorbită de ghețari uriași, scăzuse, mult, dezvelind pragurile până atunci ascunse. Pe un astfel de prag, transformat într-un drum larg de mai multe zeci de kilometri, care lega acum Siberia de Alaska, au trecut, acum aproape 20000 de ani, cete de vânători nomazi, venite din depărtările Asiei. Arheologii au identificat mai multe valuri de migrații care s-au răspândit lent în continentul acoperit de ghețuri, unde mișunau mamuți și elani uriași, pradă ușoară pentru dibacii vânători, mai ales că, așa cum se crede, jivinele nu întâlneau până atunci oameni și nu învățaseră să se păzească de ei. Sunt locuri unde s-au găsit zeci de schelete de mamuți, purtând semnul armei ucigașe, dar care au fost lăsați acolo unde au căzut; vânătorii hăcuind doar pe unul sau doi dintre ei (oasele sfărâmate și calcinate au fost descoperite nu departe de acolo); vânătoarea devenise un fel de sport sângeros, un masăcr. Vânatul se împuțina repede, iar grupurile nomade erau silite să plece tot mai departe, în căutarea unor ținuturi mai darnice.

În urmă cu vreo 10000 de ani, când uriașele ghețuri s-au topit, apele oceanelor au crescut din nou și podul ce unea Asia de America a fost acoperit: strâmtoarea ce avea să se numească Bering despărțea cele două continente, oprind trecerea altor

cete de vânători. Dar în cei zece mii de ani de migrații, pare-se, neîntrerupte, foarte mulți ajunseseră în aceste pământuri, risipindu-și în aproape toate ținuturile cuprinse între Alaska și Țara de Foc, în îndepărtatul Sud. Aceștia sunt cei cărora, mult mai târziu, vor ajunge să li se spună *Indieni*. Ei au fost constructorii unei civilizații ale cărei urme, în platourile interioare ale Mexicului, în Yucatan, în Anzi sau, identificate mult mai de curând, în bazinul lui Mississippi, au stârnit derută și, mai târziu, admirația europenilor veniți în aceste locuri. Și s-a tras o concluzie care, în secolul al XVIII-lea când a fost formulată pentru prima dată pe temeiul unor cercetări sistematice, nu putea fi decât normală: lor li se datorau *toate* construcțiile de pe întinsul Americii. În secolul trecut, s-au întreprins nenumărate săpături; cele mai multe, conduse de amatori entuziaști, al căror zel fusese aprins de rapoartele publice ale Societății Americane de istorie și ale Institutului Smithsonian, dar nu aveau nici cele mai vagi noțiuni de felul cum trebuie organizat un șantier arheologic, au condus la grava deteriorare, adesea ireparabilă, a vestigiilor. (De altminteri, mulți dintre acești arheologi improvizați erau mai rar îndemnați de interesul științific decât de speranța de a găsi comorile despre care se bănuia că au fost îngropate de indieni).

Încă din primii ani ai secolului nostru, începuse o operă de clasificare metodică a rezultatelor unor investigații ghidate de principii științifice clare. Concluziile erau, de fiecare dată, aceleași: populațiile indiene, reprezentând forme diverse de civilizație, tradiții care variau de la o zonă la alta dar care erau supuse unor complexe procese de aculturație, de influențe reciproce, erau cele care clădiseră „monumentele de piatră” și celelalte construcții, uneori gigantice, de pe teritoriul Statelor Unite și al Canadei.

De aceea, comunicarea din 1975 a lui Barry Fell, reputat profesor de biologie marină la Universitatea Harvard (și epigrafist amator) a fost primită cu un amestec de indiferență și de amuzată neîncredere. Fell susținea că a stabilit proveniența feniciană a inscripțiilor de pe cele peste patru sute de les-

pezi excavate de pe un teren agricol din Pennsylvania. Fenicienii, cei mai abili și mai îndrăzneți navigatori ai Antichității, despre care se știa că în jurul anului 1000 î.e.n. străbăteau adesea Mediterana de la răsărit până la capătul ei apusean, că au trecut în Atlantic și că aduceau din Britania minereuri de fier, bănuindu-se că au coborât mult și de-a lungul coastelor Africii, au ajuns — afirma Fell — și în America. Mai mult, el declara în câteva studii publicate într-o revistă științifică respectabilă, că a descifrat și câteva hieroglife egiptene, inscripții romane și o variantă, până atunci necunoscută, a scrierii celtice numite *ogam*¹.

Unul dintre cei mai renumiți cercetători ai vechilor monumente din Nord-estul Statelor Unite avea să mărturisească, peste câțiva ani, că, atunci când a aflat de articolele lui Barry Fell, a socotit că ele „proveneau, pur și simplu, dintr-o combinație dintre reportajele unor ziariști în căutare de senzație și fantezia unui savant care a luat-o razna”². La urma urmelor, arheologii stabiliseră de mult că Americile fuseseră izolate de restul lumii mai bine de zece mii de ani, până la sosirea caravelor lui Columb; și, cum nici expediția călugărilor irlandezi de la mijlocul mileniului întâi (a cărei veridicitate nu e, totuși, respinsă cu totul), nici aceea a vikingilor nu lăsaseră alte urme decât o palidă tradiție orală și câteva documente — dar nici unul pe pământul Americii —, teoria profesorului de biologie nu avea mai mulți sorți să fie însușită de specialiști decât romanticele supoziții ale popasului extratereștrilor pe înălțimile Anzilor. În afară de aceasta, antropologia demonstrase de

¹ Vezi Barry Fell, „An Iberian-Punic Stele of Hanno”, în *Occasional Publications of the Epigraphic Society*, II, nr. 44 (mai 1975), pp. 1—3; „Epigraphy of the Susquehanna Steles”, în *idem*, II, nr. 45 (mai 1975), pp. 1—8; „Celtic-Iberian Inscriptions of New England”, în *idem*, III, nr. 50 (august 1975), pp. 1—5; „The Romano-Celtic Phase at Mystery Hill, New Hampshire, in New England”, în *idem*, III, nr. 67 (sept. 1975), pp. 1—3.

² Salvatore Michael Trento, *The Search for Lost America: Mysteries of the Stone Ruins in the United States*, Harmondsworth, Penguin Books, 1979, p. XI.

mult că asemănările dintre culturi despărțite de mari distanțe pot fi lesne explicate ca evoluții paralele. Și, la drept vorbind, studii anterioare asupra inscripțiilor de pe pietrele presupuse a aparține perioadei precolumbiene au dovedit întotdeauna că acestea erau falsuri mai mult sau mai puțin îndemânaticе. De ce, atunci, atâta pierdere de vreme cu astfel de extravagante ?

Ciudat a fost felul în care au reacționat cercurile universitare americane: reprezentanții celor mai multe dintre ele au răspuns prin atacuri extrem de violente care nu se refereau, în esență, la documentele publicate de Fell. Unii arheologi mai tineri au întreprins atunci, surprinși de inadecvarea acestor replici la natura problemei puse în discuție, un inventar al articolelor apărute, de-a lungul ultimelor decenii, în revistele academice și au constatat că, aproape fără excepție, rapoartele ce vizau descoperirea unor piese susceptibile a fi interpretate ca fiind aduse aici din Lumea Veche fuseseră ignorate³.

Și atunci s-au ivit firesc câteva întrebări: există, oare, suficiente date care să ateste prezența în America a unor oameni care au sosit aici de peste Atlantic înaintea călătoriei epopeice a lui Columb ? De ce această problemă nu a fost studiată decât de foarte puțini specialiști, fiind lăsată mai ales pe seama unor diletanți ? Dar dacă Fell și ceilalți au exagerat, totuși ? Astfel încât, în câteva centre de cercetări s-au inițiat, în cea de-a doua jumătate a anilor '70, studii metodice care luau totul de la capăt — excavații noi și reevaluarea rapoartelor existente —, încercând să reziste ispitei de a interveni, de o parte sau de alta, în mult prea animata polemică, pentru că participanții de până atunci, deopotrivă specialiști și amatori, se lăsaseră în voia pasiunii și izbutiseră să întunece de-a binelea contururile problemei. Vrednică de observat e creșterea numărului de studii consacrate vestigiilor atribuite unor populații precolumbiene

³ Vezi John Vivian, *Building Stone Walls*, Charlotte Vt., Garden Way Publishing, 1976, p. VI.

non-indiene (sau a căror identificare fusese lăsată în suspensie), studii apărute foarte curând după cele ale lui Barry Fell.

Unul dintre cele mai active centre de cercetări a fost înființat, în ianuarie 1976, de Salvatore Michael Trento, un arheolog care lucrase multă vreme în șantierele de săpături din statul New York, în New Jersey și în statele Noii Anglii (mai ales în Connecticut și Massachusetts). Sediul centrului a fost stabilit chiar în locuința lui Trento, în orașelul Middletown din sudul statului New York; de aici, numele sub care avea să fie cunoscut în curând de toată obștea cercetătorilor străvechii istoriei a Americii — MARC, inițialele lui *Middletown Archeological Research Center*.

La început, activitatea consta în întâlnirile, cu totul neprotocolare, ale unor prieteni, cei mai mulți tineri profesori la colegiul din oraș, care, la sfârșit de săptămână, porneau în scurte excursii spre locurile unde știau că pot găsi „monumente de piatră” asemănătoare celor prezentate de Fell. Dar, după câteva luni, ei au băgat de seamă că fișele au început să se adune, formând o adevărată bază pentru cercetări mai sistematice; în același timp, tot mai mulți erau cei care soseau vinerea la Middletown pentru a lua parte la scurtele expediții ce se încheiau întotdeauna duminica după-amiază.

Și, atunci, Trento a redactat un plan amănunțit de cercetare, menit să folosească din plin colaborarea marelui număr de participanți la activitatea „arheologilor de weekend”. Se strângeau acum nu numai arheologi, ci și antropologi, epigrafiști, arhitecți, ingineri, fizicieni, geologi, specialiști în cercetările de bibliotecă și de arhivă. În 1978, Centrul avea două sute de membri, a căror activitate era coordonată de Trento, ajutat de câteva tinere cadre didactice, bune cunoscătoare ale problemelor specifice ale arheologiei și ale arhivisticii. Printre participanții la expedițiile organizate de MARC erau acum și piloți, studenți, gospodine, elevi de liceu, oameni de afaceri, ba chiar și câțiva politicieni, mulți dintre ei, va recunoaște mai târziu Trento, atrași de perspectiva de a petrece sfârșitul

de săptămână într-un chip neobișnuit, mai curând decât de pasiunea de a dezlega misterele pietrelor.

Străbăteau potecile munților, mergeau de-a lungul râurilor, se opreau ori de câte ori găseau o stâncă a cărei formă li se părea mai curioasă, o măsurau cu atenție, o curățau, căutând urmele vreunei inscripții. Apoi erau cercetate minuțios documente și publicații din secolul trecut (uneori și mai vechi, dar acestea erau extrem de rare), planuri ale diverselor birouri de cadastru, însemnări ale fermierilor, scrisori și facturi ale negustorilor de antichități. Din 1979, campaniile de cercetări durau optsprezece luni și se desfășurau în șantiere organizate în șapte state de pe Coasta de Nord-Est a Americii. MARC organizase și un al doilea centru, MEI (*Mediterranean Expedition Institute*); la Soller, pe insula Majorca, unde aveau loc prelegeri, seminarii pe teme privind istoria și preistoria zonei de vest a Mediteranei, cu accent special pe problemele Balearelor. Se organizau și aici campanii de cercetări, urmărindu-se adunarea de date care ar fi putut conduce la o analiză comparativă a monumentelor din America și a celor din Mediterana. (Spaniolii colaborau cu institutul american: specialiștii muzeului arheologic de la Deya, tot în Majorca, au creat un Institut de Studii Comparative, publicând câteva excelente monografii privitoare la preistoria Balearelor, subiect care îi interesa atât de mult pe cei de la MARC).

Activitatea unor instituții mai vechi devine, către sfârșitul deceniului al 8-lea, mult mai intensă, fapt ilustrat, de altminteri, de numărul mare de publicații apărute acum. Institutul American de Arheologie Indiană (AIAI), aflat sub conducerea unei personalități proeminente, Roger Moeller, a publicat o masivă bibliografie a lucrărilor referitoare la arheologia părții de nord-est a Noii Anglii. O altă instituție, Societatea pentru Cercetarea Siturilor Vechi (*Early Sites Research Society*), cu sediul la Danielson, în Connecticut, înființată prin 1950, dar ale cărei urme, la scurt timp după aceea, se pierduseră aproape cu totul, și-a făcut simțită din nou prezența, la numai câteva luni de la publicarea primelor rezultate ale

expedițiilor celor de la MARC; Societatea e condusă de doi reputați specialiști, James P. Whittall II și William D. Nisbet, autori ai unor studii importante privind arheologia Noii Anglii (din păcate, buletinul editat de ei e distribuit numai câtorva biblioteci universitare, așa încât cercetările întreprinse de arheologii din Danielson sunt relativ puțin cunoscute). Se cuvin adăugate Societatea de Epigrafie din Arlington, Massachusetts, editoarea unei excelente reviste — de altfel, singura de acest fel din țară — în care, în afara descifrării și interpretării inscripțiilor și a unor analize extrem de specializate, sunt tipărite și admirabile texte de popularizare, nu o dată savuroase, ceea ce și explică larga ei difuzare (în 45 din cele 50 de state americane și în 25 de țări străine). E revista în care au apărut relatările lui Barry Fell, cele care au făcut atâta senzație în 1975. Sau *Earthwatch* dintr-un orășel, Belmont, din Massachusetts, organizată ca o asociație a tinerilor cercetători a căror activitate, sprijinită de o mică bancă din localitate, constă în scurte excursii prin munți și de-a lungul râurilor din apropiere, în cercetări întreprinse în tabere ridicate în preajma celor mai puțin cercetate „monumente de piatră” din regiune: „e un adevărat roman de mister, dar cu o bază serioasă, ale cărui personaje suntem noi și autorii necunoscuți ai monumentelor”, scria un student de la Harvard, participant la acțiunile asociației din Belmont.

Cu toate că primele ecouri ale inițiativelor celor de la Middletown s-au auzit, cum era normal, în nord-estul Statelor Unite, au venit semnale de departe, din Texas, Oklahoma sau tocmai din Arizona și din Noul Mexic, confirmând existența, și în acele locuri, a unor monumente foarte asemănătoare celor studiate de arheologii din Noua Anglie și din statele Atlanticului Mijlociu (New York, New Jersey, Pennsylvania, Maryland, Delaware...). De pe valea lui Mississippi și a numeroșilor lui afluenți care străbat ținuturile Marilor Câmpii, soseau la Middletown mesaje, însoțite adesea de fotografii ce înfățișau pietre imense înfipite în pământ, într-un echilibru ce părea foarte precar, și construcții botezate acolo „pietre de altar”.

Să fi fost acestea dovezi că misterioșii meșteri ai „monumentelor” de pe coasta de est nu s-au oprit la Munții Alleghani și că s-au răspândit în interiorul continentului? Dar ce a mai rămas de pe urma lor, în afara acestor construcții bizare, al căror înțeles e încă puțin lămurit de arheologi și de epigrafiști?

Datele strânse de pe malurile marilor fluvii din Nord-Est (Hudson, Connecticut, Susquehanna) și ale afluenților lor, din câmpiile întinse de-a lungul coastei oceanului au fost interpretate foarte decis de Trento și de asociații săi ca „dovezi foarte sugestive ale existenței unor mici grupuri aparținând civilizației bronzului⁴ din Mediterana și din Europa de nord-vest care, navigând până aici de pe țărmurile lor natale, au început să rătăcească prin pădurile preistorice ale Americii”⁵. Era o concluzie foarte asemănătoare aceleia la care ajungeau, cam în același timp, și alți arheologi, cercetători ai zonei din răsăritul Statelor Unite unde identificau „sute de inscripții scrijelite pe pietrele din Noua Anglie și din Atlanticul de Mijloc, demonstrând o izbitoare asemănare cu pietrele găsite în vaste regiuni ale Lumii Vechi, din Maroc în Suedia”⁶.

La aproximativ o sută de kilometri de New York, se află — lucru cunoscut încă de la începutul secolului al XVIII-lea — un adevărat depozit de obiecte lucrate în piatră, puse de multă vreme pe seama indienilor irochezi. Relatările privitoare la aceste obiecte concordă când se referă la însușirile lor artistice și la gradul înalt de cunoștințe tehnice ale artizanilor care le-au lucrat. În centrul sitului e construită o colibă al cărei acoperiș e clădit din lespezi mari de piatră acoperite cu pământ, foarte asemănătoare unora dintre cele descoperite de-a lungul timpului în vastul bazine al lui Mississippi. Dar cercetătorii de

⁴ Începutul Epocii Bronzului, cuprinsă în Lumea Veche între 3500—1000 î.e.n., e stabilit la civilizațiile din America în jurul lui 1000 î.e.n.; metalurgia bronzului nu e cunoscută în preistoria americană decât în unele regiuni din Argentina și Peru.

⁵ *Op. cit.*, p. XI.

⁶ James P. Whittall II, „Stone Chamber: North Salem, N.Y.”, în *Early Sites Research Society Work Report*, III, nr. 30 (1977), p. 3.

la MARC au ajuns repede la concluzia că ele sunt într-un totu comparabile cu vestigii ale Europei preistorice. „De-a lungul marginilor vestice ale vechiului continent, în ținuturile ce coboară spre țărmurile Oceanului, se pot vedea stânci gigantice, pe suprafața cărora se mai deslușesc urmele unor unelte străvechi, închizând în structurile lor stranii mistere ce-și așteaptă dezlegarea, dar care seamănă izbitor cu cele văzute de noi în munții și în desișurile pădurilor americane”⁷.

În ceea ce privește Europa, concluziile au fost formulate de mult: aceste forme megalitice sunt, fără nici un fel de îndoială, ruinele unei civilizații uitate; unele datează de acum 6000 de ani. Cum au reușit acești „oameni ai peșterilor” să cioplească, să ducă dintr-un loc, unde fuseseră lucrate, în cel unde au fost înfipite în pământ (și *cum* au fost înfipite?) aceste blocuri grele, de cele mai multe ori, de câteva zeci de tone? Pentru că, bine se știe, oamenii acelor vremuri nu aveau unelte a căror eficiență să explice asemenea isprăvi. Dar întrebarea cea mai delicată e: sunt aceiași oameni de pe urma cărora au rămas ruinele de piatră din America?

Primele răspunsuri pe care arheologii (nu numai americani, ci și unii din diverse țări europene) au încercat să le dea au putut să pară ciudate, de-a dreptul fanteziste cercurilor academice, dar au fost întâmpinate cu entuziasm de publicul larg. Aceasta era dificultatea principală pe care trebuiau s-o învingă asociațiile de cercetători de felul controversatului MARC: să nu pară că intenția lor e exclusiv aceea de a-și câștiga popularitate prin teorii excentrice și spectaculoase. Au fost reluate cercetările asupra unor construcții megalitice care păreau, de multe decenii, a fi bine cunoscute, catalogate, așa încât aproape nimeni nu mai credea că s-ar putea adăuga vreun amănunt semnificativ.

⁷ Andrew E. Rothovius, „The Celt-Culture of New England, First Millenium B.C.”, în *NEARA Journal*, X, nr. 2 (1976), p. 2 (NEARA sunt inițialele unei organizații științifice din New Hampshire, *New England Antiquities Research Association*).

Dar iată, că pe la sfârșitul anilor '70, echipe de ingineri, astronomi, matematicieni s-au alăturat arheologilor, și antropologilor, convinși că datele mai vechi pot fi reevaluate și că, de fapt, concluziile erau foarte departe de a fi fost trase. Cele dintâi interpretări rezultând din noile studii nu difereau, însă, hotărâtor de cele anterioare: se sugera, anume, că uriașele alcătuiți, folosite — aproape sigur — ca observatoare solare sau lunare, dezvăluiau existența unei civilizații mult mai sofisticate decât aceea imaginată în mod obișnuit de istoricii din secolele trecute. Aceasta, însă, nu justifică marile eforturi investite în noile cercetări.

Încă din primele decenii ale secolului nostru, calculele astro-matematiche au pus în lumină înțelesurile orientării blocurilor de piatră care indică, s-a spus, o conștiință clară a ordinii cosmice. Era, evident, vital pentru agricultorii de acum câteva milenii să știe, de exemplu, când vin zilele cele mai lungi și când cele mai scurte ale anului: rezultatele bune ale semănatului și ale culesului depindeau de cunoașterea unor lucruri de felul acesta. S-a părăsit, de altminteri, de mult imaginea omului primitiv văzut ca o ființă cu o viață sufletească și cu o inteligență săracă, tremurând de spaima necunoscutului care îl împresurau de pretutindeni, încercând să se apere cu un cio-mag (făcut, eventual, dintr-un os de mamut) de amenințarea fulgerului sau a întunericului pădurii. Dimpotrivă, printre oamenii epocii bronzului erau destui ingineri pricepuți, înzestrați cu o știință deloc obișnuită de a-i convinge pe ceilalți să purceadă la munca extrem de grea cerută de înălțarea acestor complicate edificii.

Un moment decisiv pentru precizarea și întregirea imaginii a fost reprezentat de studiile întreprinse de astronomul englez Alexander Thom, la jumătatea deceniului al 6-lea (mai târziu, el va fi asistat de fiul său, tot astronom și pe care îl chema tot Alexander). El a măsurat cu multă exactitate diametrele a peste o sută cincizeci de cercuri alcătuite din pietre, care se găsesc pe tot cuprinsul insulelor britanice și a ajuns la concluzia că a existat o unitate standard de lungime folosită din nordul

Scotiei până în sudul Angliei, în Țara Galilor, în Insula Man și în cele două insule din Canalul Mânecii. Pe o suprafață de mai multe zeci de mii de kilometri pătrați, conchidea Thom, „muncitorii epocii arhaice ridicau morile de piatră și de pământ, așezate la distanțe stabilite cu o impresionantă acuratețe, aflate cu mult mai presus decât nivelul ce li se atribuia de arheologii moderni”⁸.

Unitatea era de 2,72 picioare (adică aproape un metru) și măsurătorile făcute de Thom au demonstrat că *toate* distanțele dintre construcții se înscriu în multipli ai acestei unități care a fost numită „picioar megalitic”; ea era respectată cu atâta strictețe încât și Thom și cei care au repetat și au verificat măsurătorile sale s-au întrebat dacă nu cumva constructorii de acum 3—4000 de ani aveau un sistem de omologare a instrumentelor de măsurare folosite în asemenea împrejurări. Arheologii europeni au descoperit, după aceea, că și în unele construcții megalitice din Bretania și Normandia, din Spania și din lumea Mediteranei a funcționat același „picioar megalitic”. Ceea ce a lărgit brusc întregul orizont al cercetărilor, impunând realitatea unei civilizații unitare — cel puțin din acest punct de vedere — de la Marea Irlandei până în Baleare și în Sardinia.

Dar adevărata senzație s-a produs când Trento a comunicat rezultatele cercetărilor sale de la North Salem; imensa piatră de acolo fusese studiată de multă vreme și, cu excepția celor de la MARC, nimeni nu se aștepta să fie anulată concluzia cercetărilor mai de demult potrivit cărora construcția se ivise din capriciile naturii. Dar Trento a observat că pietrele pe care se sprijină bolovanul de o sută de tone formează un triunghi isoscel, ceea ce atribuia naturii o adevărată patimă pentru geometrie. Pentru ca, în cele din urmă, arheologul de MARC să comunice amănuntul care avea să provoace deruta cea mai mare în rândurile celor ce preferau să știe că problema

⁸ Alexander Thom, „A Statistical Examination of the Megalithic Sites in Britain” în *Journal of the Royal Statistical Society*, CXVIII, part. 3 (1955), p. 276.

stâncii de la North Salem e definitiv încheiată și dosarul ei e clasat: Trento a anunțat că a măsurat baza triumghiului și că aceasta e de *exact* două picioare megalitice, adică două unități cunoscute până atunci numai în Europa ⁹.

Atunci specialiștii și-au adus aminte că, nu cu mulți ani înăinte, un cercetător de la Societatea de Epigrafie, John Williams, descoperise la o distanță de numai o milă de la North Salem câteva lespezi pe suprafața cărora putuse desluși, acolo unde alții nu văzuseră decât zgârieturi cu totul întâmplătoare (bineînțeles, din vremea glaciațiunii!) o inscripție în scriere celtică *ogam*. Atunci, comunicarea lui Williams fusese primită cu zâmbete ironice; dar acum, când o construcție aflată atât de aproape de pietrele cercetate de el dovedea intervenția unei unități de măsură recunoscute în vestigiile din Europa — despre care, cel puțin în parte, se știe că provin de la celți —, era foarte greu să mai fie ironizată identificarea stabilită de epigrafistul din Arlington. Și cercurile științifice au constatat că nu pot pune chiar totul pe seama coincidențelor, mai ales după ce fotografiile aeriene făcute de specialiștii de la MARC au pus în evidență mai multe formațiuni circulare, cu diametrul de peste o sută de metri, care mărturiseau folosirea aceluiași „picioar megalitic”.

Apoi, dovezile s-au înmulțit. La Poughkeepsie, un stâlp înalt de piatră, cioplit cu muchii ce-i dau o formă paralelipipedică foarte clară, e ușor înclinat spre sud-vest; la mică distanță, în această direcție, se află un loc unde — aici toată lumea e de acord — se săvârșeau ceremonialurile celor așezați aici cu milenii în urmă. Și, alături, o lespede pe fața căreia s-au descoperit mai multe scrijelituri, rânduite în șiruri aproape paralele. Aici, firește, divergențele au fost violente — de o parte, partizanii ipotezei „cauzelor naturale”, de cealaltă, susținătorii unei versiuni a lucrării conștiente a cuiva care a înscris aici un mesaj oarecare. Ce conține textul? Cine ar fi putut

⁹ Vezi Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. XV.

să fie autorul lui ? Răspunsul nu poate fi dat deocamdată, de vreme ce nu s-a schițat nici o interpretare a eventualei inscripții.

Dar faptele, pentru cei de la MARC, rămân fapte: construcția de la North Salem evocă foarte clar dolmenii ¹⁰ din Bretania, cea de la Poughkeepsie — menhirii ¹¹.

Pe o înălțime ce veghează deasupra unui defileu al fluviului Delaware, se găsește o ciudată formațiune, cunoscută de multă vreme. Echipa de la MARC au cercetat-o deopotrivă la sol și din aer, cu ajutorul unor fotografii luate din avion. Un fapt neînregistrat până atunci și pus în lumină doar de cercetările aeriene a fost comunicat atunci: bolovanii triunghiulari suiți, în tehnica știută a dolmenilor, pe stâlpi de piatră, erau astfel orientați încât prelungirile lor se rânduiau în șiruri paralele. Distanța dintre aceste șiruri e constantă: de patru „picioare megalitice”.

Pe valea lui Delaware, la confluența cu Susquehanna, a fost descoperit un adevărat depozit subteran cu numeroase lespezi așezate în ordine (așteptând, s-a presupus, să fie trimise celor care le comandaseră). Întâmplarea, coincidența erau excluse: *absolut toate* pietrele purtau scrijelituri pe o singură față, astfel așezate încât, limpede, nu aveau cum să fie rodul hazardului. Nu puteau aparține nici indienilor, pentru că nu s-a cunoscut niciodată o asemenea practică la națiunile indiene care s-au aflat vreodată în această regiune (ca să nu mai vorbim și despre aproximațiile ce intervin de fiecare dată în discuțiile purtate în jurul eventualelor scrieri indiene).

Problema a început, încă din anii '70, să fie formulată altfel decât înainte: nu *cine* și *când* a ajuns pe țărmurile apusene ale Atlanticului, ci *cât de dese* au fost aceste călătorii și *cât de adâncă influența lor* asupra locuitorilor de aici. Antropologii au discutat aceste lucruri, atât de departe încă de a fi fost des-

¹⁰ Construcție constând din doi sau mai mulți stâlpi care sprijină o piatră mare, așezată orizontal (în bretonă, *dol* = masă, *men* = piatră).

¹¹ În bretonă — *men* = piatră, *hir* = lung.

lușite, în termeni și mai radicali: se pot dezvolta, oare, în mod autonom, grupurile umane de-a lungul timpului sau au nevoie de un stimulent pe care să-l primească din contactele cu tipuri mai avansate de societate? Dezvoltarea paralelă a culturilor din zone izolate ale lumii e o parte intrinsecă a istoriei omenirii sau e doar un fenomen întâmplător?¹²

Evident, piatra nu a simbolizat numai în cultura celtică sau feniciană (cel mai des identificate sau presupuse a explica prezența unor vestigii precolumbiene ce nu par a fi opera indienilor) forță și fertilitate, calități absolut necesare supraviețuirii unor grupuri care nu știau să-și procure mijloacele de subsistență altfel decât din cules, din vânătoare sau din sărăcăcioasa lor agricultură. Stâlpii monolitici sunt menționați în aproape toate comentariile privitoare la vechile civilizații (în Vechiul Testament, de exemplu) și semnificația lor rituală — ca și cea memorială — e neîndoielnică; împrejurarea că ei sunt ridicați în apropierea unor izvoare sau a unor râuri sugerează că locul era ales înadins, apa fiind, se știe, indispensabilă în ceremoniile consacării unor construcții și în abluțiuni.

În culturile arhaice mediteraneene, altarele pe care se aprindea focul erau clădite pe vârfurile golașe ale munților sau ale colinelor, nu numai pentru că erau, astfel, deschise spre cosmos și situate mai aproape de lumea zeilor, ci și pentru că așa ofereau mai multă siguranță împotriva primejdiilor unor incendii devastatoare, cu atât mai temute cu cât se aflau, prin firea lucrurilor, lângă așezările oamenilor. În chip curios, multe construcții de acest fel din statul New York au fost descoperite de coloniști (care le-au spus „altare indiene”) tot pe vârfuri de munte. Simplă coincidență? Și, dacă ele sunt cu adevărat „indiene”, constructorii lor au găsit singuri soluțiile sau le-au preluat de la alții? Cine erau acești alții?

¹² Vezi Stephen C. Jett, *Diffusion vs. Independent Development: The Basis of Controversy*, în *Men Across the Sea: Problems of Pre-Columbian Contacts*, editat de Carroll L. Riley, Austin, University of Texas Press, 1986, pp. 86—142.

Cunoașterea semnificațiilor pe care le-a avut piatra în alte culturi nu justifică, bineînțeles, ipoteza că ar exista o legătură între acestea și ruinele din America. Această a fost capcana în care au căzut, la început, mulți cercetători. Societățile umane se adaptează la mediul natural în chipuri care, la suprafață, pot să pară asemănătoare; o examinare mai atentă dovedește că aceste asemănări nu sunt reale. Specialiștii fac necesara deosebire dintre aspectele sau funcțiile *omoloage*, adică provin dintr-o sursă comună, și cele *analoage*, create în mod independent. Legăturile dintre trăsăturile diverselor culturi nu pot fi stabilite decât dacă, așa cum a demonstrat un celebru arheolog britanic, se dovedește că ele au aceeași funcționalitate și se stabilește o relație cronologică și geografică între ele¹³.

Puțini sunt oamenii de știință americani înclinați să accepte ideea unor călătorii transatlantice anterioare celei a călugărilor-navigatori irlandezi care, în secolul al VI-lea, conduși de Brendan, ajunseseră (o atestă manuscrise care, în Evul Mediu, au circulat foarte mult) pe misterioase țărmuri apusene (cu toate că și această povestire e înregistrată cu anume scepticism) și a vikingului Leif. Arheologii, mai ales cei din cercurile universitare, interpretează vestigiile construcțiilor de piatră ca fiind *analoage* celor din alte culturi; ei se întreabă de ce, dacă ar fi *omoloage*, excavările nu au scos la lumină și alte mărturii ale existenței unor populații aflate pe o treaptă atât de înaltă a civilizației încât puteau înălța asemenea monumente, a căror complexitate e întru totul comparabilă aceleia a construcțiilor din Lumea Veche.

Să recunoaștem că întrebarea e deosebit de importantă, mai cu seamă că, prin tradiție, arheologia americană considera că studiile ei sunt justificate de cercetarea sistemică a unor resturi de felul fragmentelor de vase, al uneltelor sau al resturilor de hrană. Poate, s-a spus, că răspunsul trebuie căutat în con-

¹³ Vezi Glyn Edmund Daniel, *Megaliths in History*, Londra, Thames and Hudson, 1972.

dițiile neprielnice din Est: clima foarte umedă, aciditatea solului, mlaștinile întinse, inundațiile și torențele care, în fiecare primăvară, pot distruge toate aceste urme. Ascunse în desișurile marilor păduri, temeliile unor case clădite de coloniștii europeni acum două sau trei secole arată ca și cum s-ar fi aflat acolo de două sau trei milenii. Toate acestea sunt adăvărate. De ce, totuși, s-au găsit urme ale indienilor trăitori pe aceste pământuri cu mii de ani în urmă și, cu excepția construcțiilor megalitice de la suprafață, nici una care să poată aparține unei alte civilizații?

Explicația stă, poate, în faptul că, în apropierea țărmurilor de est ale Americii s-au întreprins, totuși, puține săpături arheologice. Ele au început să capete o orientare științifică mai riguroasă abia prin anii '50 ai secolului nostru. Prea rar s-a răscolit pământul și nu totdeauna în acele locuri de unde s-ar fi putut procura dovezi lămuritoare cu privire la înțelesul misterioaselor ruine de piatră. Uneori, când un obiect cu înfățișare neobișnuită e descoperit într-un mormânt „indian”, e catalogat fie ca un „corp străin, introdus *post mortem*”, fie ca „obiect de proveniență necunoscută”. Inevitabil, i se aplică o denumire americană; cu alte cuvinte, când un arheolog etichetează ceva ca pe o „boatstone” („piatră-în-formă-de-barcă”), denumire foarte vagă, nedesemnând și funcția ei, atât el, cât și arheologii care vor veni după el vor *vedea* și vor înțelege obiectul ca pe un „boatstone” și nimic mai mult. Percepția lor a fost catalogată și și-a găsit locul într-un fișier de date. Mai mult decât atât, „arheologul american nu e obișnuit să identifice (și, de aceea, s-ar putea nici să nu recunoască) obiecte de proveniență vest-europeană, dacă dă cumva peste ele în cursul săpăturilor”¹⁴. Și, așa cum se pare, „specialistul în construcții megalitice din Europa rareori se duce în America să le privească pe cele de

¹⁴ Campbell Grant, *Rock Art of the American Indian*, New York, Thomas Y. Cromwell Co., 1967, p. 20.

acolo, pentru că are senzația că își pune în pericol reputația de savant serios”¹⁵.

O altă problemă, deloc ușoară, a arheologului e să știe unde anume trebuie să sapă ca să găsească urme ale oamenilor primitivi. „Văile râurilor, câmpiile nelucrate, malurile lacurilor, terenurile stâncoase și peșterile vor trebui să fie toate cercetate pentru descoperirea unor semne elocvente. Indienii americani sau druzii britanici s-au așezat acolo unde puteau afla mai ușor hrană, apă și adăpost. Cercetătorul modern trebuie să știe să se proiecteze în lumea celor vechi, să aibă destulă imaginație pentru a căuta în acele zone unde ar fi putut să fie un loc prielnic de așezare în urmă cu mii de ani. Mai mult, de îndată ce a devenit evident pentru cei de la MARC că lucrăm cu vestigiile unor oameni care știau foarte bine mișcările soarelui și lunii, a fost mai ușor să descoperim mai multe structuri de piatră. S-au definit modele previzibile ce ne-au îngăduit să localizăm situri cu alinieri similare ale pietrelor”¹⁶.

Altfel spus, nimic mai simplu: caută și vei găsi. Dar fără investigație directă, nimeni, fie el specialist sau diletant, nu are dreptul să refuze ideea traversării Atlanticului de către navigatori de dinaintea lui Columb. Și când Columb ajungea în Caraibe, trecuseră mai bine de o sută de secole de la ultima glaciațiune. Ce s-a întâmplat în acest imens interval? Au rămas cele două Americi necunoscute restului lumii vreme de zece mii de ani? Să fie țărmurile unde se spune că au acostat corăbiile lui Brendan și ale lui Leif greșit identificate de istoricii de mai târziu? Să nu-i fi văzut, înaintea lor, nimeni pe cei cărora, printr-o uimitoare greșală, un călător cultivat din marea epocă a Renașterii le-a spus „indieni”?

Când „pionierii” europeni din secolul al XVII-lea, înzestrați cu un extraordinar spirit practic, hotărâți să se înavuțească aici cu orice preț, au pătruns în ținuturile sălbatice, doborând copaci imenși și destelenind pământuri, au zărit uneori

¹⁵ *Idem*, p. 21.

¹⁶ Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. XVIII.

bordeie de piatră pe jumătate acoperite cu pământ, bolovani uriași stând în echilibru pe câteva colțuri de stâncă, gigantice movile. Nu au zăbovit prea mult în preajma lor, fiindcă munca istovitoare pentru agoniseala zilnică, într-o țară ostilă, nu le lăsa timp. Cărturari de seamă ai vremii, totuși, văzând lipsa de ordine a ceea ce li se păreau a fi „obiceiurile barbare ale băștinașilor cu piele roșie”, au avansat, cei dintâi, supoziția că alții trebuie să fi fost cei care au ridicat bizarele clădiri de piatră. „Sălbaticii” nu erau în stare, gîndeau ei (părere ce va dispărea foarte târziu, după tragice întîmplări, din mintea coloniștilor europeni), de asemenea fapte.

La începutul secolului trecut, după ce izbutiseră să înlăture teribilele greutăți ale așezării lor în aceste locuri, învățații au pornit de-a lungul și de-a latul continentului în căutarea unor semne care să le îngăduie înțelegerea trecutului unor locuri unde ei aveau de gînd să-și clădească propria istorie. Vânători, negustori de blănuri, plugari, călători prin întinderile aproape nelocuite vorbeau despre ruine ale unor ciudate construcții de pămînt sau de piatră; naturaliștii și geologii, porniți pe urmele unor asemenea zvonuri, le confirmau. Întemeiați pe aceste fapte, mulți acceptau părerea — fără să caute dovezi — că o civilizație, dispărută în epoca modernă, a înflorit de mult în America. Tot felul de cărți, de prelegeri ținute nu numai în amfiteatrele universitare, ci și în fața unui public de nespecialiști, au aprins imaginația americaniiilor decenii de-a rîndul. Titlul unui *best-seller* din 1853, o carte scrisă de un neguțător de blănuri ce ajunsese pînă la apus de Mississippi, William Pidgeon, e elocvent pentru atitudinea americanilor din acea vreme: *Tradițiile națiunii Dec-Coo-Dah și cercetări ale timpurilor vechi; cuprinzând numeroase explorări, atente studii și excavări ale minunatelor și misterioaselor rămășițe ale constructorilor movilelor de pământ din America; tradițiile ultimului profet al națiunii Elk privitoare la obârșia și rosturile lor; și dovezile existenței unei populații mai numeroase decât băștinașii de astăzi.*

Pe la sfârșitul secolului trecut, ca reacție la fanteziile literaturii populare în care personaje foarte diferite, de la Noe și arca lui, pînă la Cezar și legiunile sale, străbăteau înapoi și încolo America, Institutul Smithsonian a inaugurat primele explorări sistematice ale ciudatelor movile. Profesorul Cyrus Thomas a primit 5000 de dolari (sumă importantă pentru acea vreme) și trei ajutoare „pentru a redacta un raport definitiv, cel mai cuprinzător din câte au fost scrise pînă la această dată”. Și, pe cînd Thomas își petrecea o bună parte din timp la Washington, trasând planurile atacului, asistenții săi împungeau, săpau și dărâmau cu febrilitate peste 2000 de movile în 22 de state ale Uniunii, din Dakota de Nord și Minnesota pînă în Florida și Louisiana și din New York și Pennsylvania pînă în Missouri și Illinois.

Ei nu căutau ceva anume. Îi interesa, pur și simplu, să alcătuiască o listă a obiectelor care li se păreau a fi cele mai importante din câte ieșeau la iveală în săpăturile lor și să o trimită la Washington. Thomas avea deplină încredere în rapoartele ajutoarelor lui și putea să ajungă, astfel, la concluzia că „nimic din tot ce s-a găsit în aceștiumuli nu justifică opinia că ei aparțin, în mod uniform, unei îndepărtate antichități” și că „legăturile evidente dintre indieni și constructori-de-tumuli sînt atât de numeroase și de bine stabilite, încât îi îndreptățesc pe arheologi să admită că erau unii și aceiași oameni”¹⁷.

În 1894, Institutul Smithsonian și-a publicat *Cel de-al 12-lea raport anual* în care, pe baza concluziilor lui Thomas, era negată fără nici o rezervă existența vreunui indiciu în stare să conducă la prezența unei populații non-indiene pe pământ american înainte de călătoria lui Columb. Raportul avea să devină cadrul doctrinei oficiale a arheologiei americane; s-a stabilit, astfel o paradigmă rigidă a unui întreg câmp de investigație. Odată cu publicarea lui, interesul arheologilor pentru

¹⁷ Cf. John Wesley Powell, *The Twelfth Annual Report of the Bureau of Ethnology to the Secretary of the Smithsonian Institution*, Washington, D.C., Government Printing Office, 1894, pp. XLVI, XLVII.

cercetări de acest gen a crescut considerabil, de vreme ce s-a demonstrat că se pot încasa fonduri fără să fie nevoie ca, după aceea, să pleci din Washington și să înduri lipsa de confort a șantierului de săpături. De fapt, fără să trebuiască să renunți eventual la propriile idei sau să ți le confrunți cu realitatea pusă la îndemână de cercetări.

Conducerea Institutului însăși acționa cu vigoare, îndepărtînd fără menajamente pe cei care își declarau unele rezerve față de punctul ei de vedere. La rîndul lor, universitățile — chiar și cele care aveau departamente excelente de arheologie — au procedat cu prudență: deși, la începutul secolului, aveau mari posibilități să examineze locurile ce ar fi putut să ascundă un remarcabil material de studiu, au evitat zonele de la est de Mississippi (pe unde trecuseră colaboratorii lui Thomas) și s-au îndreptat spre ținuturi mult mai exotice, cum ar fi Egiptul sau Orientul Mijlociu. Drept rezultat, doar o secțiune neînsemnată de pe Coasta de Est a fost studiată. Dispoziții semnate de guvernatori ai statelor americane (multe dintre ele încă în vigoare) au interzis excavarea tumulilor. Astfel încît, într-o anume măsură, *tumulul însuși* era — și mai e încă — privit ca un obiect arheologic în sine, cercetările fiind drastic limitate la descrierea aspectului și la măsurarea dimensiunilor lui.

La începutul deceniului al 4-lea, s-a înregistrat o adevărată ofensivă a teoriilor de tot felul, unele de-a dreptul elucubrante, care trădau lipsa de informație, urmare a tacticii de până atunci a instituțiilor științifice. Aproape toate popoarele civilizate ale lumii antice intrau pe listele de oaspeți ai indienilor propuse de autorii cărților publicate în anii '30: evreii, fenicienii, cartaginezii, grecii, sciții, chinezii, celții, velșii. Unele dintre aceste teorii instituiau posibile puncte de pornire pentru o investigație științifică, dar cele mai multe creau mari dificultăți. Mai ales din pricina modului în care erau prezentate argumentele. Adesea, autorii teoriilor acceptau, fără să le verifice, presupuneri îndoielnice ale arheologilor din secolul trecut și își clădeau astfel propria viziune. În eforturile, de altminteri

de bună credință, de a-și demonstra valabilitatea punctului de vedere, ei păreau că iau parte la un joc, proiectându-și ideile în vechile legende și în obiectele descoperite, de ei sau de alții, în săpături. Efectul cel mai nefericit a fost că o mare parte a publicului a fost gata să ia drept adevărate aceste imagini, e adevărat strălucitoare, care voiau să prefacă mitul în fapte reale.

Aproape tot ce se referea la istoria neindiană a vechii Americi era învăluită, potrivit părerii lui Trento, „de o atmosferă de carnaval”¹⁸. Judecată, desigur, prea severă, dar adevărul e că, în anii '40 și '50 puțini au fost specialiștii de mare reputație care s-au încumetat să pășească pe aceste nisipuri mișcătoare; inițiativele au rămas de partea unor amatori înzeștrați cu multă imaginație, dar lipsiți de dorința de a-și adânci cunoștințele de istorie veche printr-o anevoiasă cercetare a izvoarelor. Rezerva cercurilor universitare nu a dispărut cu totul nici astăzi; dar, în același timp, studenții multor catedre de istorie au avut avantajul ca, mai ales începînd din anii '60, să primească o tot mai solidă educație de specialitate în domeniul arheologiei și al istoriei Americii de dinainte de Columb. E drept, însă, că, de cele mai multe ori, datele care li se comunică sunt subordonate unei concepții ce separă trecutul Lumii Noi de acela al restului omenirii. „În emisfera vestică, tot ce se găsește într-un șantier arheologic preistoric trebuie să fie, aprioric, creația unor indigeni inteligenți; se uită, însă, adesea că aceasta e numai o simplă ipoteză”¹⁹.

În anii '60, convingerea că nici indienii nu sunt singurii autori ai tumulilor și ai monumentelor megalitice, nici Columb nu e primul navigator venit de dincolo de Atlantic capătă un contur tot mai precis în publicațiile americane, inclusiv în cele universitare. Dar demonstrația e mai curînd speculativă, pornind de la argumentele logicii și nu de la faptele puse în lumină de săpăturile arheologilor. Multe publicații, chiar și

¹⁸ *Op. cit.*, p. XXI.

¹⁹ Glyn Edmund Daniel, *op. cit.*, p. 101.

dintre cele al căror prestigiu științific era de mult constituit, s-au angajat într-o adevărată întrecere care consta în sporirea numărului de abonamente prin acordarea unui spațiu cât mai larg temelor exotice. Nu au lipsit, de pildă, relatări despre vizite făcute de cosmonauți cu veșminte strălucitoare, coborând din calești acționate de aripi de înger, aidoma celor din picturile Renașterii; despre monștri acvatici dotați cu inteligența umană, ieșind din spuma mării și începând de îndată să clădească movile și să miște din loc pietrele grele de zeci de tone, folosindu-și numai imensele brațe de caracatiță; sau, aparent mai serios, despre membri ai unor secte secrete, alungați din Europa creștinată și căutându-și refugiul pe țărmurile viitoarei Americi. Asemenea povești, semnate uneori de persoane care aveau prestigiul unui doctorat în istorie, au provocat legitima rezervă a majorității specialiștilor și i-au determinat să nu mai intervină într-o dispută care luase asemenea înfățișări grotești. Ceea ce, la rîndul său, a făcut și mai dificilă specializarea studenților în această disciplină, fapt constatat cu îngrijorare de centrele independente de studii care au întâmpinat mari greutăți în recrutarea cercetătorilor. Pe de altă parte, chiar și activitatea instituțiilor tradiționale, cu toate limitele reproșate de noua generație de istorici care le învinuiau de conservatorism și birocrație, ar fi putut să conducă la rezultate mai utile, dacă nu ar fi fost grav afectată de economiile bugetare tot mai drastice impuse programelor culturale de ultimele câteva administrații prezidențiale. Trento povestește, de pildă, că, din partea conducerii Institutului Smithsonian, căreia îi adresase rugămintea de a i se pune la îndemână materialele cercetărilor întreprinse pe Coasta de Est pentru elucidarea „misterele pietrelor”, a primit neașteptatul răspuns că „nici un membru al personalului secției de arheologie nu e suficient de familiarizat cu istoria structurilor megalitice din zona Mediteranei sau cu diversele vestigii în piatră din Statele Unite pentru a da sfaturi utile cercetătorilor”²⁰.

²⁰ Cf. Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. XXII.

Unii comentatori au fost foarte severi cu „inconștienta neglijare și totală indiferență care lasă vestigiile de piatră ale istoriei Americii pradă ravagiilor timpului, fanteziei unor aventurieri lipsiți de cunoștințe și de scrupule, progresului pragmatic și cinic”²¹. De aceea, marele interes științific manifestat începând din anii '70 față de aceste subiecte — pînă atunci privite ca pure frivolități — a răspuns unei necesități reale manifestate de-a lungul deceniilor anterioare de specialiștii nemulțumiți de concluziile unor savanți prea siguri pe sine. Cercetarea, reevaluarea străvechilor monumente și a inscripțiilor au devenit o preocupare uimitor de răspândită. Cercetătorii au început să ia în seamă enigmele pe lângă care generațiile mai vechi trecuseră cu indiferență. Poate că nu a fost lipsită de consecințe nici influența pe care, în anii '60 și '70, a avut-o mentalitatea grupurilor *hippie*, dornice să afirme valoarea tradițiilor americane, proclamând solidaritatea cu năpăstuita populație băștinașă și încrederea sinceră în civilizația ei, ignorată sau negată de-a lungul vremii.

Și dacă studiile sistematice vor demonstra (important e, însă, ca ele *să demonstreze*) că monumentele de piatră nu sunt opera unor oameni preistorici veniți de peste ocean — ceea ce e foarte posibil —, tot vor rămâne două întrebări care își vor aștepta răspunsul: *Cine* le-a construit? Și *de ce*? Multe din aceste ruine se află pe culmea unor dealuri acoperite de păduri sau în munții cu poteci înghețate o mare parte a anului. Cei care le-au așezat acolo au pierit de mult și nimeni nu știe cum arătau. Au rămas în urmă semnele singuratice ale trecerii lor misterioase prin aceste locuri. Câteodată, un tăietor de lemne sau un excursionist de duminică ajunge în preajma lor dar, chiar dacă se întîmplă să le vadă, se miră, cel mult, de ciudățenia bolovanului gigantic stînd în echilibru pe cîteva bucăți de piatră sau a lespezilor ce ies din pămînt. Și pleacă mai departe, grăbit să ajungă la ținta drumului lui. Rareori — se

²¹ Richard W. Hull, *People of the Valleys*, Warwick, N.Y., Historical Society, 1975, p. 16.

plâng arheologii — călătorii se gândesc să semnaleze specialiștilor, (cărora, foarte posibil, aceste ruine le sânt necunoscute), ce au văzut pe cărările singuratice, aproape neumblate.

Cu toate acestea, arheologii se socotesc fericiți că mai pot fi găsite asemenea urme, încă neștiute, ale locuitorilor Americii de dinainte de Columb. Și că nu toate au căzut pradă zelului unor coloniști care au vrut să-și netezească ogorul sau, ceva mai târziu, al inginerilor care țineau ca drumurile croite de ei să fie cât mai economic construite, așa încât dădeau deoparte orice piedică ce stătea împotriva traseului celui mai scurt. Și nu au fost rare cazurile — povestite de unii cronicari din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, ba chiar și de unii din raționalistul secol trecut — când, cu binecuvântarea parohului din satul cel mai apropiat care exorciza monumentele, socotite că sunt fapte ale diavolului, ele erau dărâmate pentru a alunga duhul cel rău cuibărit în ele.

Astăzi, arheologii americani sunt convinși că aceste „pietre ale diavolului” conțin răspunsurile la întrebări care, până nu de mult, păreau zadarnice: De câte ori a fost explorată America (de corăbieri care, probabil, s-au și așezat aici pentru un timp) înainte de sosirea caravelor lui Columb? Cine au fost acești navigatori? Când au ajuns aici? Cum?

INDIENI, FENICIENI SAU CELȚI?

„Foarte multă vreme — observa autorul unei cărți de explicare a principalelor probleme ale arheologiei — savanții din acest domeniu au înțeles migrațiile ca pe niște invazii *terestre*. Cu toate că nu se negau mișcările omului primitiv la foarte mari distanțe, nu i s-a recunoscut știința de a naviga pe mările, cunoscute și necunoscute, ale lumii vechi”¹. La schimbarea acestei perspective a contribuit, fără îndoială, demonstrația pe care norvegianul Thor Heyerdahl a făcut-o când, pe o fragilă plută de lemn de balsa, a străbătut miile de leghe ce despart țărmul Americii de Sud de arhipelagurile Pacificului, dovedind astfel că, pe nave aparent rudimentare, dar foarte ingenioase, oamenii preistorici ar fi ajuns la depărtări pe care omul modern nu și le-ar putea imagina.

Nu peste mulți ani avea să se mai adauge un argument care îi va interesa mai ales pe arheologii americani. În Mediterana apuseană s-au întreprins cercetări ce puneau în evidență elemente — pentru unii, senzaționale — ale construcțiilor megalitice de acolo. William Waldren, director al muzeului arheologic din Majorca, în Baleare, a găsit dovezi ale existenței, cu 6000 de ani în urmă, ale omului în aceste părți ale lumii². Arheologii americani au fost frapați, în primul rând, de marea asemănare dintre megalitiții din Baleare, ale căror fotografii detaliate fuseseră publicate de Waldren, și cei pe care îi știau ei pe Coasta de Est a Statelor Unite. Și constatau uimiți, cu

¹ Mark Feldman *Archaeology for Everyone*, New York, Quadrangle, 1977, p. 86.

² Vezi William H. Waldren, „Myotragus Balearicus”, în *Deya Archaeological Museum*, nr. 5 (1967); citat în Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, pp. 1—2.

acest prilej, că un vid imens se întinde în cunoștințele oamenilor de știință privitoare la drumurile pe mare din epoca arhaică. De pildă, se observă că oamenii acelor timpuri au ajuns și în Malta în jurul anului 4 000 î.e.n. Dar pînă acum nu s-au găsit nici un fel de urme ale navelor ce au atins aceste țărmuri și nu se poate lăsa decât pe seama supozițiilor stabilirea direcției din care veneau ele: lemnul nu a rezistat nici aici mileniilor. La fel, de-a lungul coastelor vestice ale Europei, sunt cunoscute de mult construcții megalitice a căror vîrstă a fost stabilită la 5000 de ani. Ele veghează, tăcute și stranii, mai ales în apropierea țărmului, ceea ce ar putea îndreptăți ipoteza că au fost înălțate de populații care cunoșteau arta navigației și sosiră din alte părți ale lumii vechi; dar, nici de această dată, nu s-a descoperit nici un semn rămas de la navele lor.

Cu toate acestea, există un popor al acelei îndepărtate epoci despre care arheologia știe câteva lucruri mai mult sau mai puțin precise: *fenicienii*, cei cărora li s-a spus de mult „stăpânii mărilor” din Antichitate. Veneau, se știe, din acele părți ale Mediteranei ce vor fi numite mai târziu *Levant*. Mai exact, de acolo de unde se află astăzi Libanul. O răspântie unde se întâlneau influențele civilizațiilor mesopotamină și egipteană; dar numai în primul mileniu de dinaintea erei noastre, după prăbușirea puternicelor imperii micenian și hittit, s-a făcut dovada extraordinarelor însușiri de neguțători pe mare ale fenicienilor. Ei transportau vopsea de purpură din Insulele Canare, aur din Africa, cositor din Britania. Dar de aici pînă la a conchide că „știința lor de a construi corăbii și de a naviga cu ele i-a putut face să cucerească și să conducă un imperiu ce se va fi întins peste Atlantic pînă în America”³ e, totuși, să recunoaștem, o mare distanță: deducțiile de acest fel nu constituie un argument.

Mai convingătoare sunt, firește, eventualele mărturii — chiar și indirecte — din Antichitate. Ironia e că de la fenicieni, inventatori ai scrierii alfabetice ale cărei consecințe au fost

³ Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. 2.

atât de importante pentru civilizația omenirii, nu au rămas decât inscripții de mică întindere, cum ar fi scurte dedicații, numele zeității sărbătorite, scopul sacrificiului. De la Plutarh, de la contemporanul său Pomponius Mela și de la alți învățați ai lumii vechi, ne-a rămas imaginea unui popor inventiv, îndrăzneț, de navigatori și comercianți foarte pricepuți (Pomponius Mela adaugă și „buni administratori ai imperiului lor”) dar viclean și lipsit de prejudecățile cinstei. În general, o imagine puțin simpatcă, poate — spunea cineva — și din pricina invidiei cu care grecii și romanii priveau marile succese ale acestui popor al mării⁴.

Fenicienii au început să facă negoț pe mare încă din secolul al XII-lea î.e.n. În jurul lui 900 î.e.n. ei stabiliseră multe colonii prospere în Mediterana, din Malta până în Peninsula Iberică. De la un timp, însă, s-a dovedit că imperiul era prea întins pentru a putea fi condus din capitală, de la Tyr, port al Mediteranei de răsărit: în 814 î.e.n. s-a clădit, pe coasta nord-africană, cetatea Carthaginei, de unde ei puteau veghea asupra coloniilor lor vestice. Teritoriile feniciene din est au decăzut în secolul al VII-lea, ca urmare a grelelor lovituri pe care le-au dat asirienii. În teritoriile rămase fără apărare, au intrat grecii care și-au stabilit aici propriile contoare comerciale. Dar Carthagina a rămas o cetate puternică, a cărei influență a continuat să se facă adânc simțită în zona apuseană a Mediteranei; de fapt, puterea carthagineză rivaliza aici cu cea grecească: uneori, această rivalitate lua forme violente și luptele, pentru stăpânirea productivelor mine de cupru și de argint din Iberia au fost deosebit de sângeroase. Carthagina a obținut controlul complet asupra Mediteranei de apus și a distrus toate întăriturile grecești din Iberia. Vreme de câteva secole, până la dezastruoasele războaie punico, carthaginezii nu au lăsat pe alții să treacă din Mediterana în Ocean, tăindu-le astfel calea de acces spre sursele de aur, de fildeș, de cositor

⁴ Vezi Lionel Casson, *The Ancient Mariners*, New York, Macmillan, 1959, pp. 36—39.

și de sclavi și instituind un profitabil monopol asupra unor mărfuri foarte căutate și scumpe.

Cartaginezii păstrau cu strășnicie secretul locurilor de unde și le procurau. Strabo povestește despre un corăbier care, băgând de seamă că e urmărit de o navă romană ai cărei marinari fuseseră trimiși să descopere aceste locuri, s-a îndreptat spre niște ape puțin adânci, amândouă corăbiile sfărâmându-se de stânci. Maimarii cefății cartagineze l-au despăgubit, plătindu-i valoarea întregii încărcături pierdute în naufragiu: el apăraseră un secret important, nelăsându-i pe adversari să-l afle.

O cercetătoare a eventualelor legături maritime dintre cele două țărmuri ale Atlanticului cita mărturii ale celor vechi care dovedeau cât de sofisticată era construcția unei nave feniciene, cât de bine era ea apărată de un armament ingenios și puternic. „Trebuie să constatăm că o asemenea corabie, atât de desăvârșită, presupune multe secole de experiență a constructorilor și navigatorilor fenicieni”⁵.

Câteva consemnări ale primelor explorări feniciene au supraviețuit miraculos, chiar și după nimicirea Carthaginei de către romani, când, nu încape îndoială, multe asemenea documente (mai ales privitoare la relațiile comerciale ale cetății) au pierit. De pildă, cei vechi vorbeau despre flota feniciană trimisă de faraonul Necho al II-lea (decî, în jurul anului 600 î.e.n.) să ocolească Africa pe mare. După trei ani, fenicienii s-au întors la gurile Nilului: porniseră prin Marea Roșie (pe atunci i se spunea Marea Eritreii), plutiseră de-a lungul coastei de est, ocoliseră ceea ce avea să se cheme Capul Bunei Speranțe și se urcaseră pe lângă țărmurile de vest ale țăinicelor „pământuri libiene”. Potrivit calculelor comentatorilor moderni, la expediție trebuie să fi luat parte cel puțin 50 de soldați și de văslași, ceea ce crea probleme foarte complicate pentru navele care, de bună seamă, aveau prea puțin spațiu de înmagazinare.

⁵ Henriette Mertz, *The Wine Dark Sea*, Chicago, ediție în regie proprie. 1964, p. 69

Astfel încât erau obligați să acosteze „când venea toamna”, să semene și să aștepte până când se cocea grâul: aceasta era „unica soluție a dificultăților logistice” ale flotei ⁶.

Herodot, printre alții, se îndoia de adevărul acestei relații și socotea că toată povestirea e rodul închipuirii: dovadă, spunea el, că nimic nu e adevărat, iată că se zicea despre corăbieri că, într-o dimineață, au văzut soarele răsărind de unde îl văzuseră apunând în ajun. Dimpotrivă, avea să observe, peste multe secole, Alexander von Humboldt: observația era foarte plauzibilă de vreme ce, cu siguranță, aceasta se întâmplase după ce corăbiile fenicienilor dăduseră ocol Capului Bunei Speranțe și începuseră să plutească spre nord, răsturnând poziția relativă a punctelor cardinale.

Se înțelege că fenicienii erau cei mai pricepuți, dar nu singurii navigatori ai lumii vechi. Foarte ciudat, marii învățați ai acelor vremuri, care s-au îndoit de adevărul isprăvilor fenicienilor, erau convinși că alți navigatori, mai de demult, pe plute sau, în cel mai bun caz, bărci mici și grosolan lucrate, au ajuns departe, pe mări, acolo de unde nu se mai zărea țărmul. Și că, împinși de vânturi și de curenți, au trecut de Coloanele lui Hercule și au atins coastele Scoției, ale Spaniei de nord-vest și ale Franței, numele pe care îl dăm astăzi acelor ținuturi. În zorile civilizației europene, poeții și preoții au fost seduși de gândul unor asemenea tărâmurî îndepărtate, pe care noianurile apelor le despărțeau de pământurile locuite; ei au clădit, dincolo de lumea cunoscută, imaginea unor locuri unde își aflau adăpostul etern sufletele dreptcredincioșilor, vegheați de însuși zeul suprem. Trebuie să fi fost o mângâiere pentru familiile corăbierilor plecați pe mări și niciodată întorși acasă că sufletele dispăruților și-au aflat lăcaș în aceste Insule ale Celor Fericiți.

În secolul al VIII-lea î.e.n., Hesiod avea să fie cel dintâi (cel puțin din câte ne sunt astăzi cunoscute) care slăvea în poezie Insulele Fericiților: vorbind despre „cel de-al patrulea

⁶ Samuel Eliot Morison, *The European Discovery of America: the Northern Voyages, A.D. 500—1600*, New York, Oxford University Press, 1971, p. 5.

neam” plămădit de Zeus, „neamul de oameni eroi, mlădiță zeiească”, spune că toți cei care, coborând din această stirpe, „în depărtări cunoscând sfârșitul și negura morții”, au fost așezați de zeu „lângă-a’ pământului margini”: „ei viețuiesc fără grijă în insula celor ferice / Lângă Oceanul adânc cu valuri învolburate” ⁷. Aceste *Insulae Fortunatae*, cărora li se mai spune Hesperidele, Câmpiile Elysee și în multe alte chipuri, sunt pomenite în legende aproape ale tuturor popoarelor din vechime; în perioada clasicismului Antichității și în Evul Mediu, credința în existența reală a acestui tărâm nu a slăbit nici un moment. Horațiu, de pildă, deznădăjduit de sângeroasele înfruntări ale războiului civil, își îndemna prietenii să plece într-acolo, unde domnesc pacea și îmbelșugarea, unde via, smochinii și măslinii rodesc de la sine, fără să fie îngrijiți de cineva, iar mierea picură de pe crengile stejarilor, izvoarele murmură pe coastele munților, unde „Argonauții... nu vin, spre înșelăciune, / și-ai Medeei desfrânate pași acolo nu se-ntind / din Sidon corăbierii n-au putut acolo-mpinge, / nici ai lui Ulis tovarăși bântuiți vasele lor, / molima rău făcătoare turmele nu le atinge, / vitele nu nimicește nici un soare arzător, / Jupiter pe seama celor drepti acest lăcaș păstrase, / atunci când veacul de aur în aramă-l întina” ⁸.

Pentru Horațiu, însă, nici fenicienii, plecați din Sidon, nu ajunseseră până în acele depărtări; iar Antichitatea le acorda altora creditul total al unor expediții ce ajunseseră până la marginea pământului. Pliniu cel bătrân vorbea despre un corăbier, Pytheas, care trăia, pe vremea lui Alexandru cel Mare, într-o colonie grecească din sudul Franței de astăzi. Într-o navă cu pânze și cu vâsle, el ar fi ajuns în Atlantic, urcând până în niște locuri unde i s-a spus că noaptea acoperă, de-a lungul întregii ierni, întinderile aproape pustii. Pytheas a dat acestui

⁷ Hesiod, *Munci și zile*, în *Opere*, traducere de Dumitru T. Burtea, București, Editura Univers, 1973, pp. 63—64.

⁸ Horatius, *Epođa XVI* (trad. de D. C. Ollanescu-Traian Costa), în *Opera Omnia*, ediție îngrijită de Mihai Nichita, București, Editura Minerva, 1980, vol. I, p. 331.

pământ numele de *Thule*, nume care avea să devină de o importanță simbolică: ținutul cel mai îndepărtat atins de o ființă omenească — *Ultima Thule*. Fiul lui Columb, de pildă, se mândrea că tatăl său împlinise prorocirea din *Medeea* lui Seneca, unde se spunea că un nou argonaut va] descoperi un pământ nou, iar Thule nu va mai fi *Ultima*.

Dar unde se afla Thule? În Insulele Feroë, în Islanda, pe coasta Norvegiei, aproape de Cercul Polar? Greu de spus, mai ales că nici un alt navigator din vechime nu a pornit pe urmele lui Pytheas să privească și el aceleași întinderi pustii. Dar, mai târziu, *Ultima Thule* a însemnat o chemare bărbătească la isprăvi cutezătoare. Uimitor e că marea literatură a Antichității i-a înfățișat pe greci (de altminteri, ca și pe romani) într-un chip foarte diferit de acela în care ne apare Pytheas; călători prudenți și abili de-a lungul țărmurilor, ei se încumetau rareori să se îndepărteze spre larg. Când, împinși de vânturi potrivnice, li se întâmpla să ajungă acolo de unde se zăreau numai întinderile amenințătoare ale apei, încercau, asemenea lui Ulise, chinurile înfruntării cu o lume vicleană și veșnic mișcătoare. Nici romanii, a căror uriașă putere militară se sprijinea pe o tactică desăvârșită a oștirilor terestre, nu se încumetau să pornească în primejdioasa expediții pe mare, unde alții — în primul rând, carthaginezii — erau, fără îndoială, mai puternici decât ei.

Călătoriile carthaginezilor Himilco și Hanno au fost consemnate de doi istorici romani de seamă — Avienus, în jurul lui 350 î.e.n., și mai târziu Pliniu cel Bătrân — amândoi referindu-se, de altfel, cu admirație la marea pricepere a acestor navigatori. Potrivit unor asemenea izvoare (și a altora), Carthagina îl trimisese pe Himilco în căutarea unor noi surse de cositor, pentru că minele din Iberia fuseseră repede secătuite. Nu s-a păstrat o relatare completă a expediției sale în Atlanticul de Nord, fragmente ale ei putând fi, însă, regăsite, disperate, în diverse scrieri ale Antichității. E aproape sigur, de pildă, că el a fost cel care a inaugurat itinerarul navigatorilor din

Mediterraneană până în Cornwall (în sud-vestul Britaniei), de unde, vreme îndelungată, se va aduce cositor.

Hanno, rege al Carthaginei, a fost mai grijuliu în privința consemnării călătoriei sale; dar, așa cum se întâmplă adesea, numai pasajele cele mai senzaționale aveau să atragă atenția posterității. Unii învățați au lansat teoria potrivit căreia carthaginezii au adăugat povestirii lui Hanno amănunte cu totul înspăimântătoare, pentru ca nici un alt corăbier, pornit din altă parte a Lumii Vechi, să nu cuteze să plece pe urmele acestui îndrăzneț neguțator și războinic. Se pare că, totuși, nu e lipsită de o bază reală povestirea despre hotărârea cetății de a-și trimite regele într-o expediție pe mare, cu scopul întemeierii unei colonii pe coasta de apus a Africii. Mai puțin sigure sunt, însă, cifrele despre care vorbește vechea legendă: 30 000 de bărbați și de femei. De câte nave era nevoie pentru a transporta o asemenea mulțime de coloniști? În cât timp s-ar fi construit ele?

Dar unele — nu puține — detalii comunicate de cronicarul expediției sunt, mai mult ca sigur, adevărate și pledează pentru posibilitatea unei relatări veridice. Observații privind geografia și fauna au fost identificate fără ezitare în realitatea continentului african: comentariile despre anumiți vulcani, despre gorile și cimpanzei, pe care carthaginezii nu aveau cum să îi vadă în preajma cetății lor, au fost pentru mulți o dovadă că această călătorie a avut loc cu adevărat. Navigația în ocean, de-a lungul coastei, spun specialiștii, nu e deloc o problemă ușoară pe care ar putea-o rezolva oricine. Valurile stârnite de vânturile dinspre uscat, mările înalte, forța brizanților, a curenților necunoscuți, stâncile și bancurile de nisip ascunse sub apă făceau ca o asemenea întreprindere să fie extrem de primejdioasă. De aceea, navigatorii încercați, așa cum erau cartaginezii, căutau să evite, de bună seamă, astfel de încercări riscante; ei învățaseră, ni se spune, ca, odată ce treceau de Coloanele lui Hercule (cărora fenicienii le spuneau „Coloanele lui Melkart”, după numele unui zeu din Tyr), să descrie largi arcuri spre vest, în apele Atlanticului; pentru a se întoarce la

țarm, nu aveau altceva de făcut decât să orienteze nava drept spre răsărit ⁹. De aici încolo, însă, supozițiile încep să ia locul certitudinilor: „e foarte posibil ca aceste arcure, din ce în ce mai largi, să fi dus la o traversare accidentală a Atlanticului” ¹⁰. Desigur, nu e cu totul imposibil; dar transportarea a treizeci de mii de oameni într-o călătorie (fie ea și accidentală) peste Atlantic e, să recunoaștem, o întreprindere mai grea decât primejdioasa navigație de-a lungul coastelor. Și apoi: de vreme ce ajungeau la țărmul unui continent, de ce mai era nevoie să pornească înapoi, cu toți cei 30 000 de coloniști în căutarea cu tot dinadinsul a coastelor Africii? Pentru că, să nu uităm, amănuntele deslușite în descrierea acestei expediții aparțin continentului african și nimeni, nici chiar cei mai entuziaști partizani ai unei ipoteze conform căreia carthaginezii lui Hanno au traversat Oceanul, nu au putut identifica elemente de peisaj sau de faună americană. Și, oricât de timide ar fi încă excavațiile arheologilor din preajma megalitilor și tumulilor din America, e greu de crezut că urmele unei mulțimi de 30 000 de oameni, bărbați și femei, ar fi rămas într-o totală ascunsă. La urma urmelor, nu sunt cam largi aceste arce, de câteva mii de kilometri, descrise de niște navigatori care voiau să ocolească primejdiile plutirii în apropiere de țărmurile Africii?

Rămâne, totuși, un document pe care nimeni nu îl poate ignora: mulțimea construcțiilor megalitice americane, atât de asemănătoare celor din Europa. Și, dacă ținem seama că navele carthagineze plutiseră atâtea secole de-a lungul coastelor apusene ale Lumii Vechi, pe care veghează nenumărate monumente de acest tip, ipotezele de felul celor ce întrevăd în Hanno (sau în vreun alt corăbier carthaginez experimentat) un posibil navigator peste Atlantic nu mai par chiar atât de copilărești ca la prima vedere. Cu toate acestea, nu e foarte ușor să se explice de ce carthaginezii, dacă vor fi ajuns pe pământul de la apus de Atlantic, au înălțat construcții de felul

⁹ Vezi Lionel Casson, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰ Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. 6.

celor pe care le văzuseră, probabil, pe țărmurile estice ale Oceanului și în Mediterana de vest, construcții foarte anevoioase, cerând o îndelungată experiență. Și de ce nicăieri în altă parte, pe teritoriile colonizate de ei, nu s-au găsit monumente asemănătoare care să le fi fost atribuite vreodată? Ceea ce impune adăugarea încă a unui popor pe lista celor ce s-ar fi avântat peste apele necunoscutului Ocean, împlântându-și pe solul viitoarei Americi semnele specifice ale propriei culturi.

Astfel încât, de un timp încoace, arheologii au început să vorbească tot mai des despre celți, cei pe care un celebru istoric al Antichității occidentale i-a numit „poporul ce venea din întuneric”¹¹. În pofida vastelor lor migrații spre Peninsula Balcanică și Italia, a numeroaselor așezări din Iberia, Galia, Britania și Irlanda, nu s-au putut reconstitui elemente semnificative privitoare la istoria lor veche, anterioară secolului al IV-lea î.e.n. Istoricii din Antichitate au consemnat informații referitoare la triburile din Galia și din Insulele Britanice; comunitățile celtice din Galicia, de pildă, regiunea din nord-vestul Peninsulei Iberice, au rămas, de fapt, necunoscute scriitorilor din epoca veche și faptele lor nu au fost descoperite decât după câteva mii de ani.

Aceste pământuri iberice sunt acoperite de o pădure deasă ce coboară până spre țărmurile de apus ale peninsulei, despărțind-o de câmpiile uscate ale Portugaliei și Spaniei. Că drumurile pe apă legau regiunea de arhipelagul britanic și, pe la sud, de Mediterana, e un fapt atestat deopotrivă de cercetările arheologilor și de cele ale biologilor care au relevat înruderile genetice dintre populațiile din toate aceste părți ale Europei. Relativ recent, adică de pe la mijlocul secolului nostru, au fost puse în evidență fapte ce sugerează că puterea maritimă a celților era, în secolul I e.n., mult mai mare decât se credea odinioară. S-au excavat fortificații pe coasta de nord-vest a Angliei, în apropiere de Lancaster, dovedind că un sistem defensiv foarte minuțios pus la punct era necesar pentru apărarea aces-

¹¹ Gerbard Herm, *The Celts*, New York, St. Martin, 1976, p. 52.

tor ținuturi împotriva unor atacuri de pe pământ și de pe mare. În Cumberland, documentele dovedesc că legiunile romane se aflau într-una din puținele regiuni din Britania unde erau bine primiți de localnicii cu care aveau relații foarte pașnice; așa încât mulțimea întăriturilor ridicate de-a lungul țărmului demonstrează că, de dincolo de Marea Irlandei, din marea insulă locuită de celți, romanii erau tot timpul pândiți de amenințarea unor incursiuni militare puternice. „De aici s-ar putea deduce că, dacă geniul militar al Romei a simțit necesară construirea unor opreliști atât de complicate împotriva tacticii navale a celților, atunci, cu siguranță, pe timp de pace, neguțătorii și exploratorii celți trebuie să fi străbătut lumea veche încoace și încolo”¹². Concluzia e, fără îndoială, logică; rămâne, însă, să se dovedească, într-un fel sau altul, că, în vreme ce „străbăteau lumea încoace și încolo” vor fi ajuns până pe coastele de vest ale Atlanticului, ceea ce, negreșit, era mai greu decât traversarea Mării Irlandei — cu toată că, pentru acea vreme, nici o asemenea ispravă nu poate fi privită decât cu o binecuvântată admirație, pentru că ea confirmă o temeinică știință a navigației.

Oricum, dacă acest popor „venit din întuneric” a trecut cu adevărat Atlanticul, s-ar putea explica existența unor inscripții în piatră ce par a fi lucrarea unor oameni familiarizați cu scrierea arhaică celtică, inscripții aflate într-un număr destul de mare pe pământul Americii.

Arheologii americani care acceptau ideea unei traversări a Atlanticului în epoca antică (și nu o respingeau *de plano*, nu refuzau să se ocupe cu „asemenea fantezii frivole”, și nu încheiau, fără drept de apel, ca alții: „nimeni, niciodată nu a trecut din Europa în America înaintea lui Columb”¹³) au preferat să caute dovezile în textele grecești și romane mai degrabă decât în pădurile și pe povârnișurile greu accesibile din Noua Anglie. Ei se în-

¹² *Idem*, p. 36.

¹³ Justin Winsor, *Narrative and Critical History of America*, 4 volume, publicate între 1884—1889; citat în Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 9.

torceau fără odihnă la Platon și la Aristotel, bucurându-se ori de câte ori, credeau că, după ce disecaseră pasaje citite până atunci cu neobosită luare-aminte, au aflat aici probe sigure ale contactelor transatlantice. Sute de cărți publicate de un secol încoace și-au îndreptat atenția, într-un fel sau altul, spre aceste izvoare. Și, cu toate că o asemenea abordare nu poate fi întru totul concludentă, ea e, așa cum s-a dovedit, utilă în lumina noului (și entuziastului) interes față de interpretarea inscripțiilor (sau a celor ce se cred a fi inscripții) descoperite în Lumea Nouă.

Dacă istoricii din Antichitate au scris relatări amănunțite ale călătoriilor care vor fi ajuns pe țărmurile occidentale ale Atlanticului, nu știm și probabil că nu vom ști niciodată. În incendiul care a mistuit, în 396, Biblioteca din Alexandria, au ars, fără îndoială, multe documente care ar fi lărgit cunoașterea lumii antice: se spune că în bibliotecă erau, când i s-a dat foc, peste 700 000 de manuscrise grecești, latinești, egiptene și indiene.

Aplecați deasupra fragmentelor rămase din această catastrofă, și a unor texte de înalt renume — Herodot, Platon, Aristotel, Seneca, Plutarh — care au avut o mare circulație de-a lungul secolelor, unii arheologi socoteau că și-au împlinit îndatoririle de îndată ce alcătuiau lungi liste de referințe, mai mult sau mai puțin clare, la pământurile de la apus de Ocean, referințe pe care ei credeau că le-au descoperit în minuțioasele lor lecturi. Astfel de liste au fost publicate chiar și după ce arheologia americană adoptase metode mai moderne, cum ar fi datarea cu Carbon 14 sau observațiile și fotografierea din avion, ceea ce demonstrează că vechile texte nu au încetat niciodată să reprezinte o sursă importantă de informații pentru specialiști.

În anii '60 și '70 ai secolului nostru, cercetătorii mai participau la animate polemici prilejuite de interpretările diferite ale unor texte antice. De pildă, despre ce putea vorbi Theopompus, la începutul secolului al IV-lea î.e.n., când descria o insulă mare de la apus de Coloanele lui Hercule, locuită de oameni cu înfățișare ciudată, foarte diferită de aceea a grecilor? Putea fi înțeles un anume fragment din Strabo ca o aluzie la o călătorie reală a fenicienilor în juțul pământului? Existau

temeiuri suficiente pentru a accepta descrierea făcută de Diodorus Siculus, un grec trăind la Roma în secolul I î.e.n., unui pământ aflat la multe zile de călătorie peste Atlantic, a unei țări cu multe râuri navigabile, cu case mari, cu păduri întinse și cu roade bogate? Dar ce se putea spune despre părerea lui cum că fenicienii descoperiră demult aceste ținuturi, dar că, potrivit obiceiului lor, nu divulgaseră descoperirea? Cât de serioasă era o relatare ca aceea a lui Mela, în 44 e.n., că mai mulți „sălbatici”, purtați de o furtună, au fost aruncați pe țărmurile Germaniei? I se putea acorda creditul autenticității unui fragment de largă circulație din Pausanias (circa 150 e.n.) în care se spunea că „la apus de Atlantic se află un grup de insule ai căror locuitori au pielea roșie și al căror păr seamănă cu părul de cal”? E adevărat ce povestea, la sfârșitul secolului al II-lea, Aelianus, anume că fenicienii din Cadiz vorbeau ca despre un lucru binecunoscut că o „insulă” uriașă se găsește departe, în Atlantic? Sau, ceva mai târziu (pe la 440 e.n.), când Proclus pretindea că se știe despre niște pământuri îndepărtate unde egiptenii au înălțat monumente de piatră și că inscripțiile săpate pe suprafața lor înfățișează istoria oamenilor de acolo? Oricum, nici după atente confruntări istoriografice și filologice, nu s-au înregistrat destule progrese pentru a se putea separa informația credibilă de fantezie sau de mistificare.

Se înțelege de la sine că nu se poate limita deslușirea acestei mari taine, a trecerii Atlanticului dinspre Europa (sau, cum s-a văzut la Mela, și invers), la reperele puse la îndemână de cercetările din Noua Anglie, sau, eventual, de pe o arie mai largă, dar care nu depășește teritoriul Statelor Unite și al Canadei. Cheia întregii probleme — cred unii — se află în America „Centrală”¹⁴. Poate că așa și este. Numai că această cheie e ascunsă în adâncurile junglei sau sub ruinele lăsate în urmă de conchistadorii de diverse nații. Un cronicar spaniol din secolul al XVI-lea, Bernal Diáz, înfățișează o scenă foarte grăitoare pentru tactica pământului pârjolit aplicată de cuceritorii

¹⁴ Mark Feldman, *op. cit.*, p. 111.

mistuiți de febra aurului, convinși că îl pot găsi acolo unde a fost ascuns de localnici: „Totul în jur — scrie Diáz — zace sfărâmat la pământ: nimic nu a mai rămas în picioare”¹⁵. De altminteri, aceeași soartă au avut-o și așezările „indienilor” din America de Nord, asupra cărora se răsfrângea fascinantă legendă a orașelor clădite din aur și argint și pavate cu pietre prețioase, atât de populare în Spania secolului al XVI-lea; la 1520, întregul țărm răsăritean, din Labrador până în Florida, se afla în stăpânirea acestor exaltați căutători de aur și arheologii descoperă neconținut semne ale trecerii oștenilor Maiestăților Lor Catolice pe aceste pământuri¹⁶. Cortéz a provocat distrugeri uriașe civilizației aztece din Mexic și cuvintele rostite de el când a debarcat în Lumea Nouă sunt elocvente pentru mentalitatea unei întregi categorii de europeni care soseau aici în prelungul amurg al Renașterii: „Nu am trecut Oceanul ca să muncesc pământul ca un țăran, ci să găsesc aur”. Ceva mai spre sud, Hernando De Soto străbătea ținuturile dintre Florida și coastele Golfului Mexic, lăsând în urmă mii de morți, „indieni” de la care nu putuse afla ascunzătoarele aurului căutat de el. Și încă și mai departe spre sud, Francisco Pizarro îi ucidea pe conducătorii incași și, apoi, distrugea cu furie unul dintre cele mai înfloritoare imperii cunoscute de istoria umanității.

În aceste împrejurări, cât de practic mai poate fi îndemnul de a căuta „cheia” unei probleme atât de complicate printre resturile unor civilizații al căror sistem de notare i-a dus la deznadejde pe toți cei care au încercat vreodată să-l descifreze?

S-au găsit, totuși, e adevărat, câteva figurine ciudate de ceramică, supraviețuitoare ale barbarelor distrugeri cărora europenii au supus aceste ținuturi. Statuetele din Mexic înfățișează personaje cu trăsături ce definesc, potrivit unor antropologi care le-au cercetat, tipuri cu totul diferite de cele ale local-

¹⁵ Cf. Geoffrey Ashe, *The Quest for America*, New York, Praeger, 1971, p. 161.

¹⁶ Vezi, pentru o descriere mai amănunțită a marilor distrugeri provocate de spanioli în America de Nord, Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. 23.

nicilor — negroid, nordic, mediteranean, asiatic¹⁷. Dar avem dreptul să ne încredem fără nici un fel de prudență în tehnica portretistică a meșterilor azteci de acum o jumătate de mileniu sau, cu siguranță, de încă și mai multă vreme? Nu sânt, oare, aceste figurine rezultatul unei întâmplări sau, pur și simplu, ale stângăciei unor artiști care nu au știut, poate, să respecte severele canoane ale reprezentării chipului uman, așa cum fuseseră ele statornicite cu multă vreme înainte? Mai semnificative ar putea fi ciudatele statui de pe înaltele podișuri, practic inaccesibile, din Peru, despre care cercetătorii reputați afirmă că ar conține argumentele unor influențe ce nu aveau cum să fie preluate decât prin contactul cu populații care au traversat Oceanul. Rămâne, însă, de precizat un lucru: *care Ocean?* Ținând seama de situarea geografică a acestei regiuni, nu cumva e vorba de Pacific, a cărui traversare, așa cum a dovedit-o Thor Heyerdahl, a fost, totuși, posibilă?

O personalitate importantă a istoriografiei americane, amiralul Samuel Eliot Morison, se declara obosit de atâtea povești despre corăbieri din Mediterana împinși de curenți sau de vânturi benefice departe de rutele cunoscute în epoca antică, până în Lumea Nouă, „unde nu le rămânea altceva de făcut decât să-și suflece mânecile și să înceapă să semene aici semințele civilizației”¹⁸. În aceeași măsură se cuvine privite cu suspiciune maldărele de cărți care lansează ideea contactelor trans-atlantice, sprijinindu-se exclusiv pe legendă și pe argumentele comparațiilor dintre lucrările de artă.

Cu multă prudență se cuvine să ne apropiem, atrăgea atenția Trento¹⁹, și de poveștile despre „zeii albi” și „sfînții corăbieri”, existente atât în Europa, cât și în America. Tradiția *Marelui zeu alb* în vechea Americă a fost consemnată întâia oară de conchistadorii spanioli: el venise cândva printre strămoșii locuitorilor Lumii Noi, îi cârmuise o vreme și, apoi,

¹⁷ Vezi L.A. Vigneras, „The Cape Breton Landfall”, în *Hispanic American Historical Review*, XXXVI (1956), pp. 505—6.

¹⁸ *Op. cit.*, p. 176.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 24.

plecase, făgăduindu-le să se mai întoarcă. Legenda se păstrase generații de-a rândul, din Alaska până în Chile, dar fusese semnalată, deopotrivă, și la polinezieni, din Hawaii până în Noua Zeelandă. Cu toate că i se dădea, firește, alt nume de la o insulă la alta, de la o zonă etnografică la alta, și că unele detalii ale legendei difereau de asemenea, liniile generale ale narațiunii despre Marele zeu rămăneau aceleași. Marele Zeu Alb al Americilor și al Pacificului de Sud era descris ca un bărbat înalt, bărbos, cu ochi albaștri, purtând veșminte largi care fluturau pe lângă trup. Venea de pe mare și s-a întors pe mare.

Imensa arie geografică a răspândirii legendei a provocat, așa cum era de așteptat, mari controverse printre etnografi și antropologi, cu importante consecințe și pentru teoriile arheologilor. Unii specialiști socoteau că ea e doar rezultatul difuziunii unui mit inițial, transmis de la o comunitate indiană la alta, de-a lungul mai multor generații. În acest caz, intervenea o întrebare logică: ar fi putut această legendă să aibă cea mai largă răspândire din întregul repertoriu mitologic al popoarelor Americilor, dacă nu ar fi conținut un grăunte de adevăr? E, desigur, cu puțință ca ea să reflecte un moment al memoriei ancestrale despre un navigator aruncat pe țărm, undeva, în aceste ținuturi unde nu mai fusese văzut un bărbat blond, bărbos și cu ochi albaștri. Dar se punea atunci o a doua întrebare, la fel de logică: de vreme ce receptivitatea diverselor regiuni e explicată și prin acțiunea unei amintiri venind din marile depărtări ale timpului, înseamnă că imaginea Marelui Zeu Alb se formase cândva în vechile tradiții *ale tuturor* grupurilor tribale care au participat la crearea mitului său, pentru că altfel nu ar fi avut cum să fie adusă la suprafață. Deci bărbatul blond și cu ochi albaștri venise de pe mare în *toate* aceste locuri unde se constituise legenda Marelui Zeu Alb?

Pe de altă parte, e greu să se accepte legenda ca unic temei al unei teorii. De fapt, dacă nu ni se oferă altceva decât o poveste, e adevărat, foarte frumoasă — dar, care, la nivelul generalizării, al punctelor comune ale *tuturor* variantelor ei,

rămâne schematică — „suntem înclinați să o respingem ca pe o fantezie colectivă”²⁰ (așa cum, de altfel, au procedat, în ultimul secol, specialiștii Institutului Smithsonian). Ea nu capătă substanță decât dacă se găsesc destule probe materiale ale prezenței *reale* ale eroului mitic pe teritoriul Americilor. Concluziile arheologilor concordă în această privință, ca și în alta, de factură practică: e limpede, cercetările trebuie să se îndrepte spre acele regiuni care nu au trecut prin tragicele încercări ale jafurilor puse la cale și duse cu zel până la capăt de armatele spaniole. Canada și Statele Unite se prezintă, astfel, ca o zonă mult mai susceptibilă a oferi documentele necesare arheologiei contemporane.

Astfel încât, prin forța împrejurărilor, Nord-estul Statelor Unite devine domeniul predilect al cercetărilor întreprinse de cei care nu refuză din capul locului orice posibilitate a raporturilor transatlantice anterioare Renașterii sau, cel mai devreme, anului 1000, anul expediției lui Leif pentru care, e drept, există suficiente informații plauzibile. Dar, în Nord-est, argumentează partizanii unei verificări a legendei, se găsesc urmele unei populații cultivate — locuințe cu acoperișul boltit, din lespezi mari, stâlpi înalți de piatră, împlântați în mijlocul unor câmpuri de unde se pot privi, fără opreliști, constelațiile și mișcarea soarelui la orizont, de la un echinox la altul, culoare (pe jumătate ascunse de invazia vegetației) a căror orientare mărturisește o cunoaștere amănunțită a astronomiei. E foarte adevărat că, „atunci când se găsește un complex de trăsături culturale asemănătoare, în strânsă legătură între ele, posibilitatea ca fiecare în parte să reprezinte un fenomen separat și izolat devine din ce în ce mai puțin probabilă”²¹. Se impune, cu toate acestea, o precizare care, după cât se pare, nu a fost încă făcută: e sigur că aceste semne ale unei incontestabile civilizații aparțin unor oameni veniți de peste ocean și ale căror urme de viață cotidiană s-au pierdut cu totul? Nu e po-

²⁰ Lionel Casson, *op. cit.*, p. 206.

²¹ *Idem*, p. 159.

sibil ca indienii, autori, fără nici un dubiu, al unor construcții foarte complexe, în alte ținuturi ale Americii de Nord, să fi înălțat aceste monumente din apropierea Coastei de Nord-est și a Atlanticului de Mijloc, fără să fi avut nevoie să preia influențe aduse de dincolo de Ocean? Poate că nu *existența* ca atare a monumentelor, ci *atribuirea* lor, stabilirea unor dovezi îndeajuns de sigure pentru a o atesta constituie principala problemă a arheologiei și a disciplinelor asociate ei. Și cercetările din ultimele decenii par a da un contur mai ferm teoriei potrivit căreia călători de peste mare au ajuns, în împrejurări încă neexplicate, pe țărmul Noii Anglii sau, poate, ceva mai la sud. Deocamdată, înclină să recunoască majoritatea arheologilor, probele sigure lipsesc, dar asta — continuă ei — nu justifică defel scepticismul tradiționaliștilor.

Săpăturile arheologice de pe coasta a sudică Spaniei au scos la lumină numeroase pietre care marchează trecerea — probabil îndelungată — a fenicienilor: cele mai vechi sunt din secolul al V-lea î.e.n., o perioadă când navele cetăților din Mediterana, cu excepția celor carthagineze, nu treceau decât cu totul accidental la apus de Coloanele lui Hercule. Datarea pietrelor feniciene din Spania e importantă pentru cercetătorii americani, fiindcă „inscripțiile de pe lespezile descoperite de-a lungul drumurilor ce însoțesc cursul marilor râuri americane aparțin unei scrieri punice, asemănătoare stilistic cu aceea de pe lespezile feniciene”²². Concluzia ce urmează acestei constatări este, însă, prea abruptă, orice s-ar spune: „Pietrele americane vorbesc despre faimosul navigator din secolul al V-lea, Hanno, prinț al Carthaginei”²³.

Dovada esențială a trecerii unor oaspeți din Lumea Veche prin ținuturile de lângă țărmul de Nord-est al Statelor Unite e reprezentată, deci, de inscripțiile ce au fost identificate de unii epigrafiști ca aparținând carthaginezilor din secolul al

²² James P. Whittall, II, „The Inscribed Stone From Comassakumkanit (Bourne Stone)”, în *Occasional Publications of the Epigraphic Society*, II, nr. 44 (mai 1975), p. 1.

²³ *Idem*, p. 2.

V-lea. Contraargumentul cel mai frecvent introdus în discuție de adversarii acestei teorii e tocmai numărul mult prea mare al acestor texte săpate în pietrele Americii și, mai ales, amploarea lor, când bine se știe că, în Lumea Veche, inscripțiile aparținând cu certitudine fenicienilor sunt extrem de scurte ²⁴.

Mai relevante s-ar putea să fie vasele de ceramică descoperite în Noua Anglie și care, se spune, sunt identice aceloră găsite în Peninsula Iberică, la Evora ²⁵. Arheologii portughezi din secolul trecut clasificaseră piesele de ceramică descoperite de ei ca aparținând perioadei romane. Dar, la scurt timp după ce vasele de ceramică atât de asemănătoare celor din Portugalia fuseseră găsite în mare, chiar lângă țărm, în Maine, la granița Statelor Unite cu Canada, o altă piesă, descoperită de data aceasta la North Salem, în New Hampshire, a venit să tulbure liniștea laboratoarelor universitare de arheologie: un fragment de ceramică în care analiza chimică a stabilit o compoziție minerală ce-i indica proveniența din zona Mediteranei sau a Orientului Mijlociu. Dacă nu e o farsă, așa cum s-au văzut multe în istoria arheologiei, dacă nu e vorba de cineva pus pe șotii care a așezat în drumul cercetătorilor un ciob dintr-un vas cumpărat în Spania sau în Liban, atunci descoperirea e cu adevărat extrem de importantă, lăsând în umbră ipotezele privind arcele descrise de corăbiile lui Hanno (și ale celor 30 000 de soți ai săi de drum) în Atlanticul de Nord pentru a-și ușura călătoria spre coastele Africii.

Dacă e adevărat că au fost corăbieri care au trecut Oceanul, venind din Lumea Veche, atunci e absolut necesar să aflăm ce anume i-a putut îndemna să pornească într-o călătorie atât de primejdioasă. Bineînțeles, întâmplarea nu poate fi scoasă cu totul din discuție, dar nici invocarea ei de prea multe ori nu propune o explicație. Să fie, oare, de ajuns că, în vremea de mare înflorire a cetăților feniciene, navigatorii care se avântau

²⁴ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 12.

²⁵ Vezi Donald B. Harden, *The Phoenicians*, Baltimore, Penguin Books, 1971, pp. 98—102.

pe drumuri necunoscute și „se întorceau fie cu mărfuri de valoare, fie cu vestea că au aflat piețe noi” erau răsplătiți cu generozitate? Și că, „dacă era vorba de un profit, nici un obstacol nu era prea greu pentru un neguțator fenician”²⁶? Toate acestea sunt adevărate, dovezile nu pot fi puse la îndoială. Dar, cu toate acestea, datorită căror tradiții, îndrăzneții neguțatori, odată ajunși pe îndepărtatele țărmuri, înălțau nu numai pietre pe care, după obiceiurile feniciene, săpau o inscripție, ci și monumente asemenea celor văzute de ei pe pământurile celților?

În momentul de culme al expansiunii feniciene, pe la anul 1000 î.e.n., bronzul — aliaj de aramă și cositor — era încă metalul cel mai important pentru popoarele civilizate. Deși fierul îi lua repede locul în producerea armelor, bronzul era încă folosit foarte mult în ornamentica și în practicile ceremoniale ale culturilor europene. S-a ajuns la concluzia că principalele surse de cositor se aflau pe țărmurile Atlanticului: în peninsula Cornwall, în zona gurilor Loarei și în nord-vestul Peninsulei Iberice.

Multă vreme, arheologii au presupus că singurul drum pe care îl străbătea cositorul din Britania și Iberia de nord-vest până în Mediterana era de-a curmezișul Europei Occidentale. Ei propuneau imaginea unor mineri care încărcau cu minereu corăbiile pe coasta de sud-vest a Britaniei și a unor marinari care, pe țărmul Micii Britanii, le descărcau și, ambalând încărcătura, o puneau pe spinarea catârilor și porneau caravana spre sud. Nici astăzi, constata Trento, nu s-a renunțat cu totul la acest scenariu²⁷, e adevărat foarte greoi, pe care îl mai întâlnim, nu o dată, în manualele școlare. Mai mult, partizanii unei asemenea rezolvări economice resping fără drept de apel și consideră simple fantezii informațiile privitoare la lungile expediții maritime ale fenicienilor, povestirea lui Strabo despre corăbierul care a preferat să eșueze, atrăgându-l în nau-

²⁶ *Idem*, p. 106.

²⁷ *Op. cit.*, p. 27.

fragiu și pe concurentul său roman, sau relatările lui Avienus despre isprăvile lui Himilco și Hanno.

Arama se aducea și ea de departe. Creta pare să fi fost una din primele surse și Iberia curând după ea. Dar multe mine din zona Mediteranei — cele din Creta, Cipru, Sinai, de pe valea râului Tinto, în Iberia, de pildă — produceau un minereu cu concentrație mică și într-o cantitate insuficientă nevoilor de pe piața feniciană. Cei care au studiat această problemă au constatat că sunt foarte puține locuri de unde se putea procura minereu bogat în aramă și care să fie ușor accesibile. *Accesibilitatea* e, însă, judecată din perspectiva mijloacelor aflate la îndemâna omului modern. Pentru că a include pe lista „locurilor accesibile” Tennessee, Colorado, Arizona, situate, cum se știe, departe de coastele oceanului, înseamnă a crea încă o problemă grea: cum au ajuns corăbierii de pe țărmul unde se presupune că ar fi putut acosta, la distanțe imense, uneori de mii de kilometri, peste deșerturi și munți înalți și abrupti în care, mult mai târziu, în secolul al XIX-lea, expediții, firește, incomparabil mai bine utilizate, s-au pierdut? De unde aveau fenicienii experiența unor astfel de drumuri prin continente atât de puțin primitoare? Când au dat ocol Africii, trimiși de Faraon, se opreau să semene grâu, să-l aștepte să crească, să-l culeagă și porneau mai departe. Dar aici? Aveau răgazul să aștepte? În călătoria lor pe mare, păstrau proviziile în pânțele corăbiilor; dar în drumul de peste pământurile pustii? Puteau supraviețui hrănindu-se numai cu ceea ce găseau în cale?

Se vede, însă, că știm încă mult prea puține despre acești inventivi neguțători și călători ai Lumii Vechi. Pe Lacul Superior din Vestul Mijlociu al Statelor Unite, în Isle Royale, se află un număr uimitor de mare de mine de cupru: erau cunoscute din secolul al XVI-lea, când au fost descoperite de misionarii iezuiți francezi, veniți în aceste depărtări neprietenoase să salveze sufletele indienilor păgâni. Dar localnicii, aparținând unuia dintre cele mai civilizate grupuri tribale, Sioux, nu cunoșteau deloc originea acestor mine și, în legendele lor, se spunea

că strămoșii indienilor (veniți, deci, aici pe la începutul erei noastre, așa cum au stabilit, cu multă siguranță, specialiștii) le știau aici „de când lumea”²⁸.

În 1849, geologul Charles T. Jackson, în raportul său anual către guvernul Statelor Unite, prezenta cea dintâi descriere sistematică a minelor din zona Wisconsin-Michigan. Despre una dintre ele, adâncă de aproximativ 10 metri, el scria: „...imediat sub deschiderea cavității circulare, într-o grămadă mare de frunze, de lemne, îngropat pe jumătate în pământ, se vedea un bolovan imens de aramă care trebuie să fi cântărit aproape șase tone. S-a dovedit că era așezat pe o platformă de bușteni, groși de 6—10 inci (15—25 cm., n.n.) pe ale căror capete se deslușea clar semnul loviturilor unui topor mic sau ale altei unelte ascuțite, cu o lamă lată de cca 2 1/2 inci (ceva mai mult de 6 cm., n.n.). De îndată ce au fost dezgropate și expuse aerului, lemnele s-au transformat într-o pulbere de culoare brună. Am ridicat masa de cupru și voi lua măsuri să fie trimisă la Washington”²⁹. În șanțul săpat de Jackson s-au mai găsit un ciocan mare, de piatră, cam de 15 kilograme, și un altul de aramă, greu de 12 kilograme. „Mai multe trunchiuri de copaci cu câte 395 cercuri marcând creșterea anuală zăceau în această grămadă și alți arbori, evident mai bătrâni decât aceștia, se zăreau prăbușiți și putreziți de-a curmezișul gușilor de puț”³⁰. Jackson își continua amănunțita descriere a rudimentarelor mine, semnalând un coridor de trecere, săpat în fața unui perete vertical de stâncă; un coridor lung cam de 8 metri, înalt de 5 și ajungând până la o adâncime de aproximativ 4 metri. El preciza că unele blocuri de piatră pe care minerii epocii arhaice le îndepărtaseră din șanțul săpat de ei cântăreau cel puțin 3 tone și nu putuseră să fie mișcate din loc decât cu ajutorul unor pârgii puternice. De îndată ce pământul și resturile

²⁸ Vezi Lincoln Brant, *The Sioux*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1986, pp. 82—85.

²⁹ Cf. Barry Fell, *op. cit.*, p. 136.

³⁰ Cf. *idem*, p. 137.

putrede ale lemnului au fost date deoparte, Jackson a descoperit „rămășițele unui scoc sau ale unui fel de butoi de cedru, pus acolo pentru a scoate apa din mină. În fundul excavației s-a găsit o bucată plată de cedru alb pe care se distingeau urmele unui topor. Cazmale și ciocane de cedru, lingouri și așchii mari de cupru, resturi de mangal și de cenușă au fost descoperite sub rădăcinile pădurii care crescuse de mai multe ori deasupra vechilor gropi”³¹.

Oamenii de știință din secolul al XIX-lea, dintr-o epocă în care se știa atât de puțin despre vechile popoare din America, au fost derutați de tehnica demonstrată de cei ce săpaseră aceste mine cu atâta timp în urmă. Aceștia stăpâneau, cu siguranță, același meșteșug, foloseau aceleași metode de excavare, aceleași unelte, cunoșteau aceleași lucruri despre meseria lor și le lipseau aceleași cunoștințe necesare, lăsau în urmă aceleași semne ale muncii lor și ele erau acoperite, de-a lungul multelor secole, de aceeași creștere neconținută a acelorași soiuri de copaci. Dar, în secolul trecut, cercetătorii vechilor mine nu se încumetau să dea un răspuns în stare să ducă la identificarea oamenilor primitivi cărora să li se atribuie complicatele lucrări din Michigan și Wisconsin. De fapt, după aproape un secol și jumătate de investigații, puțurile de mină, tunelurile adânci și marile depozite subterane de minereu rămân una dintre cele mai enigmatice probleme ale arheologiei americane.

O explicație acceptată numai de câțiva partizani ai teoriei contactelor transoceanice a fost propusă, la mijlocul anilor '70, de Henriette Mertz³²: ea susținea ideea „unei activități îndelungi și intense pe pământul nord-american a unei populații mediteraneene”. Printre multe alte detalii aduse de ea în discuție a fost și acela al producției miniere de aici, un element atât de evident încât, cum mărturisea un alt arheolog, „e de-a

³¹ Cf. *idem*, pp. 137—8.

³² Henriette Mertz, *Atlantis: Dwelling Place of the Gods*, Chicago, ediție în regie proprie, 1976.

dreptul penibil că nimeni nu l-a observat până acum”³³. Potrivit autoarei acestei cărți, toți inginerii metalurgiști consultați de ea au ajuns la aceeași aproximare a cuplului excavat în Peninsula Michigan și în Isle Royale: 500 000 de tone. „Incredibila cantitate de cupru nu a fost luată în seamă de arheologii americani: totalul despre care vorbesc descoperirile de aici, din Statele Unite, se ridică la un pumn de mărgelă și la câteva pocaluri de aramă. Cinci sute de mii de tone de cupru aproape pur nu se dezintegrează în aer, nu pot fi spulberate dintr-o suflare, ele trebuie să fie undeva și, până acum nu au fost găsite nicăieri în Statele Unite”³⁴.

Măsurătorile cu carbon 14 ale unor probe de materie organică luate din puțurile de mină din Isle Royale conduc la datarea lor în jurul anului 1000 î.e.n., exact perioada de cea mai mare înflorire a puterii navale feniciene, în Epoca Bronzului. Henriette Mertz susține că arama din Michigan a fost transportată (probabil cu corăbii feniciene), printr-un extraordinar efort, chiar și pentru această forță maritimă, dusă în Europa și vândută diverselor cetăți civilizate din regiunea Mediteranei.

„În acea vreme, Egiptul avea nevoie de incalculabile cantități de cupru pentru uneltele necesare construcției piramidelor și templelor. Grecii, de asemenea, cereau enorme cantități pentru îmbrăcarea în aramă a interioarelor unor structuri de dimensiunea Trezoreriei de la Mycenae, înaltă de aproape 20 de metri, și a edificiului de la Orchomenos, iar drumurile ce duceau spre aceste magnifice clădiri erau pavate cu strălucitoarea aramă, așa cum a stabilit Schliemann”³⁵, Oricât de spectaculoasă e, la prima vedere, această ipoteză, „frumusețea ei stă în verosimilul deducțiilor”³⁶. Dar, pentru a obține o

³³ Henry H. Stanley, „Henriette Mertz, *Atlantis*”, în *NEARA Journal*, XI, nr. 3 (Iarna 1977), p. 42.

³⁴ Henriette Mertz, *Atlantis...*, p. 65.

³⁵ *Idem*, p. 70.

³⁶ Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, p. 30.

confirmare mai clară, va fi nevoie să se compare analizele unor eşantioane de cupru din obiectele păstrate în Muzeul din Cairo sau în Creta cu cel scos din aparent rudimentarele mine din Michigan. Abia atunci, desigur, se va putea apăra propunerea — deocamdată, să fim de acord, fantastică — avansată de Henriette Mertz. Fantastică, dar ispititoare.

Deşi mai puţin celebre decât cele din Michigan, multe pături de mină s-au găsit în văile marilor fluvii şi ale afluenţilor lor din Nord-estul Statelor Unite. Sunt, pare-se, destule motive pentru a bănuî că aceste modeste gropi sunt, de fapt, tuneluri săpate pentru stabilirea locurilor celor mai prielnice de unde urma să se scoată minereul de cupru, de fier sau de plumb. În apropierea lor, arheologii au descoperit amulete şi nenumărate pietre cu inscripţii. Unele dintre acestea par a îndreptăţi comparaţia cu sistemul de scriere folosit în Peninsula Iberică în urmă cu trei milenii, altele cu o scriere celtică. Nu lipsesc, fireşte, cazurile în care cercetătorii atribuie scurtele texte unor culturi diferite şi, bineînţeles, le descifrează într-un mod diferit.

* * *

Se poate înţelege iritarea unora dintre cercurile universitare americane în faţa adevăratei năvale de publicaţii care anunţau noi descifrări ale inscripţiilor de pe misterioasele pietre risipite pe Coasta de Est şi în câmpiile Vestului Mijlociu, aproape toate atribuite fenicienilor de tinerii şi entuziaştii epigrafişti. „În curând, observa cineva cu maliţie, vor fi mai multe inscripţii puse în America decât în Africa de Nord şi Iberia”. E cu atât mai greu să se stabilească adevărul cu cât nici una din tabere nu e dispusă să facă vreo concesie, unii aducând fără istov la lumină texte carthagineze sau celtice, alţii respingându-le pe toate şi punându-le pe seama capriciilor naturii. Unul dintre cei mai de seamă specialişti în scrierile vechi, profesorul Maurice Pope de la Oxford, atrăgea atenţia asupra puterii,

totuși, limitate a epigrafiei: „Descifrarea deschide o poartă, interpretarea trece dincolo de ea”³⁷.

Câteodată, arheologii americani par a da mai multă importanță celei de-a doua etape, interpretării, considerând că prima e aproape de la sine înțeleasă. De aceea, însă, atenția lor se îndreaptă cu precădere spre posibilele legături cu semnele civilizației iberice, pentru că au stabilit de mult că acolo se află dezlegarea enigmelor.

Și adevărul e că Peninsula Iberică din Neolitic și din Epoca Bronzului înfățișează unul dintre cele mai vii tablouri ale străvechii culturi din Europa și din regiunea Mediteranei. Și e tot atât de adevărat că, așa cum spunea Trento, „destinul ținuturilor din Mediterana apuseană a fost hotărât în mod esențial de cei veniți de pe mare”³⁸. Acum 5000 de ani, grupuri aflate pe treapta neolitică a civilizației navigau de-a lungul coastelor Atlanticului; despre ele se afirmă că au înălțat masivele monumente de piatră din Anglia, Franța și Spania de astăzi. Pe solul iberic au venit mai multe valuri de populații migratoare. Celții au fost cei care au contribuit într-o măsură decisivă la constituirea unei culturi, un amestec curios, vizibil mai ales în arta metalului și a pietrei, căruia i se spune „cultură celto-iberică”. S-au întemeiat puternice contoare comerciale, de pildă regatul lui Tartessos în sud-vestul peninsulei, ce întrețineau vii legături cu neguțătorii fenicieni, aurul și cuprul fiind principalele lor mărfuri. Cam în aceeași vreme, au ajuns în Iberia, în fertilele câmpii andaluze, mai multe grupuri venite din Libia, din nordul Africii; lor li se datorează începuturile unei agriculturi intensive în Spania de sud.

Astfel încât, spre sfârșitul Epocii Bronzului, o mare diversitate de populații, venite din Mediterana sau de la nord de Pirinei, s-au amestecat cu iberienii: celții, libienii și, în cele din urmă, carthaginezii. Epigrafistul Barry Fell consideră că sistemele de scriere pe care aceste grupuri le-au adus cu ele

³⁷ Maurice Pope, *The Story of Archaeological Decipherment*, New York, Scribner 1975, p. 7.

³⁸ *Op. cit.*, p. 61.

au suferit modificări importante când au venit în contact cu limba vorbită de iberieni.

Specialiștii în problemele vechii civilizații mediteraneene au fost multă vreme nedumeriți de scrierea iberică. Deși a fost descifrată cu mai bine de șaiszeci de ani în urmă, ea nu a îngăduit nimănui să citească un text coerent și inteligibil până în 1975, când Barry Fell a anunțat că a putut citi un asemenea text (foarte ciudat, acesta era o inscripție nu din Spania, ci din America, de pe valea Fluviului Susquehanna, în vestul statului New York), scris, susținea el, în limba bască³⁹. Fell a examinat un mare număr de inscripții vechi aflate în muzeele spaniole și, după aceea, a declarat că poate face diferența între cele aparținând băștinașilor iberieni și cele scrise de libienii așezați aici. Mai mult decât atât, a stabilit că acest din urmă sistem de scriere era folosit de acei libieni care vorbeau un dialect carthaginez. S-a presupus că „punica iberiană” (cum a numit-o Barry Fell) li se datora unor scribi care utilizau scrierea *bască* (sau *iberică*), în timp ce alții se dovedeau a fi mai familiarizați cu alfabetul grec arhaic, înrudit, cum bine se știe, cu cel fenician.

Și Fell nu s-a oprit aici. El a formulat o ipoteză potrivit căreia multe inscripții celto-iberice, care îi dezorientaseră vreme de secole pe învățații spanioli, erau, de fapt, versiuni iberice ale limbii ce avea să fie cunoscută sub numele de celtă goidelică, adică idiomul vorbit în Irlanda și în ținuturile înalte ale Scoției (și diferit de cel al celților din Bretania, Anglia și Țara Galilor de dinainte de invazia anglo-saxonă). Una dintre consecințele semnificative ale articolului cărții lui Barry Fell a fost formularea unei teorii ce susține că alfabetul celtic, cunoscut sub numele de *Ogam*, s-a născut în Iberia în jurul anului 800 î.e.n. și că de aici s-a răspândit spre nord, până în Irlanda. această scriere ar fi fost inventată în Irlanda, în cel de-al IV-lea secol al erei noastre și că ea avea o funcție mnemotehnică

³⁹ Vezi *ibid.*

sau că era folosită pentru scurte inscripții pe pietrele de mormânt.

Cu o singură excepție, literele alfabetului Ogam erau notate cu linii drepte al căror înțeles se definea în funcție de poziția lor față de o linie continuă, orizontală sau verticală, cam în felul în care notele muzicale stabilesc înălțimea sunetului prin așezarea lor pe portativ, cu deosebirea că în scrierea Ogam se folosea o singură linie, și nu cinci ca în partiturile muzicale. Barry Fell susținea că diferențele dintre alfabetul celtic din Iberia și cel din Insulele Britanice sunt foarte puțin importante și că primul apare în inscripțiile de pe pietre în aceeași manieră stilistică în care se va prezenta și scrierea irlandeză din secolul al IV-lea.

Nu se poate să nu observăm că, de fapt, comunicarea lui Fell era prea senzațională pentru ca să fie acceptată cu deplină încredere de cercurile universitare. În fond, el declara că „a dezghiocat codul” inscripțiilor iberice din nordul Portugaliei și al Spaniei *pe baza inscripțiilor iberice găsite în America*; apoi că, în vechea Iberie limba punică era scrisă cu litere iberice, *aidoma celor folosite în inscripțiile descoperite în America*; și că o formă, până acum neidentificată, de scriere, numită „Ogam celto-iberic”, a fost pusă în lumină *simultan în Mediterana apuseană și în America de Nord*. Se cuvine să cădem de acord că erau prea multe noutăți extraordinare comunicate dintr-o dată și că toate erau legate, într-un fel sau altul, de misterioasele pietre americane.

Aceste pietre au o istorie lungă și cam neclară, falsurile, interpretările forțate, înlăturarea eventualelor argumente potrivnice (se ascundeau, de pildă, pur și simplu, inscripțiile ce ar fi putut contraveni unei teorii anume), ignorarea deliberată a faptelor complicând enorm întreaga problemă. Din perioada colonială până astăzi, sute de tablete (suspect de multe, consideră unii arheologi) au fost aduse la cunoștința specialiștilor; dar, pentru un motiv sau altul (condițiile în care au fost găsite sau imposibilitatea realizării unui control eficient după ce fuseseră descoperite), ele nu au stârnit decât rareori o reacție

pozitivă a cercetătorilor. Era aproape imposibil să fie clintite din loc în loc concepțiile tradiționaliste conform cărora nu existau decât două posibilități ca o inscripție europeană să se afle pe o piatră din America: fie că era un fals, fie că inscripția era autentică, dar fusese adusă de peste Atlantic și așezată aici în vremurile moderne. Se socotea că nici o judecată logică nu putea admite o a treia alternativă: ca ea să fie deopotrivă autentică și lucrată de o populație care să fi trecut prin America în timpurile vechi.

Că, în trecut, falsurile nu au fost puține e un fapt pe care nu îl contestă nimeni. În unele cazuri, falsificatorii nu urmăreau decât profituri pecuniare: ei vindeau tot felul de antichități proaspeților colecționari și muzeelor recent înființate, al căror personal era cu totul inocent și accepta cu entuziasm și cu recunoștință orice ofertă de acest fel. La drept vorbind, asemenea lucruri se întâmplaseră pretutindeni unde înflorise comerțul cu antichități și, în general, cu opere de artă; se povestește chiar despre un muzeu din Philadelphia care, pe la începutul secolului nostru, anunța că a achiziționat o piesă senzațională: un vas de metal cu o inscripție ebraică — pe atunci, circula cu insistență, chiar și printre unii specialiști, o legendă căreia i se dădea crezare, despre un al 13-lea trib ce plecase din Iudeea și rătăcise prin lume, pierzându-i-se orice urmă: de ce nu ar fi ajuns ei în America (ba unii considerau că acesta era strămoșul „indienilor” de aici)? Până când o privire mai atentă a descoperit în interiorul vasului o inscripție cu mult mai recentă — aceea a unei companii de vagoane-restaurant, din vesela căreia un ajutor de bucătar furase piesa, o vânduse credulilor muzeografi din Philadelphia după ce săpase în ea o inscripție copiată după o pagină dintr-o carte ebraică și, cu banii încasați, dispăruse la fel ca tribul căruia i se atribuisese vasul. (Deznădejdea muzeografilor fusese și mai mare când, la o analiză — de altfel inutilă — se constatare că inscripția fusese gravată cu un acid pe care era puțin probabil ca artiștii arhaici să-l fi cunoscut).

Alteori, piesele antice erau falsificate din simpla dorință de a face o farsă (mai mulți tineri ingineri care lucrau la o so-

sea, de pildă au cioplit în secret o statuie gigantică, încercând, s-o facă să pară că e creația unor sculptori primitivi, au îngropat-o într-o noapte și „au descoperit-o” a doua zi, când s-a săpat în locul cu pricina, având grijă să anunțe redacțiile ziarelor celor mai importante și distrându-se grozav de vâlva produsă de „Urișul din Tennessee” și de intervențiile savante ale unor specialiști care propuneau date diverse ale creării piesei). Au fost și unele farse, mai puțin vesele, puse la cale de unii arheologi pentru compromiterea colegilor lor, a căror carieră științifică s-a năruit când a fost dată în vileag mistificarea și s-a aflat că aceștia luaseră totul în serios și că nu băgaseră de seamă falsul, uneori grosolan. O publicitate zgomotoasă, susținută de ziariști dornici de scandal, a contribuit la compromiterea ideii. Majoritatea inscripțiilor falsificate sunt de o calitate ireproșabilă și tocmai de aceea devin suspecte. Dar, așa cum nota un celebru specialist în culturile semitice, Cyrus Gordon, într-o carte deosebit de serioasă tocmai prin scepticismul cu care e examinat fiecare caz în parte, „a te îndoi aprioric de autenticitatea *tuturor* inscripțiilor scoase la lumină în cele două Americi înseamnă să faci necesară demonstrarea unei conspirații care a operat cel puțin din 1872 până în 1971 (data redactării cărții, n.n.): o rețea de falsificatori și de ghiduși trebuie să fi lucrat-o — și asta e nevoie neapărat să se dovedească — în Brazilia, Minnesota, Maine și Europa”⁴⁰.

Se poate pune întrebarea: s-a găsit vreodată o inscripție arhaică în locul unde a fost așezată de autorii ei, într-un asamblaj cu valoare arheologică, încă existent la data descoperirii inscripției? O tabletă de piatră purtând o inscripție a fost dezgropată dintr-un tumul funerar de la Bat Creek, în statul Tennessee, în regiunea de sud a Vestului Mijlociu; după această inscripție, unul dintre fondatorii arheologiei americane moderne, Cyrus Thomas — cel care o descoperise — a realizat o gravură, publicată apoi în volumul din 1894 al *Celui de-al*

⁴⁰ Cyrus H. Gordon, *Riddles in History*, New York, Crown, 1974, p. 155.

12-lea raport anual către secretarul Institutului Smithsonian
Aspectul general al tumulului cercetat de Thomas sugera convingător că nu mai fusese nici o intervenție ulterioară înmormântării. Cei care deschiseră mormântul, uimiți de mulțimea și varietatea obiectelor rânduite acolo, l-au sigilat și au invitat pe Thomas, cea mai de seamă autoritate în materie de pe atunci. Sigiliile nu au fost desfăcute decât după sosirea reputatului savant. Dar simbolurile săpate în piatră au fost foarte repede definite ca fiind, „fără nici un fel de îndoială, litere ale alfabetului *cherokee*”. Cherokee e numele unei confederații de națiuni ale indienilor americani, ajunsă la un înalt stadiu de civilizație (printre altele, constituția Statelor Unite s-a inspirat, în multe articole ale ei, din legea acestor indieni) și cărora una din căpeteniile ei, Sequoia, le crease o scriere adaptată la fonetica limbii lor. Scrierea, datând din 1821, consta din 85 de caractere ce rezultau din transformarea literelor romane, combinate cu unele numerale arabe și cu câteva caractere noi, inventate de această luminată căpetenie.

Chestiunea a părut definitiv închisă până în 1964 când, la 70 de ani de la apariția *Raportului*, Henriette Mertz a arătat că augustul Institut Smithsonian a publicat gravura lui Cyrus Thomas... cu susul în jos. Când ilustrația a fost întoarsă, caracterele scrierii semitice au ieșit clar la iveală. Fără voie, Thomas făcuse una dintre cele mai teribile glume arheologice.

La câțeva vreme după aceea, Cyrus Gordon a cercetat piatra de la Bat Creek și a ajuns la concluzia că inscripția aparținea unui stil caracteristic scrierii ebraice folosite în Orientul Mijlociu în jurul anului 100 e.n.⁴¹. Reacția majorității cercurilor academice a fost, ca de obicei, aceea a unei respingeri totale a acestei „naivități”. Gordon nu a dezarmat și a rămas consecvent fidel unor principii expuse de el cu câțiva ani înainte, într-o carte care, de asemenea, avusese parte de o primire deloc binevoitoare. „Inscripția de la Bat Creek — scrisese el în 1971 — nu e un suvenir importat din Lumea Veche după

⁴¹ *Idem*, p. 145.

1492 pentru a satisface dragostea vreunei căpetenii cherokee pentru arheologia Mediteranei de Răsărit — o dragoste atât de profundă, încât a luat cu sine piatra cu inscripție, pentru eternitate, în viața viitoare. Inscripția nu a fost nici măcar descifrată până în secolul al XIX-lea. Încercarea de a explica descoperirea de la Bat Creek oricum altfel decât ca pe un contact american cu Palestina în jurul secolului al II-lea al erei noastre nu poate duce decât la obscurantism... Semnificația excavărilor de la Bat Creek e că ele atestă, cu argumente epigrafice și arheologice, o migrație care s-a produs la începutul erei creștine din Iudeea, ajungând până pe continentul nostru”⁴².

La Grave Creek, în Virginia de Vest, se descoperise, în 1838, o altă tabletă cu inscripție, și de data aceasta într-un tumul (înalt de 20 de metri). Henry Schoolcraft, unul dintre cei mai importanți istorici americani de pe atunci, avea să menționeze în masiva lui lucrare consacrată indienilor din Statele Unite: „Această curioasă relicvă... dovedește pătrunderea europenilor pe acest continent”⁴³. Copii ale inscripției au fost trimise mai multor savanți europeni: majoritatea au respins-o ca pe o absurditate. Un profesor din Copenhaga, Rafn, a declarat, totuși, fără nici o șovăire, că semnele erau cele ale unei scrieri celto-iberice. Foarte interesant, pentru că, în 1976, Barry Fell (care nu cunoștea părerea exprimată de profesorul danez cu o sută patruzeci de ani în urmă) a cercetat inscripția și a identificat-o ca pe o formă a scrierii folosite de celții din Spania acum mai bine de 3000 de ani.

Deopotrivă în Lumea Nouă și în cea Veche sunt nenumărate semne înscrise pe piatră care rostesc o poveste, neînțeleasă încă, despre oamenii de acum câteva milenii. Și sunt unii specialiști care cred că, dacă sunt cercetate cum se cuvine, ele pot lumina unele trasee ale răspândirii culturii din Epoca de Piatră până la Columb.

⁴² Cyrus H. Gordon, *Before Columbus: Links between the Old World and Ancient America*, New York, Crown, 1971, pl. 187.

⁴³ Henry Rowe Schoolcraft, *History of the Indian Tribes of the United States*, Seattle, University of Washington Press, 1973 (prima ediție, 1857), p. 610.

Cine le-a scris ? Și, în fond, ce spun ele ?

La fel de aprinse au fost discuțiile provocate de o altă categorie de vestigii: așa-numitele „încăperi cu tavanul boltit”, răspândite mai ales în Noua Anglie și în ținuturile Atlanticului de Mijloc. Ele sunt un fel de bordeie (primii coloniști olandezi le-au spus „case indiene”) acoperite cu lespezi de piatră peste care se așeza un strat gros de pământ. Seamănă foarte mult cu ghețăriile săpate cândva de cârciumarii și de birtașii de pe la marginile orașelor noastre; cele din America sunt, însă, mult mai mari, iar pietrele din care au fost clădite sunt cu adevărat uriașe. La ce vor fi folosit ? Când au fost construite ?

Către sfârșitul secolului trecut, locuitorii Noii Anglii erau siguri că ele reprezentau rodul inventivității și al îndemnării strămoșilor lor, veniți pe aceste pământuri cu două secole în urmă. Generații întregi de copii anglo-saxoni din America au învățat la școală că acestea erau un fel de pivnițe în care erau păstrate legumele și brânzeturile. Unele spirite romantice, mai cu seamă în preajma Războiului de secesiune, au propus o altă explicație: adăposturi temporare ale sclavilor fugiți. Numai că, pe de o parte, numărul lor foarte mare (ceea ce nu corespundea nici pe departe amplitudinii fenomenului amintit, al fugărilor din statele slavagiste din Sud, care nu au depășit, de-a lungul câtorva decenii, cifra de 2—3000) și, pe de alta, complicata construcție, imensele pietre, gropile adânci, care presupuneau deopotrivă concentrarea unei însemnate forțe de muncă și un timp îndelungat pentru realizarea lor au făcut ca această ipoteză să nu fi fost luată în serios.

Bizar, e, însă, că a trecut mult timp până când arheologii, însoțiți, firește, de ingineri, geologi, antropologi, s-au hotărât să întreprindă cercetări sistematice. Ei au stabilit atunci existența mai multor tipuri de construcție și, în același timp, la o privire mai atentă, au fost surprinși de asemănarea dintre ele și unele clădiri din Mediterana de Est, înregistrate și datate de mult ca aparținând celui de-al IV-lea mileniu î.e.n.; altora, ele le-au evocat înfățișarea micilor biserici creștine din secolul al VII-lea care se mai pot vedea încă în Irlanda. Comparăție

primită cu necesară rezervă, fiindcă asemenea construcții de piatră cu tavanul boltit s-au ivit în multe locuri ale lumii, nu numai în Antichitate, ci și mai târziu. Simpla analogie vizuală nu era suficientă, ci, dimpotrivă, făcea mai dificilă cercetarea și interpretarea acestor vestigii.

Un singur lucru era, totuși, sigur: ele nu puteau fi puse pe seama coloniștilor anglo-saxoni a căror experiență în privința construcțiilor de piatră era mult prea restrânsă ca să îngăduie ridicarea unor clădiri atât de complicate și, totuși, atât de numeroase. Din nefericire, informațiile din perioada colonială lipsesc aproape cu totul. Așa încât echipe de arheologi tineri al căror principiu de bază, călăuzitor în cercetările întreprinse era „totul trebuie luat de la început, ca și cum nu am presupune nimic despre originea acestor construcții” au pornit la o vastă operație de măsurare, de stabilire a distanțelor dintre ele pentru a se determina dacă locul undese află a putut influența planul construcției. La care se adaugă cercetări referitoare la orientarea lor geografică și, în primul rând, se înțelege, a intrării. S-a dovedit mai târziu că tocmai acest din urmă detaliu era de mare însemnătate pentru eventuala explicare a funcției uimitoarelor bordeie.

Cercetările în biblioteci și în arhive nu au adus la lumină nici un fel de date lămuritoare. Foarte puține documente menționau în treacăt construcțiile; ciudat, de vreme ce, răspândite de la New York până în Canada, ele ar fi trebuit să constituie o practică foarte obișnuită. Faptul că, în două sau trei sute de ani de istorie a Americii, într-o vreme de dezvoltare neconținută a temeiurilor materiale ale vieții din Lumea Nouă, nu există nici o consemnare, fie ea scrisă sau orală, a acestei tehnici e de natură să uimească și să deruteze. Dacă aceste structuri datează din secolul al XVII-lea, al XVIII-lea sau — cum s-a presupus în mai multe rînduri — al XIX-lea, cum se explică amnezia culturală colectivă?

Pe de altă parte, dacă e adevărat că nu coloniștii au ridicat „încăperile cu tavan de lespezi” și că ei au profitat numai de existența lor în aceste locuri, de ce nu se pot găsi mai multe

referințe la o asemenea împrejurare ? Să fi socotit primii coloniști că acesta e un lucru care li se cuvine, iar pentru urmașii lor construcțiile să fi fost obiecte care se aflau de totdeauna acolo ? Erau clădiri modeste, nu aveau, desigur, dreptul la o descriere amănunțită cum sunt cele ale șoproanelor sau grajdurilor, despre care însemnările coloniștilor vorbesc adesea cu neascunsă mândrie.

Cei dintâi locuitori ai Noii Anglii erau siliți să se adapteze unor condiții extrem de aspre. Trebuiau să-și clădească repede adăposturi ca să se apere de vremea cu totul neprielnică și de ostilitatea indienilor. Înainte de a culege vreo recoltă de pe aceste pământuri, aveau de doborât copacii groși ai vastelor păduri, să scoată rădăcinile, să netezească tot câmpul și să-l are. Hrana se obținea cumplit de greu și nu lăsa timp altor îndeletniciri. De aceea, primele clădiri rurale din America reflectă cu precizie tradițiile aduse de acasă ; cu o condiție : ca acești primi coloniști să fi știut și meșteșugul ridicării unei locuințe. În prima jumătate a secolului trecut, Thoreau vorbea despre cei dintâi coloniști olandezi de pe coasta Atlanticului care săpau gropi, în povârnișul dealurilor, acoperindu-le cu crengi și cu pământ și se cuibăreau acolo, lângă un foc lipsit de vlagă. Cum ar fi putut acești bieți oameni, vrednici de respect pentru înversunarea cu care au rezistat teribilelor încercări din aceste ținuturi, să deprindă știința clădirii unor bordeie acoperite cu lespezi uriașe de piatră, cum nu mai văzuseră până atunci ?

În 1650, secretarul provinciei olandeze de pe locul unde avea să se întemeieze mai târziu colonia engleză New York îi sfătuia pe cei care voiau să-și ia aici pământ, dar nu aveau mijloace să-și construiască o casă, că trebuie să înceapă prin săparea unei gropi pătrate cu latura cam de 2—2 1/2 metri, să o căptușească cu lemn sau cu scoarță de copac, să așeze scânduri groase pe jos și deasupra capului. După aceea, totul trebuia acoperit cu ramuri și cu ferigă. „Cei dintâi sosiți aici de peste ocean și care sunt astăzi oameni cu stare și de mare însemnătate așa și-au clădit primele adăposturi pentru a nu

pierde timp cu ridicarea caselor și să ducă mai apoi lipsă de hrană și să nu-i facă pe cei săraci să-și piardă curajul”⁴⁴. Nici un cuvânt despre „casele cu tavan boltit”, cu toate că olandezii cunoșteau mai bine decât englezii meșteșugul construcției în piatră. Dar e limpede — documentul de la 1650 o spune — nu aveau răgazul să-și clădească asemenea adăposturi.

Puținele informații obținute de arheologii care au răscolit arhivele Noii Anglii atestă fără nici un fel de dubiu existența unui mare număr de clădiri de acest fel de-a lungul țărmului și în interior, până spre culmile munților Catskills. O asemenea relatare le-a atras cu precădere atenția: pe proprietatea unui fermier din regiunea unde avea să se ridice orașelul Cushing, în Maine, se afla „un beci vechi” lung de 15 metri și adânc de 3, a cărui intrare era îndreptată spre râul Charles ce curgea în apropiere. Și „un pasaj subteran” conducea spre un adăpost mai mic, aflat la câțiva pași. Ceea ce i-a frapat pe arheologi, în afara relatării privind construcția cu acoperiș boltit, a fost remarca autorului comentariului de demult, potrivit căruia pasajul cu pricina „e mult mai vrednic de interes decât se acordă de obicei *acestui fel de ruine*”⁴⁵. Ceea ce presupunea că „ruinele” erau cunoscute și implica, negreșit, că ele făceau parte din peisajul obișnuit al primilor coloniști.

O participantă la campania organizată de MARC a descoperit, la un moment dat, într-un raft uitat de bibliotecă dintr-un orașel al Noii Anglii, o broșură publicată în 1895 și intitulată *O piatră cu inscripție*. Autoarea, o doamnă Cornelia Norton Horsford, povestește că în vara lui 1894 i-a invitat pe doi dintre cei mai vestiți antropologi ai vremii, americanul Franz Boas și canadianul David Boyle, să vină la Norfolk, în Massachusetts, unde locuia ea, și să-i vadă impresionanta colecție de date culese din cercetarea „caselor cu acoperiș de piatră” din acea zonă. După ce au citit cu atenție fișele doamnei Horsford, cei doi învățați au declarat că „aceste clădiri nu

⁴⁴ Cf. Salvatore Michael Trento, *op. cit.*, pp. 49—50.

⁴⁵ Cf. *ibidem*, p. 51.

sunt nici opera eschimoșilor, nici a indienilor”. La scurt timp după aceea, au îndemnat doi specialiști ai Biroului de Etnologie de la Institutul Smithsonian să cerceteze și ei colecția de date. După cinci săptămâni în care nu au examinat numai descrierile făcute de doamna Horsford, ci mai multe structuri de acest fel aflate în apropiere de Norfolk, concluzia a fost că, „exceptând unul sau două cazuri, aceste construcții diferă, mai mult sau mai puțin, dar totdeauna în mod distinct” de tot ceea ce văzuseră ei până atunci și că „ele nu pot fi clasificate în nici o categorie a construcțiilor aparținând vreunei populații” cunoscute de ei⁴⁶.

Relatarea e importantă pentru două motive. În primul rând, metoda de cercetare a lui Boas era aceea de a lăsa faptele să vorbească; el aduna o cantitate foarte mare de informații privitoare la subiectul care îl interesa, înainte de a-și îngădui să tragă o concluzie. Dacă aceste „lucrări făcute de mâna omului” ar fi avut o origine colonială, cu siguranță că el și-ar fi dat îndată seama, pentru că de mulți ani cerceta această perioadă. În al doilea rând, e greu de crezut că McGee și Fawke, cei doi specialiști veniți după el la Norfolk, nu ar fi cunoscut *Raportul* publicat în 1894 de Institutul Smithsonian, instituția la care cei doi lucrau. Specialiștii de pe întreg cuprinsul Statelor Unite așteptaseră cu îndreptățită curiozitate apariția lucrării lui Cyrus Thomas consacrată preistoriei indienilor, lucrare ce întârziase îndelung. Declarația celor doi savanți — și, mai ales, a lui McGee, pe atunci șef al Biroului de Etnologie al respectatului institut de la Washington — conform căreia „structurile de piatră din Massachusetts nu sunt opera indienilor americani” dovedește că punctul de vedere al lui Thomas („toate urmele unei vechi civilizații ce nu pot fi atribuite coloniștilor aparțin indienilor”) nu era împărtășit de toată lumea de la Smithsonian.

De altfel, studiile mai noi aveau să contrazică drastic concluzia lui Thomas. Încă de la primii exploratori ai acestor

⁴⁶ Vezi *idem*, pp. 51—52.

ținuturi, Verrazano și Henry Hudson, se știe că locuințele indienilor erau de două tipuri: *wigwam* și „*casa cea lungă*”. Primul era un cort de formă conică, făcut din scoarță de copac sau din piei de animale (mai ales de bizon) acoperite, de cele mai multe ori, cu pământ; celălalt era o construcție dreptunghiulară, din aceleași materiale ca și *wigwamul* și, ca și acesta, clădită pe scheletul unor trunchiuri tinere de copaci, îndoite și legate la vârf cu fâșii tari de scoarță. Spre deosebire de cel dintâi, acest tip de construcție putea ajunge până la 30–35 metri lungime.

Dar nici o mențiune referitoare la clădiri de piatră ale celor mai vechi locuitori ai Americii.

Să fie atunci, cum s-a spus insistent la un moment dat, spații de depozitare ale produselor unor comunități de coloniști? Cineva a făcut un calcul, totuși foarte simplu și care ar fi fost la îndemâna tuturor celor care au susținut această ipoteză. În districtul Putnam din sudul statului New York, pe distanța de milă și jumătate (aproximativ 2500 de metri) de-a lungul unui drum de țară, sunt zece asemenea structuri, cu următoarele dimensiuni medii: largă de 3 metri, înaltă de 2 și lungă de 8 metri și jumătate, ceea ce dă un „spațiu de depozitare” de aproximativ 50 m³. Potrivit cifrelor stabilite de Departamentul Agriculturii al Statelor Unite, un orășean are nevoie de cca 0,18 m³ ca să-și păstreze hrana necesară pentru un an de zile, iar fermierul, dată fiind cheltuiala mai mare de energie reclamată de munca lui, de aproximativ 0,28 m³. Dacă se presupune că aceste zece construcții au fost destinate inițial conservării proviziilor, se poate calcula numărul de persoane care își procurau hrana din depozitele aflate pe drumul din comitatul Putnam: 50 m³ în fiecare încăpere $\times 10 = 500$ m³, pe o distanță de 2 kilometri și jumătate. Și cum 0,28 m³ sunt necesari unei persoane din mediul rural, urmează că aici trăiau $500 : 0,28 = 1789$ persoane⁴⁷. Totuși, cam multă lume trăind din produsele

⁴⁷ Vezi James P. Whittall, II, „The Putnam County «Root Cellars»”, in *Early Sites Research Society Bulletin*, V, nr. 1 (febr. 1977), pp. 9–11.

unei singure ferme, cât cuprindea distanța de 2,5 kilometri. Mai ales pentru perioada începuturilor vremii coloniale, de când se consideră că ar data aceste „magazii”.

Recensământul din 1845 (deci, la aproximativ 200 de ani de la sosirea primilor coloniști) consemnează 1598 locuitori pentru întregul comitat Putney, unde arheologii au stabilit existența a cel puțin 40 de construcții de felul celor descrise mai sus. Deci, hrană pentru mai bine de 70000 de persoane. Cine le folosea ?

Răspunsul — firește, neacceptat de arheologia tradițională — pare a fi dat de doi tineri participanți la campaniile lui Trento. Un inginer, specializat în probleme aerospațiale, Byron Dix, și o cercetătoare a vechilor documente referitoare la istoria Noii Anglii, Elizabeth Sincerbeaux, au întreprins, vreme de doi ani, un studiu amănunțit al unor „case cu tavan boltit” din statul Vermont. Aici, Dix a montat un telescop și a început să calculeze pozițiile soarelui la răsărit și la apus, pentru fiecare zi a anului; nu i-a fost greu să observe că axa „magaziei” de acolo era riguros orientată pe direcția nord-sud, iar coridorul care o lega de o mică înălțime de deasupra unui râu făcea un unghi de $23\frac{1}{2}$ grade cu clădirea. Astfel încât cineva care s-ar fi aflat înăuntru, ar fi văzut soarele ridicându-se la capătul coridorului în ziua cea mai scurtă a anului, solstițiul de iarnă.

Investigațiile au fost extinse și în alte zone ale statului Vermont, apoi în sudul statului New York și în Connecticut. Aproape treizeci de clădiri asemănătoare erau aliniate pe direcția nord-sud; în imediata apropiere a multora dintre ele erau împlântate în pământ pietre înalte, asemănătoare unor stâlpi. Din interiorul construcțiilor, privind spre orizont, se vedea ridicându-se soarele exact în vârful acestor stâlpi. la unul din echinocții sau din solstiții. Mai mult, calculele lui Dix au demonstrat că lungimea încăperii și lărgimea intrării erau stabilite în unele cazuri în funcție de numărul nopților în care lumina lunii cădea în interior, străbătând întregul coridor. Po-

sibilitatea ca acesta să fi fost numai un joc al hazardului era, așa cum pe drept considera tânărul inginer, minimă.

În 1976, pe când Dix și Sincerbeaux își definitivau raportul (despre care nu vorbiseră până atunci cu nimeni), Barry Fell i-a vizitat în Vermont, Lângă una din structurile unde cei doi cercetători observaseră orientarea coridorului spre locul de unde răsărea soarele la 21 decembrie, Fell s-a oprit lângă o piatră imensă pe care erau scrijelite câteva semne, neobservate până atunci de tinerii cercetători. „Asta e Ogam celtic!” a exclamat profesorul de la Harvard. Și a făcut o traducere preliminară, uluitoare: „un stâlp de observație pentru iarnă”. Pe o altă piatră, a deslășuit numele lui Bel, care era zeul soarelui la celți; or, tocmai acolo Dix stabilise orientarea coridorului spre punctul de unde răsare soarele la solstițiul de vară. Și tot de la Barry Fell, Dix și Sincerbeaux au aflat că, pe coastele Atlanticului, din Țara Galilor până în Spania și în Mediterana, în Baleare, aceste „case ale soarelui”, arătând foarte asemănător cu „casele de piatră” din Noua Anglie, erau cunoscute de mult arheologilor.

Să stea, oare, explicația enigmaticelor „magazii de legume” în această coincidență?

CĂLUGĂRII CORĂBIERI

Irlanda, era, la începuturile Evului Mediu, un teritoriu misterios despre care europenii de pe Continent știau numai legende ciudate, cu înțeles nelămurit, cântate apoi de poeții din Anglia, din Țara Galilor sau din Bretania și ascultate, în veacurile următoare, în întreaga Europă. Erau mai ales povești despre lungi călătorii pe mare, asemănătoare celor venite de la celălalt capăt al lumii cunoscute pe atunci, din Orientul celor *1001 de nopți*, al marinarului Sindbad, Din Irlanda, să nu uităm, plecase spre întâlnirea cu tragicul ei destin Isolda — cea-cu-părul-de-aur, iar iubirea ei ce avea s-o ducă la moarte, începuse, între ape și cer, pe corabia ce-o aducea spre nuntirea nefericită cu regele Marc.

Fondul arhaic al culturii irlandeze un dispăruse cu totul nici după creștinarea locuitorilor „Insulei Verzi”, eveniment care s-a petrecut aici mai devreme decât în majoritatea celorlalte țări din Occidentul Europei. Sfântul Patrick și discipolii lui i-au convertit pe irlandezi la Biserica lui Isus încă din secolul al IV-lea. Una dintre caracteristicile esențiale ale creștinismului irlandez era marea strictețe cu care se respectau preceptele evanghelice, mai ales cele care se refereau la respingerea, dârză a oricărei ispite. Viața monahală a înflorit încă de la jumătatea primului mileniu, când pe pământul insulei se întemeiaseră peste o sută de mănăstiri. Dar, pentru cei mai scrupuloși călugări, nici aici împotrivirea față de ispitele trupului nu căpăta destul sprijin: zidurile împrejmuitoare ale sihăstriei nu erau niciodată îndeajuns de înalte pentru a-i feri pe sărmanii călugări de priveliști care i-ar fi putut abate de la gândurile lor pioase, îndreptate numai și numai către Domnul. Nu se

furișase Cel Viclean chiar în grădina raiului, atât de aproape de cetele îngerești și îi făcuse pe primii oameni să nesocotească porunca divină ? Cu atât mai ușor erau supuși greșelii monahii, aflați, atât de departe de rai și de îngerii lui.

De aceea, singurul refugiu din fața unor asemenea păcate era „să lași totul și să pleci departe, acolo unde vei fi singur, fără primejdiile ce te pândesc în preajma oamenilor”. Așa încât, multe documente istorice și versuri ale cântecelor populare din primele secole ale Evului Mediu vorbesc despre lungile călătorii pe mare în care plecau călugării irlandezi. „Ce bucurie e să plutești pe valurile înspumate !” exclama, de pildă, Sfântul Columba, întemeietorul primelor mănăstiri din Irlanda. Și, când călătoriile trebuiau să ia sfârșit, monahii încercau să prelungească această binecuvântată izolare de restul lumii și, mai ales, de ispitele păcătoase pe care le purtau cu ele femeile, cele mai primejdioase unelte ale diavolului, așa cum se arătase încă de la începuturile omenirii, din vremea neascultării de care se făcuse vinovată Eva. Călugării irlandezi se deprinseseră să clădească mici schituri sau, adesea, doar numai o chilie singuratică, pe vârfurile inaccesibile ale stâncilor prăpăstioase, înconjurate de ocean.

Pe coasta de vest a insulei se mai pot vedea și astăzi urmele a zeci de asemenea clădiri. Schimnicii pescuiau și puneau capcane pentru păsările de mare, urcau pe stânci să le ia ouăle din cuișuri ; dar cei mai mulți lăsau până la poalele muntelui un coș legat cu o funie, iar drept credincioșii pescari erau bucuroși să dobândească binecuvântarea unui om sfânt. Unul dintre cele mai strălucite centre ale culturii medievale irlandeze a fost o asemenea mănăstire pierdută printre stânci și înconjurată de ape, Iona, întemeiată de Sfântul Columba în anul 563.

Drumurile pe apă i-au dus pe călugării irlandezi la descoperirea unor țărâmurii noi — Islanda și Insulele Feroë sunt, cu certitudine, descoperite de ei. Poate că au ajuns chiar și mai departe. În vechea literatură irlandeză, deopotrivă păgână și creștină, sunt povestite multe *imrama*, cum li se spunea aces-

tor călătorii în largul mării, îmbogățite cu relatări ale unor miracole nemaîntîlnite. Dintre toate aceste *imrama*, cea a Sfântului Brendan e cea mai celebră; în Evul Mediu, popularitatea ei nu a fost egalată decât de aceea a *Cântării lui Roland* și de legendele Regelui Arthur. Sunt menționate 120 de manuscrise ale textului *Navigatio Sancti Brendani Abbatis*, cele mai vechi dintre ele fiind trei care datează de la începutul secolului al XI-lea. Între aceste numeroase versiuni se semnalează, firește, unele deosebiri importante, cu urmări importante pentru încercările de a reconstitui itinerarul sfântului corăbier; alte deosebiri sunt introduse de un text tot de pe la începutul mileniului nostru, *Vita Sancti Brendani*, dar aceasta oferă puține detalii privitoare la călătorie, insistând asupra biografiei sfântului.

Sfântul Brendan Corăbierul s-a născut în ultimul sfert al secolului al V-lea, la Tralee, un sat de pe coasta apuseană a Irlandei. Încă din timpul vieții a fost celebrat pentru puritatea vieții sale de călugăr și pentru marea energie a celui care a întemeiat patru mari mănăstiri în Irlanda de vest și a întreprins multe călătorii în Anglia, Scoția, Țara Galilor. În unele dintre aceste călătorii — și, mai ales, în cele în Bretania Mică — a fost însoțit de o altă personalitate vestită, discipolul său MacLaw căruia francezii îi vor spune *Mâlo* și vor boteza cu numele lui unul dintre cele mai importante porturi de pe țărmul Bretaniei — St. Mâlo.

Când vechile povești spun despre Brendan că a pornit într-un lung drum prin Atlantic — în jurul lui 555 —, el trecuse de 70 de ani (se născuse pe la 484) și era abate al mănăstirii Clonfert, ridicată pe un promontoriu de deasupra oceanului. Unii biografi cred că el a pornit spre vest, atras de imensitatea întinderilor de ape; alții, mai cu seamă în epoca modernă, i-au atribuit planurile mai practice și nu cred că un prelat consecvent preocupat de organizarea mănăstirească ar fi putut să se aventureze în expediții lungi și anevoioase, dacă nu ar fi

avut de gând să afle locuri prielnice ridicării unor noi lăcașuri ¹. Legenda spune că această dorință de a pleca în căutarea unor pământuri necunoscute i-a fost insuflată de un prieten bătrân, abatele Barinthe, care, venind o dată să-l vadă, i-a povestit cum fiul său, Mernoc, navigând cândva spre apus, a ajuns la o „preafrumoasă insulă”, unde se aflau nenumărați călugări, și, mergând, mai departe, a descoperit *Terra Repromissionis Sanctorum* — Țara Făgăduinței Sfinților; îl dusesse până acolo și pe tatăl său și, după un drum cumplit de greu, îl adusesse din nou în Irlanda. Ca dovadă că trecuse prin acel paradis terestru, Barinthe i-a îndemnat pe Brendan și pe călugării lui să-i miroasă straiele care, după patruzeci de zile de călătorie pe apă, mai păstrau încă mireasma florilor din binecuvântata insulă ².

Brendan, „cu închipuirea aprinsă de aceste semne divine”, a ales paisprezece călugări și i-a întrebat dacă ar fi gata să-l însoțească în căutarea pământului fermecat al făgăduinței. Ei i-au răspuns într-un glas: „Cinstite abate, cum voiești așa vom face și noi; nu am lepădat toată moștenirea și ne-am pus trupurile în mâinile tale? Suntem pregătiți să mergem cu tine până la moarte, dacă așa va voi Dumnezeu” ³.

Brendan și cei paisprezece călugări au ținut post vreme de patruzeci de zile; greu de spus dacă aceasta era pregătirea cea mai potrivită pentru ceea ce trebuia să urmeze: construcția navei. Corabia, aflăm din *Navigatio*, era „mică și ușoară”, întărită cu grinzi pe dinafară și cu scânduri pe dinăuntru, dar... , acoperite cu piei de bou tăbăcite cu zeamă de frunză de stejar și călăfătuite cu osânză de bou”. Descriere foarte exactă a unei *curragh*, barca învelită în piele pe care o văzuse și Cezar la celții din Britania. Ea există și astăzi la pescarii de pe coasta de vest a Irlandei, dar e învelită în pânza impregnată cu păcură,

¹ Geoffrey Ashe, *Land to the West*, New York, Pantheon, 1962, p. 76.

² T. C. Lethbridge, *Herdmen and Hermits, Celtic Seafarers in the Northern Seas*, Cambridge, University Press, 1930, pp. 106—109.

³ *Navigatio Sancti Brendani Abbatis*, ediție îngrijită de Carl Selmer, University of Notre Dame Press, 1959, pp. 9—11.

în locul pieilor de bou de odinioară. Un istoric al navigației, profesor la Harvard și amiral al flotei americane, Samuel Eliot Morison, ne asigură că irlandezii au construit astfel de nave nu numai pentru pescuit și transport de-a lungul coastei, ci și pentru navigația în larg, cu unul sau două catarge, pânze mari, cordaje din fâșii de piele de bou și parâme din măruntaie de cerb sau din rădăcini de viță⁴. Aceste corăbii nu pot pluti împotriva vântului, asemenea caravelor portugheze, dar reprezentau cele mai bune rezultate pe care le-ar fi putut obține constructorii dintr-o țară unde chereșteau era foarte puțină, dar cirezile de boi nenumărate. Doar puțin mai mare decât un coș de nuielă din cele în care pescarii își cărau peștele, un asemenea *curragh* plutește pe apă ca un dop și rămâne uscat chiar și într-o mare agitată ce pune greu la încercare solidele nave de lemn. La încheierea unei călătorii, vâslașii unui *curragh* (astăzi nu se mai folosesc velele) își răstoarnă bărcuța cu fundul în sus ca să se scurgă apa dinăuntru, la fel cum fac și concurenții la cursele de canotaj, când își termină întrecerea.

Totuși, pentru a transporta un echipaj de optsprezece oameni (încă trei călugări s-au adăugat, în cele din urmă, primilor cincisprezece), constructorii bărcii lui Brendan trebuie să fi așezat încă o punte, deasupra pânzei și provei. Iar din *Navigatio* aflăm că s-a așezat și un mic altar, lucru întrutotul firesc pentru niște dreptcredincioși care știau bine că vor avea să cheme mila Domnului într-o mare unde primejdia de moarte îi pândea neconținut, ori de câte ori se ridicau vânturile ce ar fi putut să le răstoarne bărcuța. Și tot din vechea povestire mai știm că barca avea un catarg, că Brendan luase mai multe pânze și cordaje de rezervă, merinde pentru patruzeci de zile și o mare cantitate de osânză cu care urma să mai ungă pieile din când în când. Se pare că nu era nimic care să semene cu o bucătărie: călugării aveau provizii de hrană rece — brânză, afumături, fructe, la fel cum iau și acum cu ei marinarii sau pescarii irlandezi în drumurile lor în jurul insulei sau până în Cornwall.

⁴ Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 16.

insulele Shetland sau Orckneys. Constatăm, însă, din *Navigatio* că Brendan și tovarășii lui se opreau pe țărmurile întâlnite în drum și aprindeau un foc, îmborsăvându-și merindele și cu ceva vânat. (Uneori, așa cum aflăm dintr-unul din cele mai îndelung discutate episoade ale poveștii, făceau focul pe spinarea unei balene uriașe).

Duceau și apă și vin pentru împărțășanie, păstrându-le în burdufuri din piei de capră întoarse cu blana înăuntru: „când te deprinzi — observa ironic un comentator —, nu mai bagi de seamă sau ajungi să-ți și placă mirosul puternic de capră pe care îl ia vinul”⁵. Nava folosea drept ancoră un bolovan greu dar, ori de câte ori se putea, călugării trăgeau barca pe țărm, dădeau jos catargul, întorceau bărcuța cu fundul în sus și o ungeau din nou cu osânză sau cu rășină de pin.

Ambarcațiuni mai mici și mai puțin sigure și agile au traversat Atlanticul în zilele noastre. Sfântul și echipajul său erau prea înțelepți pentru a se bizui pe pioșenia lor și pe mila Atotputernicului care să îndrepte greșelile unor marinari nepricepuți. Cu toții cunoșteau bine, încă din copilărie, aceste *currachs*, știau și cum să le construiască, și cum să navigheze cu ele pe orice fel de vreme. O mână de fân le ajungea să-și facă un pat: ascetismul lor nu avea nevoie de mai mult confort.

Când a fost gata de plecare, abatele Brendan a poruncit celor șaptesprezece călugări să se urce în barcă și, ridicând pânda, s-a lăsat purtat de un vînt ușor care îl ducea „spre partea potrivnică solstițiului de vară”, adică spre nord. După paisprezece zile, vîntul s-a oprit și călugării au început să vâslească cu lungile lor lopeți. În cea de-a 40-a zi, când proviziile li se isprăviseră, au văzut o insulă stîlcoasă de pe ale cărei țărmuri stîlcoase cascadele se prăvăleau în mare; dar nu au putut găsi nici un loc prielnic ancorării. Călugării erau flămânzi și deznădăjduiți, însă Brendan i-a îmbărbătat, spunându-le că, înainte de a trece trei zile, Tatăl cel ceresc le va arăta unde vor putea să acosteze. Și, bineînțeles, El așa a și făcut. După

⁵ T. C. Lethbridge. *op. cit.*, p. 79.

ce au urcat pe țarm și au avut grijă să așeze barca într-un loc sigur ei s-au hotărât să exploreze insula. Deodată, s-a ivit un câine care, în loc să mârâie și să latre, a început să se gudură pe lângă Brendan, de parcă acesta ar fi fost de totdeauna stăpânul lui. „Ce sol de bine ne-a trimis Dumnezeu!”, le-a spus abatele călugărilor săi; „să-l urmărim”! Câinele, sărind și bucurându-se, i-a dus într-un oraș unde clădirea cea mai de seamă era o mănăstire. Ei au intrat și s-au găsit într-o sală uriașă ale cărei ziduri erau gătitе cu podoabe de argint de tot felul. În mijloc, pentru oaspeți, era așternută o masă îmbelșugată, cu pâine și cu pește. Și oaspeții, sfârșiți de foame, s-au repezit la bucate și s-au ospătat până și-au redobândit puterile. Apoi s-au îndreptat cu toții spre chiliile care îi așteptau.

Peste noapte, unul dintre cei trei călugări care veniseră mai târziu pe corabie, s-a strecurat din chilie, s-a întors în încăperea unde cîmăseră, a furat un lanț frumos din argint de pe zid și l-a ascuns sub sutană. Brendan l-a văzut, dar l-a iertat când hoțul și-a mărturisit fapta. În clipa aceea, diavolul, sub chipul unui pitic negru, a sărit de sub sutana călugărului, blestemându-l pe abate pentru că îi răpise un păcătos care i-ar fi împodobit alaiul din iad; apoi a pierit în noapte. Păcătosul a fost găsit mort, de dimineață, în chilia lui.

A doua zi, când cei șaptesprezece călugări rămași s-au întors unde își lăsaseră corabia, o făptură omenească — prima pe care o vedeau de când ajunseseră pe acea insulă — le-a ieșit în cale. Era un tânăr; el le aducea coșuri mari cu pâine și un ulcior mare de apă proaspătă. Era, cum s-a dovedit, economul mănăstirii; vreme de șapte ani, cât a ținut călătoria lui Brendan, el s-a ivit de mai multe ori, să vadă dacă nu cumva se sfârșiseră merindele călătorilor plecați pe mare: o putere magică îl purta de fiecare dată de la insula lui până la corabia irlandezilor și înapoi.

Peste o zi sau două, Brendan și ai lui au poposit pe o insulă unde au sărbătorit Vinerea Patimilor și Paștele. Aici erau turme de oi albe, mai mari decât boii, și ei au ales un miel pe care l-au

înjunghet pentru prânzul pascal. S-a ivit un bărbat în straie a căror strălucire îi orbea pe călugări; el le-a adus provizii pentru opt zile și le-a arătat drumul spre o insulă despre care le-a spus că e cunoscută de călători sub numele de Raiul Păsărilor. Pe drum, s-au oprit pe o insulă pustie, unde nu creșteau nici copaci, nici iarbă, și au aprins un foc ca să pregătească de mâncare. Atunci, insula a fugit de sub ei; era o balenă gigantică, numită Jasconius, cum aveau să afle mai târziu ⁶. Jasconius — care vorbea o latină fără cusur — nu s-a mâniat, i-a iertat pe călugări și i-a invitat să se mai întoarcă în acele locuri, cu condiția să mănânce doar hrană rece.

De aici, călugării au plutit mai departe, spre Raiul Păsărilor. Pe această insulă, au descoperit un râu care se vărsa în ocean și, urcând în susul lui, au ancorat nava într-un loc sigur. Pământul era acoperit de stoluri de păsări, așa încât abia de se mai puteau vedea copacii. O pasăre mare a venit să se așeze pe prora bărcii și, într-o excelentă latinească, i-a lămurit că ea și toate celelalte zburătoare de acolo sunt îngeri căzuți din oștile lui Lucifer și că, socotindu-i mai puțin vinovați decât pe ceilalți (azvârliți, cum se știe, în adâncurile gheenei), Dumnezeu le-a arătat marea lui milă și le-a îngăduit să se așeze pe această insulă îndepărtată. „Nu suntem pedepsiți. Aici putem să îl vedem pe Dumnezeu... Zburăm ca niște duhuri spre toate porțile văzduhului, pământului și cerului..., dar duminica, și în celelalte sărbători ne căpătăm iarăși trupurile de păsări așa cum ne puteți vedea acum, și îl slăvim pe Atoatefacătorul. Tu și cu frații tăi întru Domnul v-ați aflat pe drum vreme de un an: v-au mai rămas încă șase. Ați sărbătorit Paștele, așa să faceți în fiecare an, și după ce veți afla pământul spre care năzuiește inima voastră, Tărâmul Făgăduinței Sfinților”. Și spunând astea, pasărea și-a desfăcut aripile și s-a alăturat celor-

⁶ Întâmplarea era relatată în multe povești populare ale Evului Mediu; e probabil ca autorul lui *Navigatio* să fi cunoscut unul dintre multele manuscrise ale traducerii latinești a grecescului *Physiologus* care circulau încă din cea de-a doua jumătate a mileniului întâi și unde e povestită o aventură identică.

lalte păsări așezate pretutindeni, pe pământ și pe crengile copacilor.

Când a sosit ceasul vesperei, „toate păsările din copaci au început să cânte la unison: « Tu, o Doamne, ești slăvit în Sion și Ție îți jură credință Ierusalimul »”. Dădeau fără greș toate răspunsurile misei; au cântat o oră întreagă, acompaniindu-se cu bătaii ritmice de aripi. Când, peste noapte, Brendan și călugării s-au sculat, la ceasurile hotărâte pentru rugăciuni, să înalțe slavă lui Dumnezeu, păsările le-au însoțit cântările. Iar în zilele a treia, a șasea și a noua după Paște, lucrurile s-au petrecut la fel, păsările cunoscând foarte bine psalmii ce se cuveneau intonați la acele prilejuri. Și, când călătorii au plecat din nou pe mare, în ziua Înălțării, întregul păsăret a cântat dimpreună cu ei: „Acultă-ne, o, Doamne, Mântuitorul nostru, nădejdea noastră până la capătul pământului și în depărtările nevăzute ale mării”.

„Apoi — povestește *Navigatio* — sfântul abate și călugării lui au plutit înapoi și-ncolo pe întinsul oceanului vreme de trei luni: în tot acest răstimp, nu au văzut nici pământ, nici apă, nici cer”, învăluți pesemne într-o ceață groasă. Merindele aduse de economul mănăstirii se sfârșeau și ei nu mâncau decât o dată la două sau la trei zile. În cele din urmă, o insulă s-a ivit din ceață; ei au ocolit-o în căutarea unui loc de acostare, dar nu l-au aflat decât cu mare greutate. Era un fel de crăpătură în stâncă, în care barca abia s-a putut strecura. Sleși de sete și de foame, au pornit pe o cărare ce urca pieptiș spre interiorul insulei. Deodată, în drum le-a ieșit un bătrân care, apropiindu-se, s-a prosternat de trei ori dinaintea lui Brendan. După ce s-au îmbrățișat și s-au sărutat în semn de pace, bătrânul i-a condus pe abate și pe monahi la o mănăstire, spunându-le că ea fusese întemeiată, cu opt ani în urmă, de Ailbe, un călugăr sfânt irlandez. Unsprezece călugări le-au venit în întâmpinare, purtând cruci și icoane și cântând un imn de bunvenit.

După pilda din Scriptură a lui Isus, gazdele au spălat picioarele călătorilor și i-au ospătat cu pâine albă — un adevă-

rat lux în primele secole ale Evului Mediu — și cu rădăcini cu un gust minunat. Bătrânul, care era însuși Sfântul Ailbe, i-a mărturisit lui Brendan că nu a știut niciodată cine cocea pâinea, cine și de unde le-o aducea. „Suntem douăzeci și patru de frați întru Domnul; în fiecare zi primim douăsprezece pâini pentru hrana noastră și, de sfintele sărbători, de două ori pe atâta, așa cum ni s-au adus și astăzi, în întâmpinarea venirii voastre”. După cină, s-au dus cu toții la slujba de seară. Biserica era luminată de șapte lămpi de cleștar. Călugării s-au dus apoi, în chiliile lor, iar Brendan și Ailbe au rămas în biserică. Pe când ei stăteau de vorbă, o săgeată a intrat pe fereastră, a aprins toate lămpile și a zburat din nou afară. „De unde a venit”? a întrebat Brendan. „Nu ai auzit niciodată de tufișul aprins de pe Muntele Sinai?” a răspuns Ailbe.

A trecut și Boboteaza și Brendan cu oamenii lui au pornit din nou pe mare; au plutit până în Miercurea Cenușii — deci ziua de miercuri din Săptămâna Patimilor. În ziua aceea, s-au oprit pe țărmul unei alte insule, unde au văzut un pârâu ce scânteia printre ierburi, pe un câmp unde creșteau tot felul de plante cu rădăcini bune de mâncat. Nenumărate soiuri de pești săgetau prin apă limpede. Și iarăși călugării au ridicat pânza și au pornit spre miază-noapte.

Curând, vântul s-a oprit și marea s-a închegat. Brendan a poruncit să se strângă pânza și să se urce vâslele în barcă, încredințându-și soarta în mâinile Domnului. Au rămas în această mare închegată (probabil un aisfild) vreme de douăzeci de zile. După aceea, vântul s-a pornit din nou și ei s-au îndreptat spre apus. Peste trei zile, au văzut o insulă înconjurată de nori, iar Brendan a recunoscut-o ca fiind cea unde îl întâlniseră pe economul mănăstirii. Atunci, călugării înfometăți, dar fericiți de vestea dată de abatele lor, s-au aplecat pe vâsle cu atâta râvnă, încât Sfântul a trebuit să-i mustre: „Copii, nu vă osteniți afară din cale! Nu e oare Atotputernicul însuși călăuza micii noastre corăbii? Opriți-vă, pentru că El ne va purta acolo unde va voi”. Așa cum s-ar fi putut presupune, economul stătea pe țărm să-i întâmpine. Le-a adus apă fier-

binte să se îmbăieze și straie noi — primele după mai bine de un an — ca să întâmpine cum se cuvine Săptămâna Mare. aici au rămas până în Vinerea Patimilor, iar gazda lor le-a umplut din nou cuferele de merinde și burdufurile de apă și de vin. Pe urmă au plecat în călătoria ce avea să mai țină încă cinci ani, așa cum le prorocise pasărea vorbitoare.

În acești cinci ani, călătorii au trecut din nou prin insulele pe care le cunoscuseră până atunci; însă le-a fost dat să întâlnească multe alte minuni și să vadă multe locuri noi. Un monstru uriaș s-a năpustit la ei mugind înspăimântător, gata să-i înghită; dar Brendan a căzut în genunchi, amintindu-i lui Dumnezeu cum l-a scăpat odinioară pe Iona și atunci, un alt monstru, și mai mare, a ieșit din adâncuri, l-a izbit pe primul, l-a ucis și s-a cufundat din nou, fără să pară sensibil la imnurile de recunoștință cântate de călugări și de abatele lor. Pe țărmul insulei unde aveau să acosteze îndată după aceea, călătorii vor găsi o ciozvârtă din trupul leviathanului sfârtecat de monstrul salvator; bucata de carne, cărată cu greu în barcă, era atât de mare, încât a asigurat hrana călugărilor în cele trei luni cât a ținut ceața și prudentul Brendan a hotărât să rămână pe insulă.

Când cerul s-a limpezit, barca a pornit din nou spre larg. O pasăre mare a lăsat să cadă la picioarele lui Brendan o ramură pe care erau câteva fructe care semănau cu merele, semn că pământul se afla aproape. S-a dovedit a fi o insulă acoperită de pomi cu roade și de viță de vie cu struguri mari ce răspândeau mirezme minunate. Au rămas aici patruzeci de zile, adunând în *curragh* aromatele fructe ale pământului. Plutind mai departe, dincolo de această Insulă a Strugurilor, au fost atacați de un grifon gigantic, dar o putere misterioasă l-a lovit în zbor și leșul lui s-a prăvălit în apă, stârnind mari valuri.

Într-o zi, starețul navigator și oamenii lui au zărit un obiect care se ridica din mare și era atât de înalt, încât călugării au avut nevoie de trei zile ca, vâslind cu toată puterea, să se apropie îndeajuns și să-l poată privi bine. Avea culoarea unui vâl de argint, dar părea mai tare decât marmura. Pe una din

laturile lui foarte netede, se vedea un fel de peșteră, destul de mare ca barca să se poată adăposti acolo, fără să coboare catargul; din fericire, nu au încercat așa ceva, pentru că misteriosul obiect trebuie să fi fost, așa cum rezultă din descrierea făcută în *Navigatio*, un aisberg care începuse să se topească. Vârful lui se prăbuși pe când irlandezii priveau la el, iar marea din jurul lui era întinsă ca sticla și albă ca laptele. Brendan socoti că înălțimea acestui munte ciudat era de 1400 de coți (cam 650 de metri); turnurile și contraforții lui îi aminteau de înfățișarea Noului Ierusalim din Apocalips.

Într-o insulă pustie, care părea a fi fost pârlolită de foc, pentru că nu se vedeau nici arbori, nici iarbă, o făptură urâtă, păroasă, ce nu părea a fi om, coborî în fugă dealul povârnit dinspre țărm și azvârli spre barcă un bolovan de lavă aprinsă care căzu în ocean, șuierând și scoțând aburi groși. Cumințe, ca totdeauna, Brendan nu se gândi să-l înfrunte pe acest monstru războinic și dădu poruncă vâslașilor să se îndepărteze de coasta insulei. Tocmai la timp, pentru că o ceată numeroasă de ființe asemenea celei care îi întâmpinase se arătă pe mal, aruncând alți bolovani de foc care, din fericire, nu-i ajunseră. A doua zi, văzură un vulcan al cărui vârf fumega și arunca spre cer flăcări înalte; bineînțeles, irlandezii, precauți, se îndepărtară și de această dată.

Au plutit șapte zile spre miază-zi și au văzut o stâncă singularică în mijlocul oceanului; pe ea stătea un om care le-a spus că e Iuda Iscariotul, pedepsit pentru îngrozitul său păcat. În fiecare noapte, diavoli de pe insula cu vulcanul veneau aici, pe stâncă, și îl mușcau, sfârtecându-i trupul; după o vreme, îl luau cu ei în iad, unde îi întâlnea pe Irod, Pilat din Pont, Ana și Caiafa. Brendan l-a rugat pe Dumnezeu să-l ierte, măcar pentru o noapte, pe păcătos și ruga lui a fost ascultată. Și bineînțeles că diavoli nu și-au ascuns mânia, ocărându-l — firește, în latina clasică — pe stareț că le furase petrecerea nocturnă.

Către sfârșitul celui de-al șaptelea an, barca a acostat într-o insulă mică, înaltă, cu formă rotundă, unde trăia o singură făptură — Paul Eremitul. El intrase de când era copil în mănăs-

tirea întemeiată de Sfântul Patrick și, apoi, venise pe această stâncă unde trăia de șaizeci de ani. În primii treizeci, o jivină mărinimoasă îi adusese de mâncare, dar după aceea rămăsese fără nici un fel de hrană, ci numai cu apa limpede a izvoarelor, care se găseau aici din belșug. Pustnicul era îmbrăcat numai cu pletele lui, lungi și albe. Brendan l-a poftit să împartă merindele cu călugării lui, să-l lase să-i taie părul și să-i dea o sutană, dar Paul se simțea nevrednic de atât răsfăț și nu a primit, rămânând să trăiască așa cum trăise și până atunci.

Încă patruzeci de zile, irlandezii au plutit la voia întâmplării, fără să mai întâlnească pământul și neavând alte provizii decât apa izvoarelor lui Paul cu care își umpluseră burdufurile. Numai Jasconjus, care le-a ieșit în cale atunci când trebuia, le-a înlesnit un prânz cu hrană rece, împrejurare care i-a bucurat peste măsură pe călători, mai ales că balena le adusese înapoi oala de fier în care începuseră, cu ani în urmă, să-și pregătească bucatele și se pierduse în adâncuri, atunci când înțelegătoarea balenă fugise rănită de dogoarea focului.

În cele din urmă, se înțelege, au ajuns pe *Terra Repromissionis Sanctorum*, Pământul Făgăduinței. Merii își plecau pretutindeni ramurile pline de fructe pârguite, dăruindu-le călugărilor hrana cu care au trăit cele patruzeci de zile cât au rămas în insulă, cercetând-o în lung și-n lat. Și, în tot acest răstimp, nu s-a lăsat niciodată noaptea. Când au ajuns pe malul unui râu larg pe care nu cutezau să-l treacă, s-a arătat un tânăr, chemându-l pe nume pe fiecare călugăr în parte; i-a sărutat și a cântat Psalmul 83: „Fericiți sunt cei ce locuiesc în casa ta; în vecii vecilor te vor lăuda”.

Le-a spus că insula e cu adevărat pământul lăsat de Dumnezeu lor și urmașilor lor, să-l țină în deplină stăpânire până ce prigonirile creștinilor nu vor înceta pe această lume. Călătorii nu au cercetat mai departe această moșie dată de Domnul, ci încărcând barca cu mere și cu pietre prețioase adunate din insulă au pornit spre casă, pentru că așa le poruncise tânărul sol al Atotputernicului. În drumul spre Irlanda, au trecut și pe

lângă „Insula Bucuriilor” a lui Mernoc, un soi de anticameră a Insulei Paradisului.

Navigatio se încheie brusc, cu vestea, rostită într-o singură frază, că toți călugării au ajuns cu bine la mănăstirea lor în Irlanda și că Brendan s-a sfârșit în mijlocul ucenicilor lui, „de unde a plecat spre Domnul, *cui est honor et gloria in secula seculorum*”, a cărui slavă și mărire este în veacul veacurilor. Celălalt text care se referă la minunatele întâmplări ale lui Brendan, *Vita Sancti Brendani*, afirmă că el a murit la 93 de ani; cercetătorii au plasat data morții lui între 577 și 583. La scurt timp după aceea, a fost canonizat, în ierarhia sfinților irlandezi, el aflându-se imediat după marii fondatori ai vieții creștine de aici, sfinții Patrick și Columba.

* * *

Aceasta e, pe scurt, povestirea faimoasei călătorii a Sfântului Brendan, aceea care i-a fermecat, secole de-a rândul, pe cei din Evul Mediu. Dar despre ce pământuri neștiute până la ea și pe care aveau să le descopere și să le dea un nume abia oamenii epocii moderne vorbește, oare, *Navigatio*? Care sunt, de fapt, *descoperirile* făcute de călugării din secolul al VI-lea?

Cei mai mulți comentatori din ultimele două secole ai textului medieval l-au privit ca pe un basm oarecare, plin de fantazii care nu au nici o legătură cu adevărata geografie a Atlanticului. Dar vreme de multe secole cititorii lui i-au dat deplină crezare, așa cum au dat legendelor lui Arthur și ale Cavalerilor Mesei Rotunde. Miracolele întâlnite în drum de călătorii irlandezi nu-i descumpănneau, pentru că fuseseră învățați să nu se îndoiască de nici un fel de miracol încă de când, în copilărie, se deprinseseră să buchisească Biblia. În 1580, când un geograf din Londra, John Dee, a publicat o hartă în care susținea drepturile englezești asupra Americii de Nord, el vorbea despre călătoria lui Brendan cu aceeași siguranță ca și despre John și Sebastian Cabot, navigatori spre Lumea Nouă în secolul al XV-lea, aproape o dată cu Columb, dăn-

du-le tuturor aceeași putere de argument ⁷. „Insulele Sfântului Brendan”, uneori păstrându-și numele din *Navigatio* (dar, mult mai des, cu denumiri bizare), apăreau pe hărțile europene ale Atlanticului încă din secolul al XIII-lea. În 1484, când Columb a ancorat în Canare, a auzit despre unii călători care văzuseră *Isla de San Borondon*, cum îi spuneau spaniolii Pământului Făgăduinței dăruit de Dumnezeu sfântului irlandez; și în cea de-a doua călătorie a sa în Canare, opt ani mai târziu, Columb a auzit aceeași povestire minunată și nu avem motive să presupunem că nu ar fi crezut-o, de vreme ce și în secolul al XVIII-lea geografii încă se trudeau s-o caute printre insulele Atlanticului.

Nu încape îndoială, Brendan a trăit cu adevărat și, potrivit părerii celor mai de seamă istorici ai navigației în Evul Mediu, poveștile despre el se întemeiază pe o călătorie (sau, poate, mai multe) care a avut loc în realitate. Imaginația celtică a adăugat, desigur, multe fapte miraculoase și tocmai acestea vor fi cele ce vor face din *Navigatio* una dintre cărțile cele mai dragi cititorilor de acum mai multe sute de ani. Întreaga atmosferă a narațiunii e caracteristică literaturii din Europa de Nord. Învățații din cea de-a doua jumătate a secolului nostru au căzut, aproape cu toții, de acord că Insula Păsărilor ar putea fi identificată cu una din insulele Arhipelagului Feroë și cea a Oilor cu Soay din arhipelagul Hebridelor ⁸, cu toate că oile de aici, atunci când vor fi găsite, peste câteva secole, de normanzi, vor părea mai curând slăbănoage decât să-i amintească pe berbecii gigantici văzuți de Brendan ⁹. Vulcanul ar putea fi la fel de bine Hecla, în Islanda ¹⁰, Beerenberg pe insula norvegiană Jan Mayen din Atlanticul subarctic ¹¹ sau chiar Pico de Teide din Canara ¹². Cascadele se prăvălesc de-a

⁷ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 24.

⁸ Vezi Geoffrey Ashe, *op. cit.*, p. 91.

⁹ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 25.

¹⁰ Vezi *ibid.*

¹¹ Vezi T.C. Lethbridge, *op. cit.*, p. 109.

¹² Vezi Geoffrey Ashe, *op. cit.*, p. 93.

dreptul în ocean și de pe țărmurile insulei St. George, din Azore¹³ și de pe cele ale Islandei¹⁴, iar aisbergii pot fi întâlniți departe, spre sud, până lângă țărmurile Azorelor, și spre est, la câteva sute de mile de coastele Europei¹⁵.

La trei secole după moartea lui Brendan, vikingii au mai întâlnit călugări irlandezi în Islanda, în arhipeleagurile Feroë, Shetland și Orcade și au adus de acolo clopote și unelte irlandeze de grădinărit. Dar majoritatea istoricilor, deopotrivă europeni și americani, se îndoiesc că bărcuța călugărilor din secolul al VI-lea ar fi putut trece Atlanticul, înclinând mai curând să creadă că ea a parcurs (poate de mai multe ori) circuitul Irlanda-Hebride-Shetland-Feroë-Islanda și sunt gata să accepte și supoziția că ei ar fi acostat și în Azore¹⁶. Semnificativ, observă ei, cei care susțin presupunerea că Brendan și călugării lui ar fi atins țărmul occidental al Atlanticului sunt mai ales istoricii și scriitorii irlandezi moderni; și e adevărat că, nu o dată, chiar cei mai convinși partizani ai acestei ipoteze rămân descumpăniți în fața unor hărți ce pretind că refac itinerarul de acum paisprezece secole și îl poartă pe Brendan nu numai pe țărmurile Terrei Nova, ale Indiilor de Vest sau ale Mexicului, ci și în interiorul continentului, până departe, în susul fluviului Ohio. Iar în 1978, o expediție bine echipată pleca în Antile, în căutarea ruinelor ascunse ale unor presupuse mănăstiri irlandeze de la sfârșitul mileniului întâi; deodată, nu au anunțat că ar fi găsit ceva.

Nu cred că principalul contraargument ar fi fragilitatea unui *curragh* de acum 1200—1400 de ani. În șapte luni, între 25 mai și 23 decembrie 1952, medicul Alain Bombard a traversat Atlanticul cu o barcă pneumatică, la fel de vulnerabilă în fața curenților și vânturilor oceanului ca și ambarcațiunea irlandeză. În 1976, Tim Severin împreună cu câțiva prieteni,

¹³ Vezi *idem*, p. 91.

¹⁴ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 25.

¹⁵ Vezi *ibid.*

¹⁶ Vezi Edwin T. Adney, Howard I. Chappelle, *The Bark Canoes and Skin Boats of North America*, Washington, Smithsonian Institution, 1966, p. 33.

s-au imbarcat pe un *curragh*, botezat *Brendan*, și au traversat Atlanticul până în Terra Nova. Și, de atunci, traversările solitare au devenit un fapt relativ obișnuit: ziarele nu le mai relatează în pagina întâi ci, cel mult, în interior. Pe de altă parte, amănuntele călătoriei lui Brendan nu pot ajuta la reconstituirea unei geografii credibile. Dar multă vreme ele au fost privite de cărturarii europeni ca surse neîndoielnice de informații: în 1455, pe harța italianului Bartolomeo Pareto figu-
rau, în afara unor insule reale — cele din grupurile Madera și Canare —, cele pomenite în povestea despre expediția lui Brendan: Corbii de mare, Iepurii, St. George, Porumbeii, Caprele, Lupul... Unele au fost identificate de geografi moderni, câteva tot în cele două arhipelaguri, existența lor fiind adesea atestată de călătorii în Atlantic. Celelalte, însă, par pură fantezie. O întrebare, totuși, nu își găsește, cel puțin deocamdată răspunsul: de ce se acceptă ideea că harta lui Pareto ar reprezenta o transcriere fidelă a textului din *Navigatio*? Și, cu atât mai mult, că acesta, la rândul lui, ar fi plasat insulele acolo unde le-ar fi întâlnit Brendan? De ce am avea deplină încredere în geograful de la 1455 și nu am crede că insulele, așa cum le-a așezat el pe hartă, ar fi putut exista în altă parte, mai la nord sau mai la sud, și că atât mărimea cât și conturul lor sunt cu totul înșelătoare?

Fără îndoială, *Navigatio* e un basm și el nu poate fi crezut cu totul, dar nici respins fără să se țină seama că, totuși, unele episoade ale lui au fost confirmate. Cine poate dezlega enigmele acestei povești, cu atâta siguranță încât să separe adevărul de fantezia pură? Oricum, chiar și cei care refuză să-i acorde credit, recunosc că ea a însemnat, pentru oamenii secolelor mai noi, un adevărat îndemn de a se avânta în necunoscut, cu speranța de a descoperi insulele lui Brendan; la fel de convinși ca și bătrânul abate irlandez că Dumnezeu va veghea asupra lor. „În acest sens — scrie unul dintre comentatorii cei mai sceptici ai isprăvilor corăbierilor de acum aproape un mileniu și jumătate —, despre *Navigatio* se poate spune că a sti-

mulat explorarea oceanică timp de atâtea secole și că a fost un precursor al lui Columb”¹⁷.

Ca operă literară, *Navigatio* își îndreptățește, la o lectură atentă, locul pe care i-l conferă istoricii culturii medievale, alături de creațiile cele mai semnificative ale epocii. E un adevărat poem al întinderilor oceanului din adâncul căruia urcă făpturi ciudate, pe țărmuri se ivesc omuleți primejdioși și pustnici angelici, păsările cântă imnuri latinești de slavă, balene uriașe îi muștră blajin — tot în latinește — pe cei care le-au făcut rău, priveriștile au fie un calm paradisiac, fie un dramatism sumbru, cu munți plutitori de gheață ce se năruie sub privirile, mai curând uimite decât speriate, ale călugărilor și cu alți munți ce aruncă foc până în țăriile cerului. Marea clototind de mulțimea peștilor, lungi zile în care lumina nu apune, pâcle amenințătoare, tărâmurii cu livezi și cu pajiști înmiresmate, insule pe a căror piatră cresc, totuși, copaci cu coroană deasă, altele ale căror stânci par turnuri de castele, zvârlite într-o înspăimântătoare neorânduială, stând, parcă, să se rostogolească în mare.

Dar totul își păstrează, imaculate, puritatea și candoarea; nici o aluzie la brutalități care să tulbure liniștea sufletească a călugărilor călători, nimic lasciv, nici o slăbiciune a trupului sau a cugetului ce nu poate fi tămăduită de înțeleptul stareț, nici o altă suferință în afara setei și a foamei, și acestea potolite în chip miraculos de o intervenție binefăcătoare a unor ființe ce nu par a veni din această lume. Cu greu s-ar putea găsi în literatura lumii un erou ale cărui întâmplări să-l ducă spre mistrioase depărtări, fără ca înspăimântătoarele priveriști întâlnite în cale să-i schimbe, nici măcar pentru o clipă, firea blândă și să-l facă să uite de mila cu adevărat creștină — el se roagă până și pentru iertarea lui Iuda. Răul se ivește numai sub forma monștrilor marini, a piticilor răutăcioși sau a diavolului care, îndemnând la furt, îl împinge pe cel ce îl ascultă să comită unul dintre cele mai grele păcate din codul moral al Evu-

¹⁷ Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 25.

lui Mediu — înșelarea gazdei ospitaliere, deci a binefăcătorului (și să ne amintim în ce bolgii întunecate și adânci vor fi pedepsiți acești păcătoși în *Infernul* dantesc). Dar, de fiecare dată, Dumnezeu îi apără pe călători și, în cele din urmă, ei ajung pe un Pământ al Făgăduinței, acolo drept credincioșii cunosc un popas plin de bucurie, înainte ca sufletul lor să urce spre ceruri.

Foarte diferiți de acești oameni blajini, cu privirile mereu înălțate spre miracolele Domnului, se vor dovedi a fi cei care vor veni pe urma lor spre depărtările neștiute ale Atlanticului — Vikingii. Istoria vorbește despre o sângeroasă înfruntare de pe țărmurile Islandei în jurul anului 870, cam la trei secole după moartea lui Brendan.

Către sfârșitul secolului al VII-lea și la începutul celui următor, se știe, câteva sute de călugări irlandezi, cei mai mulți din tagma schimnicilor numită *culdee*¹⁸, și-au părăsit casa, protestând astfel împotriva deciziilor Sinodului de la Whitby (664), unde prelații englezi, mai ales benedictinii, i-au obligat pe clericii din cele două insule britanice să primească modificările (introduse de biserica de la Roma) ale calendarului și ale unor importante detalii ale liturghiei. Plecând de la Whitby, preoții și călugării irlandezi i-au îndemnat pe ceilalți slujitori ai bisericii irlandeze conservatoare să-și construiască bărci (firește, aceleași *currags* cu care navigaseră și înaintașii lor) și să plece spre Islanda, pe atunci un teritoriu nelocuit. Un secol mai târziu, au sosit aici alți irlandezi, refugiați din Insulele Feroë, unde expedițiile pustiitoare ale vikingilor erau din ce în ce mai dese. Aici, pe pământul aspru și puțin primitiv, acoperit de ghețuri în cea mai mare parte a anului, se simțeau, totuși, liberi și în siguranță. Și-au clădit mici mănăstiri și schituri oriunde au găsit un loc despre care credeau că le-ar putea asigura, cât de cât, cele trebuincioase traiului.

¹⁸ Din latinul medieval *cultores dei* care a dat în irlandeza acelei vremi *cele de* (se citea *kile di*), literal „tovarăși ai lui Dumnezeu”. Această „frăție” (nu a acceptat niciodată denumirea de „ordin”) cuprindea călugări și preoți din Irlanda, Scoția și Țara Galilor; creată în secolul al VII-lea, a existat până către 1500.

Dicuil, un cărturar celt de la curtea lui Carol cel Mare, scria într-o carte din 825, *De Mensura Orbis Terrae*, că un preot care se întorsese din Islanda i-a înfățișat „priveliștile minunate ale zilelor nesfârșite de vară”, când era atâta lumină, încât se puteau vedea, la ceasul când, la el acasă, în Irlanda, e bezna adâncă a miezului de noapte, „cum pe firele de iarbă urcă încet găzele”, încât nimeni nu mai știa când începe și când se încheie o zi.

Vreme de mai bine de un secol, acești coloniști irlandezi din Islanda se socoteau apărați deopotrivă de tirania Romei, de primejdiile vikingilor și de ispitele trupului. Pe la mijlocul secolului al IX-lea, alte grupuri de celți au poposit în „insula de gheață”, astfel încât acum trăiau aici, probabil, mai mult de o mie de locuitori. Într-o zi a verii lui 870, însă, câteva corăbii s-au ivit la orizont; erau vikingii. Și ceea ce i-a speriat cel mai tare pe irlandezi a fost că au băgat de seamă cum noii veniți „aduceau în navele lor femei și vite”²⁰, semn că au de gând să rămână aici pentru totdeauna. Și nu erau puțini cei care, plecați din copilărie de acasă, abia își mai aminteau cum arată o femeie; astfel încât, în fața acestei năvale a ispitei și a păcatului, nu le rămânea decât să fugă din insulă, ca să-și păstreze neprihănirea creștină. Și, în câțiva ani, acești *papae* sau *papar*, cum le spuneau oamenii din nord călugărilor irlandezi, părăsiseră Islanda, lăsând-o în stăpânirea scandinavilor.

Încotro au plecat întâii locuitori ai Islandei? Unii dintre ei, fără îndoială, s-au întors în țara lor. Mulți au pierit, cu siguranță, în mare. Dar nici un cercetător nu neagă posibilitatea ca unii să fi plutit spre vest, spre Groenlanda, și, de aici, într-un fel sau altul, să fi ajuns până pe coastele de est ale Canadei sau ale Statelor Unite de astăzi. Nici Morison, unul dintre cei mai hotărâți adversari ai diverselor supoziții privind

¹⁹ Vezi Ralph Rowlandson, *Literary Beginnings of British Literature*, Londra, Methuen, 1988, p. 27.

²⁰ *Idem*, p. 28.

prezența unor europeni pe țărmurile Americii, înainte de anul 1000, nu respinge această ipoteză ²¹.

Mărturiile cele mai vrednice de luat în seamă sunt conținute în eposurile scandinava. Saga *Landnamabok* povestește despre un islandez, pe nume Ari, care „a plecat pe ocean spre *Țara Hvíttramanna* căreia unii îi spun Marea Irlandă și se află departe spre apus, lângă Vinland cea rodnică”. Azvârlit pe țărm de o furtună, Ari a fost creștinat (se înțelege, de irlandezi) și a rămas acolo, bucurându-se de un adânc respect din partea băștinașilor ²². Saga *Eyrbyggja* adaugă mai multe detalii. Un oarecare Bjorn, „bărbat voinic și frumos”, era iubit de o femeie tânără, Thurid, care i-a născut un băiat. Din motive nu prea limpede explicate în poem, fratele lui Bjorn îl urmărea pe acesta cu gândul să-l ucidă; Bjorn s-a urcat într-un *curragh* și a plecat spre apus, pierzându-se în depărtări. Peste câțiva ani, prin 1025—1030, un anume Gudleif Gunnlangson, navigând de la Dublin spre Islanda, a fost abătut din drum de vânturi potrivnice și a acostat într-un sat de pe un țărm necunoscut. I-au venit înainte mulți locuitori ai acelei insule, vorbind o limbă despre care Gudleif a crezut că e irlandeză; i-au legat pe toți cei veniți de pe mare și au început să chibzuiască dacă e mai bine să-i păstreze ca sclavi sau să-i omoare. Atunci s-a ivit un bătrân înalt, cu plete albe, coborând călare spre țărm; ceilalți localnici s-au plecat în fața lui, ca în fața adevăratei lor căpetenii. Bătrânul i-a vorbit lui Gudleif într-un dialect scandinav, l-a întrebat despre unii oameni din ținutul lui din Islanda și, apoi, l-a sfătuit să-și ia oamenii și să plece îndată, fiindcă altfel băștinașii îi vor uide pe toți. Nu și-a spus numele, dar Gudleif și-a dat seama că era Bjorn. El i-a dat lui Gudleif un inel de aur pe care l-a rugat să i-l ducă în țară, iubitei sale de odinioară, și o sabie pentru fiul său ²³.

²¹ Vezi *op. cit.*, p. 27.

²² Vezi *The Oxford Book of Scandinavian Poetry*, edit. de E.W. Crosse, W.A. Craigne, 1985 (prima ediție, 1925), pp. 32—33.

²³ Vezi *idem*, pp. 40—43.

În sfârșit, într-un pasaj din vestita Saga a lui *Eric cel Roșu* se povestește că prinșii din insula amintită mai sus vor mărturisi că au văzut mai mulți oameni înveșmântați în alb ce purtau un fel de prăjini lungi de care erau legate bucăți de pânză și strigau cu glas mare; și că scandinavii care i-au auzit au zis unul către celălalt: „Parcă ar fi un alai de călugări irlandezi”²⁴.

Nu se poate trece, însă, cu vederea că toate aceste povești scandinave plasează întâmplările despre care vorbesc la începutul secolului al XI-lea; or, se știe că toți călugării irlandezi părăsiseră Islanda încă din secolul al IX-lea. Dacă ar fi cumva adevărat că scandinavii lui Gudleif au întâlnit niște asemenea călugări în Islanda, ar însemna că aceștia ar fi trebuit să aibă vârsta patriarhilor din Vechiul Testament. Sau poate că, între timp, ei renunțaseră la castitate și că, însoțindu-se cu fete de pe acolo, au păstrat comunitatea catolică de pe insulă de-a lungul a două secole. Da, această ipoteză din urmă nu e cu totul neavenită. Dar mai rămâne încă o întrebare: dacă țărmul unde au acostat scandinavii (și despre care nu se spune că ar fi islandez, ci „necunoscut”), după ce au fost purtați de vânt pe întinsul oceanului, ar fi una dintre insulele unde, după invazia vikingă, s-au refugiat bătrânii *papae* de odinioară? Dacă, la rândul său, Gudleif ar fi parcurs, un drum care l-a dus, fără să știe, până în apropierea coastelor Americii, obligându-i, astfel, pe istorici să se gândească dacă numele lui nu ar trebui adăugat pe lista ipoteticilor navigatori care au traversat Atlanticul? Morison avansează și o altă presupunere care, de fapt, o întărește pe cea de mai sus: e foarte posibil ca Gudleif să fi greșit atunci când i s-a părut că băștinașii vorbeau între ei islandeza (deși, să nu uităm, el se întorcea dintr-o călătorie în Irlanda și limba ar fi trebuit să-i sune familiar, dacă nu cumva indianul de pe „țărmul necunoscut” nu va fi fost rezultatul unei normale transformări după două secole de izolare); s-ar putea, presupune istoricul american, ca scandinavul să fi

²⁴ Vezi *idem*, pp. 60—62.

auzit, de fapt, vorbindu-se o limbă amerindiană ²⁵. Ipoteză curajoasă; mai e, însă, un detaliu ce nu încurajează ipoteza lui Morison: de unde adusesese bătrânul Bjorn calul? Când se știe că indienii nu văzuseră cai până la sosirea primilor europeni și că aspectul acestor monștri i-a înspăimântat atunci atât de tare, încât au fugit, lăsându-se uciși fără să se poată apăra. Doar dacă povestitorul medieval nu va fi născocit acest detaliu pentru a face mai impunătoare statura bătrânului ²⁶...

Dar, până acum, nimeni nu a transmis vreo știre care să poată fi luată în serios și să aducă la cunoștință descoperirea urmelor schimnicilor irlandezi în America. S-a uitat și de vâlva pe care, pe la sfârșitul anilor '30, a făcut-o un prosper agent de asigurare și entuziast arheolog amator, William B. Goodwin din Hartford (Connecticut) autor al unor articole ce anunțau descoperirea „unui sat de piatră irlandez” la North Salem, în statul New Hampshire din Nord-estul Statelor Unite. Invitat la fața locului, un celebru specialist irlandez, Hugh Hencken, a investigat cu toată atenția „satul” lui Goodwin, mai multe grămezi de pietre cu forme, e adevărat, ciudate, și conchidea sec: „nicăieri în Irlanda nu există ceva cu care ceea ce am cercetat la North Salem să poată fi cât de cât comparat” ²⁷.

Goodwin nu s-a descurajat. Și-a continuat campania publicitară, chiar și după ce în arhivele primăriei de la North Salem s-au găsit documentele privind trimiterea în ospiciu a unui oa-

²⁵ Vezi *op. cit.*, p. 28.

²⁶ O foarte bună repovestirea scrierii privind călătoriile lui Brendan și ale călugărilor săi, în Tim Severin, *Expediția Brendan*, în românește de Adina M. Arsenescu, București, Editura Universal Dalsi, 1993, pp. 326—359. Organizând, pe urmele călugărului navigator și cu o ambarcațiune identică aceleia descrise în *Navigatio*, o îndrăzneată expediție, Tim Severin a reușit să sugereze că întreprinderea marinarilor de acum un mileniu și jumătate ar fi putut să nu fie simplă fantezie poetică și că Brendan a ajuns destul de departe pe apele Atlanticului.

²⁷ Hugh Hencken, „The North Salem „Irish Stone Village””, în *New England Quarterly*, XII (1939), nr. 6, p. 442.

recare Partee, un fermier din secolul al XIX-lea, care, printre altele, își petrecuse ani în șir cioplinind și potrivind în grămezi bolovani pe unul dintre drumurile ce duceau din sat spre pădurea din jur. Unii l-au și supralicitat pe Goodwin, interpretând așa-zisa „Piatră de altar” de la Salem ca pe o „piatră sacrificială” a fenicienilor, pentru că, în jurul ei, se mai vedeau urmele unui șanțuleț pe care, se presupunea, se scurgea sângele jertfei. Răspunsul lui Hencken a fost, și de data aceasta, necruțător: piatra era una dintre ingenioasele instalații, răspândite pretutindeni în Noua Anglie, folosite pentru spălarea leșiei din cenușile lemnelor arse.

Mai târziu, savantul englez Geoffrey Ashe a trecut Atlanticul, pentru că publicitatea pe care Goodwin nu ostenea s-o facea îi stârnise, bineînțeles, curiozitatea. S-a dus la North Salem, a stat acolo câteva săptămâni, a cercetat pietrele, le-a fotografiat din toate unghiurile (multe dintre ele vor fi publicate în cartea lui din 1962, *Pământ la vest*). Dar concluziile lui au trădat mai curând o mare plictiseală: săpăturile întreprinse în cei aproape 25 de ani câți trecuseră de la plecarea lui Hencken nu aduseseră la lumină nici un semn al existenței unor oameni, fie ei irlandezi sau alții, care să fi trăit aici înaintea venirii vikingilor, la începutul secolului al XI-lea. Locul, căruia i se spune astăzi „Mystery Village”, satul misterios, a devenit între timp un fel de muzeu în aer liber, dar mai degrabă un muzeu de ciudățenii decât de arheologie. După moartea lui William B. Goodwin nimeni nu a mai încercat să convingă publicul că piatra de aici ar fi fost așezată de niște *papae* irlandezi, mai ales că era greu de susținut că niște călugări creștini ar fi ridicat asemenea altare de jertfă.

Cel mai mare obstacol în acceptarea unor argumente întemeiate pe semnele descoperite în pământul Americii nu e, în cele din urmă, că nu se pot stabili ușor asemănări cu vestigiile vechilor civilizații de la răsărit de Atlantic. Ci acela că,

deși ar fi posibil ca navigatorii de demult să fi trecut oceanul și să fi înălțat monumente pe pământul îndepărtat de la soare-apune, nici unul dintre ei n-~~u~~ s-a mai întors, așa cum va face Columb, să povestească limpede ce a găsit acolo. Și asta nu într-un basm încântător, de felul celui ce învăluie într-o ceață luminoasă călătoria abatelui Brendan și a călugărilor lui.

CĂLĂTORIILE SCANDINAVILOR

De prin secolul al IX-lea până la începutul celui de-al XIII-lea, marea putere maritimă a Europei se numea Scandinavia. Bărcile care porneau de pe țărmul Franței, al Angliei, al țărilor din sudul continentului nu cutezau decât rareori să se avânte în larg, departe de priveliștea reconfortantă a pământului; dar din Norvegia, din Suedia sau din Danemarca plecau solide corăbii, pe care pricepuții meșteri de aici le imitaseră la început după cele ale vechilor irlandezi și aveau să le transforme, peste puțină vreme, în cele mai sigure nave din câte au cunoscut vremurile Evului de Mijloc. Corăbiile acestea (*knarr*, așa cum le spuneau cei ce le construiseră) acostau în insulele Feroë încă din secolul al VIII-lea, în Islanda în jurul lui 870 și în Groenlanda pe la 985. Înainte de anul 800, o mare parte a Irlandei fusese cucerită de scandinavi, în secolul al X-lea invadeau Normandia, peste o sută de ani Sicilia, întemeind dinastii regale în amândouă aceste regiuni ale Europei. Și, în 1066, Guilhelm de Normandia cucerea Anglia. Se părea că nici o putere nu se mai putea împotrivi acestor războinici foarte bine înarmați care își îngrozeau dușmanul cu înfățișarea lor amenințătoare și cu îndemânarea neasemuită a mânuirii armelor lor grele. Cât despre lupta pe mare, nimeni nu îndrăznea să le stea în cale, așa încât desele lor incursiuni din Groenlanda până în ținuturile Volgei și din Mediterana până în America se succedau fără ca vreunul din suveranii Europei să poată face altceva decât să le plătească tributul cerut de ei.

Până în America. Da, și încă de această dată documentele istorice sunt sigure și nu mai îngăduie nimănui să se îndoiască de adevărul poveștilor despre nemaipomenitele călătorii de peste Ocean. Călătorii în care scandinavii străbăteau vastul

spațiu fără să fi cunoscut busola, folosită de navigatorii europeni doar de pe la sfârșitul secolului al XII-lea. Cum au izbutit și de ce isprăvile lor nu au fost puse niciodată la îndoială? Mai ales că scandinavii au fost *cei dintâi* care s-au și întors de peste Atlantic și nu au pierit în pământurile necunoscute, lăsând pe seama arheologilor din vremurile mai noi descoperirea și interpretarea urmelor lăsate de acei corăbieri de odinioară, transformați de-a lungul timpului în eroi de basme.

Despre scandinavii secolelor al X-lea și al XI-lea se știe că au trăit cu adevărat și, mai mult, li se cunoaște, destul de amănunțit, tehnica navigației: „oamenii nordului” traversau Oceanul așa cum se trec de când lumea râurile puțin adânci — din piatră-n piatră. Era ceea ce se va chema mai târziu „navigația de-a lungul paralelei”; după ce au debarcat, pe rând, în Arhipelagul Feroë, în Islanda, au ajuns până în extremitatea sudică a Groenlandei. De fiecare dată, stabileau latitudinea locului, măsurând unghiul pe care Steaua Polară îl făcea cu orizontul; pentru această măsurătoare, nu aveau nevoie decât de o vergea pe care, creștând niște semne, o împărțeau în mai multe segmente. „Pregătindu-se să treacă Atlanticul, au pornit de-a lungul coastei Norvegiei, până au atins presupusa latitudine a destinației lor, după aceea au ieșit în larg și au plutit noaptea cu privirile spre Steaua Polară și la Carul Mare și ziua controlând neconținut azimutul; pe vreme noroasă au trebuit să se lase «la voia întâmplării și a lui Dumnezeu»”¹.

Oricât ar fi de multe mărturiile istorice și de rigurosi verificate rezultatele cercetărilor arheologice, imaginația nu a oboșit niciodată să li se suprapună și, uneori, să le transforme în adevărate povești asemănătoare celor care, străbătând Evul Mediu, au ajuns până la noi. Acum, însă, nu erau poezii, ci oamenii de știință cei care s-au desfătat născocind povești minunate; unii au susținut că scandinavii cunoșteau busola cu mult înainte de a se fi încumetat să plece în marea aventură a traversării Atlanticului, iar un arheolog danez a publicat o

¹ Gwyn Jones, *The Norse Atlantic Saga*, Oxford, Clarendon Press, 1964, p. 38.

poveste despre așa-numitele „pietre magice ale soarelui”, comunicând într-o revistă de specialitate că a descoperit mine-reuri ale căror molecule erau aliniate în șiruri paralele, ca într-un filtru Polaroid: era de ajuns ca vikingii să privească spre cer printr-o piatră ca aceasta, pentru a vedea soarele chiar și în zilele acoperite de nori foarte groși! ².

Se știe mult mai sigur — deși, evident, informația e mult mai puțin spectaculoasă — că navigatorii scandinavi foloseau un disc de lemn pe care erau trasate cercuri concentrice, iar în mijloc era înfipt un cui ce putea fi aplecat în funcție de declinația soarelui: și „oamenii nordului” aveau table de declinație ³. Așezată pe apă, într-un vas, ca să i se asigure orizontalitatea, „scândura cu umbră”, cum i s-a spus acestui instrument simplu și ingenios, putea să dea, la miezul zilei, la ceasul când soarele era la zenit, latitudinea (firește, cu o anumită aproximație) și să indice cât de departe s-a abătut corabia din drum. Nu trebuie exagerată nici îndemânarea corăbierilor, nici eficacitatea instrumentelor lor, totuși rudimentare: se întâmpla câteodată ca scandinavii să nu nimerească țărmurile Islandei sau ale Groenlandei sau, la întoarcere, să acosteze în Irlanda sau în Scoția, în loc să ajungă în Norvegia ⁴.

Marinarii epocii moderne — observa un istoric al navigației transatlantice — nici măcar nu au cum să-și imagineze că o navă ar putea să-și găsească drumul în imensitatea oceanului fără să folosească acest instrument ⁵. Dar cercetările antropologice au dovedit că polinezienii, într-un ocean mai întins decât Atlanticul, s-au orientat la fel cum făcuseră vikingii de la miază-noapte, trecând din insulă în insulă, străbătând distanțe imense de-a lungul Microneziei, firește, fără

² Vezi J. Simpson, *Everyday Life in the Viking Age*, Londra, Batsford Books, 1966, p. 106.

³ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 34.

⁴ Vezi Gwyn Jones, *op. cit.*, p. 29.

⁵ Vezi *idem*, p. 40.

busolă⁶. Iar Morison dă, la rândul său, un alt exemplu convingător: cel al pescarilor din nordul coastei de est a Americii care trec și astăzi din Terra Nova în Labrador, peste largul golf Sfântul Laurențiu, iar cei de pe țărmul statului Maine ajung departe în larg, orientându-se după direcția hulei care e întotdeauna sud-nord; „dar dacă nu e hulă?”, l-a întrebat Morison pe unul din ei: „Hulă e întotdeauna, chiar și în zilele cele mai liniștite, i s-a răspuns, numai că trebuie să știi cum să privești ca s-o vezi”⁷.

În 1968, s-a descoperit într-un fiord din Danemarca un *knarr*, naufragiat cu multe secole în urmă, ceea ce a îngăduit reconstituirea clară a corăbiilor cu care vikingii au ajuns până în Groenlanda și în America, la cumpăna celor două milenii. Analiza cu carbon 14 a stabilit data construcției corăbiei în jurul anului 1 000; arheologii au fost uimiți de siguranța cu care meșterii de atunci stăpâneau complicata știință a construcției unei astfel de corăbii. Lungă de 18 metri, cu bârne de aproape cinci metri, corabia din Roskilde Fjord era construită din scânduri de stejar suprapuse, fixate cu piroane mari din lemn de tei și din fier. Pe deasupra, erau așternute blănuri de animale cu păr lung, îmbibate în rășină de pin. Încheierea scândurilor era făcută cu mare îndemânare, grinzile fiind curbate spre prora și spre pupa; cârma era plasată în dreapta. Puntea era construită numai la cele două capete ale navei: s-a calculat că un asemenea *knarr* putea transporta mai multe vite, proviziile pentru câteva săptămâni și un echipaj de vreo 30 de oameni. Cordajele erau din piele de morsă, înfășurate în curmei de tei⁸.

Corăbiile scandinave care au trecut Atlanticul erau, probabil, mai mari decât cea a cărei epavă a fost descoperită în Roskilde Fjord; ele aveau o punte mai mare, protejând echi-

⁶ Vezi Peter H. Buck, *Vikingii de la Soare-Răsare*, traducere de Aurelia Zub, București, Editura Științifică, 1969, pp. 61 și urm.

⁷ *Op. cit.*, pp. 34—35.

⁸ Vezi G. Jones, *A History of the Vikings*, Oxford, Clarendon Press, 1963, pp. 78—83.

pajul pe vreme de ploaie. În afara pânzei nu prea largi, de formă pătrată, se foloseau și vâsle lungi, vâslașii stând sub punte, înfășurați în blănuri sau în pături groase de lână. Viața lor era aspră, dar nici pe țărm nu se trăia mai ușor. De fapt, așa cum au stabilit cercetătorii, marinarii scandinavi trăiau mai confortabil decât urmașii lor din epoca marilor descoperiri: fiecare își avea sacul lui de dormit, făcut din piele de oaie sau de bou, așa încât, atunci când nu-i venea rândul la vâsle, putea să se odihnească, ferit de frig și de umezeală. Dar valurile treceau peste bord, ploaia intra în navă și întotdeauna, pe vreme rea, mai mulți marinari trebuiau să scoată fără încetare apa, cu gălețile, din corabie. Drumurile lungi cu asemenea bărci trebuie să fi fost un adevărat calvar și nu se poate crede că s-ar fi încumetat cineva să pornească în călătorie numai din dorința de a descoperi priveliști noi, dacă nu erau îndemnați și de un motiv practic.

Debarcarea „oamenilor Nordului” pe țărmul occidental al Atlanticului, la începutul secolului al XI-lea, e un fapt istoric de care cărturarii scandinavi nu s-au îndoit niciodată, ci au încercat, prin cercetări sistematice, să-i afle numai amănuntele. Două *saga*, amândouă scrise în jurul lui 1250 de poeți islandezi, au reprezentat temeiurile cele mai importante ale acestor studii. Ele au fost traduse în latinește, încă din 1705, de învățatul danez Thormodus Torfaeus, sub titlul *Historia Vinlandiae Antiquae*. El a fost cel dintâi care a propus identificarea misterioasei Vinland, pomenită de cântecele secolului al XIII-lea, cu Terra Nova, cea mai răsăriteană insulă a Canadei de astăzi. După ce a ezitat îndelung între Țara Baffin, tăiată de cercul polar, și alte nenumărate puncte ale țărmului american, până în înșorita Floridă, aproape de tropice, lumea științifică a sfârșit prin a-i da dreptate lui Torfaeus.

Un alt savant danez, Carl C. Rafn, avea să dea deplină autoritate ipotezei înaintașului său, publicând, în 1837, un impunător volum ce conținea traducerea integrală, în latină și în daneză, a celor două *saga* islandeze, și tipărindu-le pe

amândouă (firește, împreună cu originalul în scandinavă veche), în versiuni paralele, însoțite de un erudit comentariu în latinește.

Vrând să obțină colaborarea lumii științifice americane, el a trimis tuturor societăților științifice din estul Statelor Unite gravuri reprezentând diverse obiecte scandinave de la începutul mileniului nostru, sperând că va obține informații privitoare la vechi obiecte asemănătoare aflate în America; locul unde ar fi fost găsite nu putea fi decât Vinlandul navigatorilor de odinioară. Reacția a fost neprevăzută: confrăți americani ai lui Rafn au trimis istoricului danez sute de reproduceri după tot felul de vestigii, de la umile toporiști de fier până la lungi inscripții, punându-le pe seama vikingilor. O adevărată vânătoare de mărturii ale trecerii „oamenilor nordului” s-a pornit pe teritoriul american, din Rhode Island până pe valea lui Mississippi; numai peste câțiva ani, când vestea descoperirii aurului în California se va răspândi în toată țara, se vor mai putea vedea asemenea mulțimi străbătând drumurile lungi și primejdioase, în căutarea comorilor. Și aceasta în pofida opoziției unor sceptici care, asemenea lui George Bancroft, reputat istoric, susținea că *saga* scandinavă e „mitologie curată”.

Buna credință a lui Rafn a fost pusă la grea încercare: i s-au trimis copii ale unor petroglife ale indienilor algonkini, despre care i se spunea că nu pot fi decât rune ale strămoșilor lui; o imagine a așa-numitului „Turn de la Newport” (s-a dovedit apoi că era o moară de vânt, clădită în jurul lui 1675, ridicată de guvernatorul de pe atunci al coloniei Rhode Island); relatări despre rămășițele unui indian din zona Marilor Lacuri, înhumat cu sărmanele lui podoabe, câteva discuri de aramă, incizate cu stângăcie (acest războinic necunoscut își va câștiga faima: el va deveni *Scheletul în armură*, căruia Longfellow, luându-l drept viking, i-a dedicat unul dintre cele mai frumoase poeme ale sale).

Povestea Vinlandului a fascinat publicul american multă vreme. Toți poeții din Noua Anglie (ceva mai târziu, și unii

dintre cei mai importanți poeți ai Sudului) au răspuns, într-un ecou larg, versurilor lui Longfellow și au creat un capitol dintre cele mai cuprinzătoare ale poeziei americane din secolul trecut. La drept vorbind, romantismul american își descoperea, pe propriul teritoriu, un Ev Mediu propriu, având astfel prilejul de a da literaturii sale un caracter național cerut de programul estetic al curentului. E, însă, la fel de adevărat că nu toți romanticii au împărtășit această pioasă admirație față de corăbierii de odinioară. Un personaj al lui James Russell Lowell, pastorul Wilbur, a adăugat descoperirile sale arheologice motivelor pentru care cititorii așteptau să-i afle aventurile publicate în foileton, cu aceeași nerăbdare ca și pe cele ale eroilor lui Dickens. Se râdea de pasiunea lui arheologică așa cum se râdea, de fapt, de miile de arheologi și epigrafiști improvizați care nu conteneau să descopere inscripții runice aproape pretutindeni, pe stâncile de pe țărmul oceanului, pe movilele din mijlocul pășunilor pe unele pietre de hotar ale fermelor clădite la mijlocul secolului trecut. Amuzantul cleric al lui Lowell își avea și el, bineînțeles, propria inscripție scandinavă pe care o descifra, traducând-o astfel: „În locul acesta, Bjarna Grimolfsson a băut pentru întâia oară din Fratele Fum, cu ajutorul Copilului-Pământului-și-al-Apei”, ceea ce voia să spună că vikingul Bjarna a fumat printr-o tulpină de trestie. Și asta se întâmplase, evident, chiar pe locul unde se aflau acum acareturile casei lui Wilbur.

Adevărul e că pastorul nu era singurul care ajungea la rezultate arheologice pline de un asemenea haz fără voie. Din cele mai îndepărtate colțuri ale Statelor Unite soseau pe adresele redacțiilor de reviste, ale institutelor și muzeelor de istorie cele mai năstrușnice texte atribuite scandinavilor din secolele al XI-lea sau al XII-lea. Toate acestea au complicat foarte mult cercetările arheologice serioase, mai ales că, uneori, presupusele descifrări nu puteau fi judecate pentru că specialiștii nu văzuseră niciodată inscripțiile originale. De aceea, nu surprind diferențele atât de mari în privința situării pământului

pe care vor fi călcat primii călători veniți din Scandinavia; fiecare cercetător cunoștea alte inscripții, trimise din alte orașele ale Coastei de Est și le dădeau crezare acestora, ignorându-le, fatalmente, pe celelalte. Profesorul Rafn, dezarmat în fața acestei derutante diversități, a desenat o hartă care, cumulând ipotezele institutelor arheologice americane, extindea teritoriul prezumtiv al Vinlandului din ținuturile subarctice ale Insulei Baffin până la Golful Chesapeake, în dreptul Washingtonului, de-a lungul unui țărm de aproape 1 800 de kilometri; toate presupunerile se întemeiau, spunea savantul danez, „pe argumentele furnizate de cercetătorii americani” — fiecare arheolog din Statele Unite își avea propriul Vinland. Nu e de mirare că un ziar din Massachusetts avea o rubrică permanentă cu titlul *Leif Ericsson a debarcat aici*, în care insera corespondențe (însoțite, se înțelege, de inscripții runice facsimilate) sosite de pe aproape toată Coasta de Est.

Către sfârșitul secolului trecut, această adevărată febră a descoperirilor se liniștise aproape cu totul; arheologii aveau acum un aliat care rezista imposturii și diletantismului — fotografia. În 1892, în vreme ce serbările de la New York, Philadelphia, Boston, Washington, dedicate cvadricentenarului descoperirii Americii erau în toi, Asociația norvegienilor din Statele Unite a organizat o contrademonstrație; reproșând excesiva publicitate de care avea parte „acest italian Colombo”, scandinavii au plătit construirea unui *knarr* pe care apoi l-au trimis, pe fluviul Sfântul Laurențiu, pe Marile Lacuri (e drept că, pe unele porțiuni, s-a recurs la ajutorul unui remorcher cu aburi, foarte modern) până în Minnesota, cu un ocol pe la Chicago, unde, într-un carnaval foarte colorat, vikingii au fost evocați ca adevărați fondatori ai Americii. La Duluth, în Minnesota, într-un alt festival al norvegienilor, s-a lansat teoria potrivit căreia *aici* se afla adevăratul Vinland (e drept că în statul Minnesota locuiește o numeroasă populație scandinavă dar, lipsiți de fantezie, istoricii au dovedit limpede că emigrația norvegiană în Vestul Mijlociu s-a produs în primele decenii ale secolului trecut și nu pe vremea lui Leif Ericsson).

Încercările de a găsi pe coasta Noii Anglii sau a statelor Atlanticului Mijlociu amănunte care să se potrivească, într-un fel sau altul, celor din *saga* scandinavă nu au fost convingătoare. Cu atât mai puțin, desigur, cele din Minnesota.

În 1960, un cercetător norvegian, Helge Ingstad, a studiat o porțiune a coastei de nord a Terrei Nova, lângă strâmtoarea Belle Isle, aproape de paralela 51°, ajungând la concluzia că „acesta e locul unde a debarcat Leif”⁹. În septembrie 1968, trei specialiști dintre cei mai respectați, Mauricio Obregón, James F. Nielsds și Samuel Eliot Morison, au zburat cu un mic avion până la o bază militară a aviației canadiene din Terra Nova și, de aici, cu o luntre (pentru că nu existau șosele), până la șantierul lui Ingstad. Tustrei deveniseră celebri pentru acribia cu care cercetaseră imensul material adunat de-a lungul vremii, de când primii învățați s-au aplecat deasupra povestirilor despre călătoria transoceanică a „oamenilor nordului”; concluzia lor a fost clară și unanimă: Ingstad avea dreptate¹⁰.

Locul unde Helge Ingstad a întreprins meticuloasele lui săpături se cheamă L'Anse aux Meadows¹¹; identificarea lui nu a fost primită fără împotrivire. Pe de o parte, mulți scandinavi s-au simțit frustrați, socotind că, în felul acesta, corăbierilor de acum o mie de ani nu li se recunoaște gloria de a fi coborât mai departe, spre sud. Pe de altă parte, unii arheologi care propuseseră o altă plasare a Vinlandului, își apărau punctul de vedere, comunicat și argumentat cu insistență până atunci și le era greu să renunțe la el; ei obiectau lipsa la L'Anse aux Meadows, a oricărei inscripții în dialectul scandinav din Groenlanda și al viței de vie care ar fi îndreptățit denumirea

⁹ Vezi Helge Instad, „On the Location of Vinland”, în *National Geographic*, CXXVI, nr. 5 (nov. 1964), pp. 708—34; de asemenea, o relatare mai detaliată în cartea aceluiași autor, *Westward to Vinland*, trad. de E.J. Friis, New York, Gordian Press, 1969, mai ales pp. 197—203, 210—21.

¹⁰ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 68.

¹¹ Amuzant amestec lingvistic: în franceză, *anse* înseamnă un golf mic cu ape puțin adânci, iar în engleză, *meadow* e pajște.

dată acestor locuri de cei ce le văzuseră cei dintâi¹². E adevărat că, la acea latitudine, nu crește vița și că numai zmeura, coacăzele și murele se zăresc în pădurile din preajmă. În toamna lui 1968, însă, Ingstad avea să comunice că a întreprins șaisprezece analize cu carbon 14 și că din ele a rezultat că obiectele găsite aici datează din anul $1\ 000 \pm 100$. Nu mai încăpea nici un dubiu: lumea științifică a căzut, în marea ei majoritate, de acord că Leif Ericsson acostase pe acest țărm din Terra Nova, că aici a rămas el o iarnă întreagă și că rudele lui au întemeiat tot aici o colonie a scandinavilor, despre care încă nu se știe cât de mult a rezistat în asemenea locuri neprietenoase. Dar poveștile din *saga* se dovedeau astfel a fi mai adevărate decât se crezuse până atunci.

*
* *
*

O *saga*, așa cum e definită de istoriile literare, e o narațiune norvegiană sau islandeză, compusă în Evul Mediu și consacrată îndeosebi istoriei unei familii islandeze sau isprăvilor unui rege norvegian. Din capul locului, ea nu trebuie citită ca un manual de geografie sau de navigație conținând date științifice stricte; ci ca o operă literară menită să amuze, să dea învățătură, să comunice amănunte privind viața unor oameni de seamă. Cele două *saga* în care se găsesc povestirile despre trecerea Atlanticului sunt: *Saga lui Eric cel Roșu* (numită și *Saga lui Thorfiun Karlsevni*), care ne-a parvenit într-un manuscris cunoscut sub numele de *Cartea lui Hauk* (Hauk fiind un descendent al lui Karlsevni); și *Povestea groenlandezilor* (*Groenlendina thattr*), căreia i se mai zice *Cartea din Flatey* (pentru că manuscrisul a aparținut unei familii de pe Flatey, o mică insulă din largul coastelor Islandei).

Carl Rafn o considera pe aceasta din urmă mai vrednică de crezare; dimpotrivă, Gustav Storm, cea mai de seamă autoritate din secolul trecut în problemele istoriei vechilor scandinavi

¹² Vezi Farley Mowat, *West Viking*, New York, Wiley, 1965, pp. 11--14.

o respingea fără drept de apel, acceptând-o aproape cu totul pe cealaltă. Mult mai de curând, Jón Jóhannesson, profesor de istorie la Universitatea din Islanda, a dovedit că, totuși, Rafn avusese dreptate și ca *saga* groenlandeză urma cu mai multă fidelitate evenimentele istoriei; el a demonstrat că genealogiile de aici și alte date ce pot fi verificate atestă că ea e mai veche, scrisă înainte de 1263 și că episodul călătoriei lui Leif, care descoperă, din întâmplare, Vinlandul, în drumul său spre Groenlanda unde fusese trimis să-i creștineze pe localnici, e o interpolare pioasă în *Saga lui Eric cel Roșu*.

Eric „cel roșu”, numit așa după culoarea părului, a fugit din Norvegia în Islanda să scape de pedeapsa pe care ar fi trebuit s-o primească pentru că ucisese un om. Dar și în Islanda firea lui nestăpânită i-a adus mari necazuri și Eric a fost silit să fugă și de aici. Auzise că un prieten al lui, Gunnbiorn, împins de curenți departe, la apus de Islanda, văzuse în zare un țărm. Într-acolo s-a hotărât să se ducă Eric, cu gândul să cerceteze acele pământuri și, poate, să se așeze pentru totdeauna.

Deci a plecat spre apus și a descoperit o mare peninsulă căreia i-a zis *Groenland*, Țara cea Verde, pentru că, spunea el, oamenii vor fi atrași de „țărmurile care au un nume frumos”. S-a întors apoi în Islanda, a dat veste despre descoperirea lui și, în vara anului următor (985), a pornit să colonizeze îndepărtatele pământuri. Cu el (sau imediat după aceea) mergeau douăsprezece sau cincisprezece corăbii cu islandezi. Dar coasta de răsărit a „Țării celei Verzi” era acoperită de un strat gros de gheață, așa încât i-au dat ocol țărmului (prin locul care se cheamă azi Capul Farewell) și au debarcat într-un fiord, în dreptul unor dealuri înalte în care au săpat câteva bordeie, dând așezării numele Brattahlid; un alt grup de islandezi a urcat și mai spre nord, de-a lungul coastei și au întemeiat acolo o așezare ce avea să stea la începuturile orașelului Godthaab (azi Nuuk, centrul administrativ al insulei).

În anul 999 sau 1000, Leif Ericsson, cel de-al doilea fiu al lui Eric, s-a întors în Norvegia, unde l-a întâlnit pe regele

țării, Olaf Triggvason, cel care proclamase creștinismul religie oficială. Regele l-a convertit și pe Leif la noua credință. Între timp, un oarecare Biarni Heriulfson, neguțător care naviga între Norvegia și Islanda, a făcut o descoperire importantă. Biarni obișnuia să ierneze, împreună cu tatăl său, Heriulf, în Islanda. Sosind, însă, acolo la sfârșitul toamnei lui 986, a aflat că bătrânul plecase în Groenlanda, urmându-l acolo pe Eric cel Roșu. Biarni s-a hotărât să pornească în căutarea lui. Dar, prin cețurile oceanului, el a rătăcit drumul și a ajuns într-un ținut necunoscut, „șes și acoperit de păduri”, despre care a fost sigur că nu putea fi Groenlanda, de vreme ce nu se zăreau încă munți de gheață, nici fiorduri. S-au îndreptat din nou spre nord și au dat iarăși de țărm; și de data asta, se vedeau numai câmpii și păduri, prin urmare, nici aceasta nu era Groenlanda. Biarni nu le-a îngăduit oamenilor lui să coboare pe uscat. Au ieșit în larg și un vânt prielnic i-a purtat până în Groenlanda, unde au debarcat exact în locul unde se așezaseră bătrânul Heriulf și ai săi. Biarni nu pusese piciorul pe pământurile îndepărtate, dar istoricii de astăzi nu au nici o îndoială că el văzuse, de fapt, țărmuri ale Americii de Nord — Labradorul și Insula Baffin¹³.

Tot ce se mai știe despre Biarni e că, după această călătorie a sa, a mai făcut negoț, vreme de paisprezece ani, între Islanda și Groenlanda și că, apoi, s-a întors pentru totdeauna în Norvegia. Nimeni nu a compus o *saga* în amintirea isprăvilor sale; și, după ce Gustav Storm a denunțat falsitatea *Poveștii groenlandezilor*, în care e povestită și călătoria lui Biarni, numele lui nu a mai fost pomenit de nimeni. Astăzi, însă, nu numai că isprăvile sale și-au recăpătat recunoașterea de odinioară, dar în sprijinul lui Biarni au venit noi documente în care el nu e numit predecesor, ci tovarăș de călătorie al lui *Leiphus-Erisonius*. Și, dacă e greu să i se dea dreptul de a fi socotit descoperitorul Americii, atâta timp cât nu a pus piciorul pe pământul Lumii Noi, nu se poate contesta că, dacă

¹³ Vezi *idem*, pp. 35—37.

nu ar fi fost călătoria lui, dacă întâmplarea l-ar fi purtat până dincolo de Atlantic, nu s-ar fi auzit nici de Leif Ericsson.

După ce s-a întors, în vara anului 1000, în Groenlanda de la curtea regelui norveg. Leif „a auzit vorbindu-se mult despre călătorii și descoperiri”. Tatăl lui și alți emigranți din Islanda întemeiaseră comunități de agricultori și de vânzători pe pământurile „Țării celei Verzi”, dar erau foarte stânjenți de lipsa lemnului, pentru că aici nu creșteau decât niște sălcii pitice, iar drept combustibil nu puteau folosi decât fânul și iarba de mare uscată. Nu cumva ținuturile pe care Biarni spunea că le văzuse ar fi înlăturat această piedică? Astfel încât Leif a cumpărat *knarul* lui Biarni, a strâns un echipaj de 35 de oameni — printre ei și pe tatăl său adoptiv, un german pe nume Tyrker — și, în miezul verii anului 1001, a plecat spre sud-vest, evitând gheturile ce pluteau în apele Insulei Baffin. Eric cel Roșu ar fi vrut să meargă și el, dar, chiar în ziua plecării, fusese trântit de cal, așa încât a rămas acasă, luând accidentul ca pe un semn vestitor de rău.

În *saga*, Leif e înfățișat ca „un flăcău zdravăn, înalt, bine făcut, frumos la chip, așezat și cumpătat în toate”. Avea însușirile unui adevărat erou popular, și așa a și fost privit de americanii de origine scandinavă. Nu se știe nimic despre locul sau data nașterii și a morții lui. Venise în Groenlanda, împreună cu tatăl său, când era adolescent și împlinise, pare-se, 21 de ani când a pornit în călătorie spre apus.

După o navigație lipsită de peripeții, „a descoperit locurile pe care Biarni și tovarășii lui le văzuseră la sfârșitul călătoriei lor”. Era Insula Baffin. A debarcat și a băgat de seamă că povârnișurile muntelui urcau în terase spre piscurile înghețate; astfel încât a numit acel ținut *Helluland* (Țara Pietrelor Netede). Socotind că pământurile de aici sunt prea sărace (așa vor socoti peste mai multe veacuri și căutătorii de aur care le vor părăsi fără nici o părere de rău), a pornit mai departe, a ajuns într-un alt ținut și a coborât de pe corabie. „Acest ținut era neted și împădurit, cu fâșii largi de nisip întinzându-se

cât vedeai cu ochii și cu pante dulci care urcau spre interiorul insulei”. Leif a grăit: „Îi voi da acestei țări un nume ce se potrivește înfățișării ei și îi voi spune *Markland*” — Țara Pădurilor.

Acest *furdurstrandir* (Plaje Minunate) despre care vorbesc ambele *saga*, au fost reperele cele mai sigure pentru localizarea Vinlandului: pe coasta Labradorului un șir neîntrerupt de plaje cuprind cele treizeci de mii dintre latitudinile de 53°45' și 54°09' N, de-o parte și de alta a Capului Porcului Țepos¹⁴. Ele sunt colorate într-un galben strălucitor, mai lungi decât oricare întindere de nisip pe care-o putuseră vedea până atunci „oamenii Nordului”, iar pădurea se ridica în chip miraculos în mijlocul acestor ținuturi de nisip și de stâncă. Dincolo de ele, pe o vastă câmpie nisipoasă — unică în Labradorul de sud — creșteau pâlcuri de molizi și nenumărate izvoare o străbăteau, curgând spre ocean.

Nici în *Markland* nu s-a oprit, totuși, Leif. A pornit mai departe, cale de doi *doegr*. Termenul a rămas nedeslușit pentru toți specialiștii, el putând să însemne fie o unitate de timp, fie una de distanță: Morison sugerează că desemnează cele 165 de mii nautice care despart Ținutul Plajelor Minunate de următoarea acostare a lui Leif și pe care el le-a măsurat în cursul expediției din 1968¹⁵.

Saga groenlandezilor spune: „După ce a străbătut doi *doegr*, ei au zărit un alt pământ și au tras pe țărmul unei insule la miez-noapte de continent”; aceasta era, cu siguranță, *Belle Isle*, aflată la ieșirea spre nord-est a strâmătorii ce îi poartă numele și care desparte Labradorul de Terra Nova¹⁶. Aici, ei au văzut rouă pe iarbă; însetați, cum erau, au îngenuncheat, au sorbit-o și au văzut că era dulce. „Apoi s-au întors la corabie și au plutit de-a lungul strâmătorii dintre insulă și un cap ce se

¹⁴ Vezi Claire Ledoux, *Geography of Canada*, Montreal, Bazot, 1985, p. 139.

¹⁵ Vezi *op. cit.*, p. 41.

¹⁶ Vezi *ibid.*

avântă în mare la marginea cea mai de miază-noapte a continentului”. Era Capul Bauld, în extremitatea nordică, de fapt, a unei insule, Quirpon, foarte aproape de coasta Terrei Nova¹⁷. „Au ținut cârma spre soare-apune și au ajuns în apele puțin adânci ale refluxului lui, așa încât corabia lor a rămas în nisipuri, departe de mare. Dar ei erau atât de nerăbdători să ajungă pe țărm, încât nu au mai așteptat ca marea să urce din nou sub corabie. Au alergat în susul țărmului spre un loc unde un râu izvora dintr-un lac și s-au hotărât să rămână acolo”. Când a venit fluxul, au dus corabia spre larg, până acolo unde văzuseră că ajung apele în timpul mării joase, apoi „au scos pe țărm sacii de piele și și-au clădit adăposturi. Și s-au gândit să stea acolo și peste iarnă și și-au clădit case mai mari. Peștele nu lipsea nici din râu, nici din lac: erau cei mai mari somoni pe care îi văzuseră cândva. Natura era atât de darnică, încât li s-a părut că vitele nu ar fi avut nevoie aici de grajduri pentru iarnă, ci ar fi putut paște tot timpul în iarba din jur. Iarna nu au cunoscut înghețul și iarba abia dacă a pălit puțin de frig. Aici nu era ca în Groenlanda sau ca în Islanda, ci nopțile erau aproape egale cu zilele (extremitatea nordică a Terrei Nova se află pe aceeași latitudine cu Bruxelles, de pildă, cu 15° mai la sud de locurile unde erau așezările vikingilor din Groenlanda, n.n.): în cea mai scurtă zi a iernii, soarele stătea pe cer de la masa de dimineață până târziu, spre seară”.

Sunt descrise aici locurile în care Helge Ingstad avea să întreprindă investigațiile sale din anii '60 ai secolului nostru, adică L'Anse aux Meadows, în Terra Nova. Confruntate cu textul literar, detaliile peisajului corespund: și țărmul unde nici azi navele nu pot acosta din cauza refluxului care le-ar lăsa să se afunde în nisip, și râul cu somoni înotând împotriva curențului, spre lacul cu ape clare, și pădurea de molizi. Numai că astăzi tufișurile de mure, de agrișe, de crușine, de zmeură, de afine, de lemn câinesc, au năpădit întreaga pajiște, încât e greu să ne imaginăm cum, din iarba săracă a petecelor de pă-

¹⁷ Vezi *idem*, pp. 44—45, 46.

mânt neacoperite de arbuștii cu crengi încâlcite și țepoase, se putea aduna hrana pentru iarnă a vitelor; mai ales că, până în secolul al XIII-lea nici „oamenii Nordului”, nici alți europeni nu știau cum să îngrijească pășunile peste vară, pentru a putea avea mai multă iarbă în vremea iernatului.

La marginea pajiștii, Ingstad a găsit urmele a două case mari, foarte asemănătoare celor descoperite ceva mai devreme în Groenlanda, de alți arheologi danezi. Cea mai mare dintre casele de la L'Anse aux Meadows e lungă de 25 de metri și lată de 18; pe jos, era așternut un strat de argilă bătătorită, pereții erau acoperiți cu smocuri de iarbă de mare, tavanul era din scânduri și bușteni de molid. În încăperea centrală, era săpată o groapă puțin adâncă în care se făcea focul și, alături, o cutie de bronz unde, peste noapte, se păstrau tăciunii aprinși. Chiar lângă această groapă, erau ridicate un fel de praguri de argilă pe care, fără îndoială, scandinavii le acopereau cu blănuri de urs și se așezau la căldură, tăifăsuind. De jur-împrejurul încăperii centrale se aflau opt odăi mai mici, în câteva dintre ele găsindu-se, de asemenea, o vatră; altele slujeau probabil la păstrarea proviziilor. Arheologii au fost surprinși să descopere urmele unui cuptor și ale unei fierării, unde islandezii lucrau mici obiecte, cum ar fi cuie sau scoabe: minereul de fier, foarte bogat, se găsește din belșug pe acolo. Despre acestea nu se spune nimic în *saga*; dar asemenea instalații rudimentare s-au aflat pretutindeni în așezările scandinave din Groenlanda, astfel încât prezența lor nu are de ce să ne mire.

Foarte aproape de cele două clădiri mari, s-au excavat fundațiile unor construcții mai mici, toate având în mijloc o vatră; s-au găsit, de asemenea, o sauna, podită cu pietriș, și o bucătărie mare, unde se putea frige câte un bou sau un cerb întreg. Helge Ingstad crede că aici trăiau 75 până la 90 de oameni, procurarea hranei fiind, fără îndoială, problema cea mai grea a supraviețuirii în acele locuri pustii. Nu toate clădirile au fost ridicate de Leif: aici aveau să se așeze, ceva mai târziu, două expediții, mai numeroase, venite din Groenlanda, care aveau să adauge caselor lui Leif încă vreo alte câteva, așa

Încât, în cele din urmă, pe țărmul de la L'Anse aux Meadows se înalță un întreg sat scandinav.

Nici un fel de inscripție nu s-a găsit; Leif și oamenii lui nu aveau, de altminteri, răgaz decât pentru agonisirea trudnică a hranei (și, în afară de aceasta, cei mai mulți dintre ei nici nu știau să scrie). Numai două obiecte de proveniență scandinavă au fost descoperite pe întreaga întindere a săpăturilor arheologice: un colan din mici pietre spongioase și o agrafă de bronz, foarte asemănătoare celor găsite în Groenlanda. Pe de altă parte, faptul că s-au găsit foarte puține vestigii indiene sau eschimose pledează în sprijinul concluziei că aceste construcții au aparținut scandinavilor. Lemnul carbonizat al acoperișurilor și al pereților dovedește că satul a fost ars din temelii. Când și de cine?

Încă o întrebare care îi încurcă încă pe cercetători e pusă de numele dat de Leif acestor locuri. De ce *Vinland*, Țara Viilor? *Povestea groenlandezilor* spune că, îndată după ce au isprăvit clădirea caselor, oamenii lui Leif au băgat de seamă, într-o seară, lipsa lui Tyrker. Înainte de a fi pornit în căutarea lui, l-au văzut coborând din pădure, vesel, bolborosind cuvinte neânțelese (pentru că vorbea într-un dialect german), apoi vorbind ceva mai limpede; „vă aduc vești — au auzit deslușit scandinavii: am găsit struguri care cresc de la sine, fără să-i fi sădit cineva!”. „Nu cumva te înșeli, tată?”, l-a întrebat Leif. „Nici gând! Acolo unde m-am născut, erau multe vii, așa că știu bine cum arată!”. Așa încât Leif și-a trimis oamenii să culeagă struguri și „se spune că au umplut o luntre cu struguri și corabia cu lemn și, când a venit primăvara, au pornit spre Groenlanda. Și le-au dat acelor ținuturi un nume ce se potrivea roadelor lor. Le-au spus *Vinland*”.

Vița de vie nu crește la latitudinea pe care e așezată L'Anse aux Meadows. Asta e sigur. Și, cu toate acestea, Adam din Bremen, cel dintâi cronicar al isprăvilor lui Leif, într-o cronică de prin 1075, povestește că regele Danemarcei, pe care îl văzuse într-o călătorie în acea țară, „vorbea despre o insulă

din oceanul de miază-noapte, descoperită de mai mulți corăbieri, numită *Vinland*, pentru că acolo cele mai bune vinuri se scot din vițe sălbaticе. Ba mai mult, că nu e nevoie să pui sămânța grâului, în pământ, fiindcă el crește singur; toate acestea nu sunt născociri, ci lucruri adevărate, aflate de la danezi pe care îi știm că sunt de încredere”¹⁸

Strugurii și „grâul care crește fără să fie semănat” (mențiune aflată și în *Saga lui Eric cel Roșu*) erau principalele motive pentru care primii istorici ai evenimentelor de acum o mie de ani plasau Vinlandul mult mai la sud, între Capul Cod, în Noua Anglie, și Golful Chesapeake, în Virginia. Se presupunea că „grâul” era fie porumbul, fie orezul sălbatic; ipoteză greu de susținut, pentru că nimeni nu își poate închipui că „oamenii Nordului”, oricât de puțin pricepuți ar fi fost în ale agriculturii, ar fi confundat între ele aceste cereale. Un profesor de botanică de la Harvard, Merritt L. Fernald, a crezut că rezolvă problema, într-un studiu publicat în 1910, sugerând că termenul scandinav *vinber*, folosit în *Povestea groenlandezilor*, ar putea însemna *coacăze*, *afine* sau *agrișe*¹⁹. Putea, oare, să fie înșelat atât de ușor regele Olaf, să ia afinata drept un vin dintre cele mai alese? În secolul al XI-lea, regatul Danemarcei avea relații comerciale active cu valea Rinului și e de presupus că la curtea lui Olaf se știa destul de bine să se facă deosebirea între cele două licori. Dar Tyrker, despre care *saga* spune limpede că „s-a născut într-un ținut unde creșteau multe vii”, cum ar fi luat agrișele sau coacăzele drept struguri?

S-ar putea ca Fernald să aibă dreptate în privința „grâului care crește fără să-l fi semănat cineva” și ca *saga* să se refere, de fapt, la o iarbă ce poartă spice mai mici decât ale grâului, și din care islandezii, cum aflăm, fac făină și pâine, o iarbă ce crește din abundență pe coastele Americii, din zona subarctică până în Noua Anglie²⁰. Cred, însă, că, mai curând, Leif

¹⁸ Cf. Gwyn Jones, *op. cit.*, p. 88.

¹⁹ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, pp. 51—52.

²⁰ Vezi *idem*, p. 52.

a dat acestor ținuturi un nume ce ar fi putut atrage noi coloniști, tot așa cum tatăl său, Eric, avusese o intenție publicitară când botezase țărmurile înghețate de la apus de Islanda, spunându-le „Țara cea Verde”. Dacă Leif nu a avut mult succes în chemarea unor noi locuitori ai acestor ținuturi, cel puțin a izbutit, peste secole, să-i atragă pe cercetători într-acolo, în căutarea țărmurilor numite de el atât de ispititor.

Pe drumul de întoarcere, Leif a salvat cincisprezece naufragiați pe o stâncă și i-a dus cu sine la Brattahlid. Ceea ce i-a adus porecla de „Leif — cel-aducător-de-noroc”. Eric a murit la scurtă vreme după întoarcerea fiului său. După un an sau doi, Thorvald, fratele lui Leif, a hotărât să plece și el spre Vinland. Leif i-a dat voie să locuiască în casele pe care le clădise el, în locul numit în *saga Leifsbudir* („bordeiele lui Leif”). Acolo și-au petrecut groenlandezii iarna lui 1004; în primăvara următoare, o parte a echipajului lui Thorvald a pornit cu corabia de-a lungul țărmului, dar nu au văzut decât păduri și nisip: toamna, s-au întors la „bordeiele lui Leif”. Și, apoi, în vara următoare, au plecat din nou în explorarea țărmului; dar nava s-a izbit de o stâncă și și-a sfărâmat chila pe care Thorvald a hotărât s-o ridice pe mal și s-o așeze ca pe un semn care să orienteze drumul altor corăbii.

În dreptul unui promotoriu, au văzut trei caiace trase pe țărm și, sub fiecare din ele, dormind câte trei oameni; fără să stea pe gânduri, s-au repezit și i-au ucis pe toți, în afara unuia singur care a izbutit să fugă. Atunci, s-au ivit pe țărm mai mulți băștinași care s-au apropiat, amenințători, de corabia groenlandezilor; aceștia, potrivit tacticii lor de apărare, au așezat scuturile la marginea punții, dar o săgeată a trecut pe lângă scutul lui Thorvald și l-a rănit de moarte pe viking. Oamenii lui l-au îngropat, punând de-o parte și de alta a mormântului câte o cruce.

Aceasta e prima întâlnire a europenilor cu primii locuitori ai Americii, cărora scandinavii le-au spus *skrellings*, cuvânt

care înseamnă „sălbatici“, „slăbănogi” sau, poate, „pitici”²¹. Nu s-a stabilit încă dacă aceștia erau indieni sau eschimoși și, cu atât mai puțin, cărui trib îi aparțineau.

Supraviețuitorii s-au întors la bordeiele lor unde au mai petrecut o iarnă, pe urmă au încărcat corabia cu vin și cu „lemn de viță” (dacă acceptăm că acolo creșteau struguri) și au îndreptat corabia spre Brattahlid.

Au mai trecut câțiva ani până când s-a înregistrat o nouă încercare de colonizare a acelor ținuturi. Thorfinn Karlsevni un islandez, neguțător și corăbier, prieten al copiilor lui Eric cel Roșu, a petrecut împreună cu ei, la Brattahlid, Crăciunului anului 1008. Peste un an, s-a însurat cu Gudrid, frumoasa văduvă a lui Thorstein Ericsson, fratele lui Leif. Îndată după aceea, mirii au pornit spre Vinland. Cu ei mai mergeau Freydis, fiica bastardă a răposatului Eric, soțul ei, Thorvard, și Thorvald Ericsson, fratele lui Leif. *Saga* abia îl înmormântase pe țărmlul îndepărtat țări din soare-apune; dar poate că povestitorul uitase de asta, poate că i-a fost milă că i-a hărăzit un destin atât de crud.

S-au imbarcat pe trei corăbii mari: erau, cu toții, 250 de bărbați și femei. După ce a trecut de „Plajele minunate”, Karlsevni a trimis pe uscat doi sclavi scoțieni, primiți în dar de Leif de la regele Olaf și împrumutați fratelui său. „Galii cei iuți de picior”, cum li se spunea acestora doi, s-au întors aducând un ciorchine de struguri și un spic de grâu sălbatic. Prinzând curaj, scandinavii și-au urmat drumul. Au ajuns în largul unei insule acoperite de păsări, dar curenții puternici dinspre țărml nu i-au lăsat să se apropie. Era, pesemne, una dintre insulele aflate în fața țărmlului lui L'Anse aux Meadows, în strâmtoarea numită azi Belle Isle. În cele din urmă, au ajuns la „bordeiele lui Leif” și s-au așezat acolo. Toamna, Gudrid a dat naștere unui băiat, Snorri, cel dintâi european despre care se știe că s-a născut pe pământul Americii. Era în 1012.

²¹ Vezi Frank R. Donovan, *The Vikings*, New York, American Heritage, 1964, p. 116..

Iarna care a urmat a fost foarte grea : aproape toate vitele aduse din Groenlanda au murit din cauza lipsei nutrețului, năvoadele pescarilor rămâneau goale și oamenii au trebuit să treacă într-o insulă apropiată și să culeagă dintre stânci ouăle păsărilor de mare. Valurile au împins pe țărm leșul unei balene ; coloniștii înfometați s-au repezit asupra lui, l-au ciopârțit și au început să-l mănânce, dar s-au îmbolnăvit cu toții. Unii s-au suit în bărci (*saga* pomeneste, de pildă, de un oarecare Thorhill Vânătorul) și au pornit spre casă, blestemând pă-mânturile unde li se spusese că îi aștepta vinul și carnea proaspătă a vânatului, dar nu li s-a dat decât apă de izvor și carne de balenă moartă. (Despre Thorhill s-a auzit că, rătă-cindu-se pe mare, nu a ajuns în Groenlanda, ci în Irlanda, unde el a fost ucis, iar oamenii lui luați în robie).

Karlsevni, Biarni și Thorvald s-au imbarcat și au coborât spre miază-zi, de-a lungul coastei, în căutarea unor locuri mai bune decât cele găsite de Leif; le-au aflat la gura unui râu, dincolo de care un șir de dune de nisip închideau un mic golf. Groenlandezii i-au spus *Hóp*, după numele scandinav al acestui fel de țărmuri. Sunt vreo 12 golfuri asemănătoare celui pome-nit în *saga* și despre care arheologii cred că ar putea fi *Hóp*: ele sunt înșiruite de-a lungul țărmului estic, până departe, în sud, în Noua Anglie. Aici au putut găsi, în sfârșit, struguri și grâu și, pe deasupra, pești mari în iazuri, iarbă destulă pentru vite în pășuni. După câțva timp, la *Hóp* s-au arătat câteva caiace cu băștinași, făcând semne pe care scandinavii le-au interpretat că ar fi semne de pace. Groenlandezii le-au dat să guste lapte de vacă și le-au dăruit câteva fâșii de stofă roșie ; „skrelingii” au plecat în liniște, fără ca nenorocirea cu care s-a încheiat prima întâlnire dintre localnicii și scandinavii lui Thorvard să se mai întâmple.

A doua iarnă a fost blajină, fără geruri și fără ninsori. Apoi „skrelingii” au venit din nou, cerând lapte și stofă roșie, vrând să le dea „oamenilor Nordului”, în schimb, blănuri și pește. Deodată, însă, un taur a scăpat din împrejurimea în care se aflau vitele și s-a repezit drept în grupul de indieni. În-

fricoși, aceștia au luat-o la goană, dar s-au întors, amenințatori, după trei săptămâni. I-au atacat pe groenlandezi cu o ploaie de săgeți și apropiindu-se cu un fel de ghioage în capul cărora erau puse bășici de elan al căror zgomot, vâjâind prin aer, i-a înspăimântat pe oamenii lui Thorvard. Onoarea lor a fost salvată de Freydis, fiica bastardă a lui Eric, care, sfârșindu-și veșmântul, a prins să-și lovească pieptul dezgolit cu sabia, scoțând țipete înfricoșătoare și punându-i pe fugă pe „skrellingi”.

Groenlandezii s-au hotărât să plece acasă. În Vinland, natura era, bineînțeles, mai blândă decât în insula lor acoperită de ghețuri, dar aici se aflau neconținți în primejdia de a fi atacați de neîmblânzitele cete ale războinicilor băștinași. Au plecat spre miază-noapte, și, pe drum, s-au răzbunat, ucigând cinci „skrellingi” pe care i-au surprins dormind pe un țărm. Dar frigul și vânturile aspre au venit în acel an mai devreme decât de obicei, așa încât și-au dat seama că, pe o astfel de vreme, nu vor putea ajunge în Groenlanda; s-au oprit să ierneze, undeva pe țărmurile de nord ale Vinlandului. Când a venit primăvara, au pornit din nou, de data aceasta spre apus, nădăduind să-l găsească pe Thorhall. Navigau, desigur, de-a lungul coastei de vest a Terrei Nova; aici i-a întâmpinat o imensă întindere împădurită, în care nu se zărea nici un semn de viață omenească. Au acostat lângă vărsarea în mare a unui râu ce curgea dinspre est. „Și-au dat seama că muntele ce se înălța deasupra acestor locuri erau același pe care îl vedeau și de la *Hóp*”.

Important amănunt care îi ajuta foarte mult pe cei ce încearcă să stabilească itinerarul acestor coloniști de odinioară ai Americii. Peninsula din nordul Terrei Nova, cu țărmurile ei aproape netede, înalte de 1 000 de metri, e singurul lor de pe coasta Atlanticului unde munții pot fi văzuți de pe mare, din ambele laturi ale unui teritoriu. Locul — nenumit în *saga* — unde au debarcat Karlsevni și ai săi pe drumul de întoarcere spre Groenlanda ar putea fi oriunde pe țărmul de est al strâm-

torii Belle Isle, pe o distanță de aproximativ o sută de kilometri. Deocamdată, nici o săpătură arheologică nu a fost organizată aici.

E sigur, însă, că investigațiile științifice nu au șanse să găsească vreo mărturie grăitoare a faimosului *Uniped*, făptură fabuloasă care a coborât ținând până la râul pe malul căruia fusese trasă corabia scandinavă și, cu o săgeată, l-a rănit de moarte pe Thorvald Ericsson. Ceea ce, firește, contrazice textul celeilalte *saga*, în care se spunea că el fusese ucis mai devreme și înmormântat în pământul Terrei Nova. Unipedul aparținea tradiției clasice; Olaus Magnus înșiră, de-a lungul mai multor pagini, descrieri ale multor monștri, în a sa *Historia de Gentibus Septentrionalibus* din 1555, printre ei un uniped din Etiopia care își folosea piciorul ca umbrelă de soare ²². Călătorii spre locurile îndepărtate văzuseră, se spunea, ființe pe jumătate oameni, pe jumătate animale și publicului din Evul Mediu și din Renaștere îi plăcea grozav să audă despre asemenea năzdrăvăanii: cea mai citită carte din secolele al XIV-lea și al XV-lea a fost cea care înfățișa fantasticele „călătorii” ale lui Sir John Mandeville unde se iveau tot felul de jivine nemai-pomenite. Columb își va cere iertare; în prima lui scrisoare către suveranii spanioli că nu a întâlnit nici un astfel de monstru pe care să li-l descrie. Cât despre sârmanul Thorvald, cel căruia *saga* îi hărăzise să meară de două ori, era mult mai onorabil să fie ucis de un uniped decât de un „skrelling” hâd și sălbatic: scandinavii vor prefera, oricum, această versiune. Peste mai bine de cinci secole, Jacques Cartier, care va împănța steagul regelui Francisc I al Franței, în pământul Canadei, va vorbi despre unipezii care ar fi trăit în imaginarul regat Sagonay.

După trecerea încă a unei ierni pe țărmul strâmătorii Belle Isle, scandinavii lui Karlsevni au pornit spre casă. În Markland (nume dat de ei Labradorului de astăzi) au prins doi băiețandri, i-au luat cu ei în Groenlanda, i-au botezat în cre-

²² Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 56.

dința creștină și i-au învățat să le vorbească limba, astfel încât au putut afla de la ei multe lucruri de necrezut. Printre altele despre un cortegiu religios irlandez pe o insulă pe care scan-dinavii au și recunoscut-o a fi „Hvitramannaland” sau Irlanda cea Mare, deseori pomenită în poveștile vremii, niciodată iden-tificată după aceea (și nici măcar nu au existat cândva destule dovezi că ar fi existat cu adevărat).

Era în vara lui 1013 când Karlsevni se întorcea în Groen-landa. Tot pe atunci sosea la Brattahlid, venind din Norvegia, o corabie, a fraților Helgi și Fiunbogi. Soția lui Thorvard, Freydis, cea care îi înspăimântase și îi alungase pe „skrel-lingi”, le-a propus o învoială celor doi frați: să plece împreună, în două corăbii, luând cu ei vreo treizeci de femei, în Vinland și să împartă câștigul. Leif le-a îngăduit să folosească așezarea ridicată de el la L’Anse aux Meadows.

Dar Freydis a comis o faptă îngrozitoare. Când, în vara lui 1014, au ajuns în locurile cunoscute, ea s-a așezat în casele lui Leif și nu i-a primit pe cei doi frați, silindu-i să-și clădească propria casă alături de celelalte; corabia lor era mai mare și Freydis s-a hotărât să facă orice ca să le-o ia. A născocit o minciună, spunându-i soțului ei, Thorvard, că frații Helgi și Fiunbogi au încercat s-o necinstească și l-a stârnit împotriva lor; Thorvard și-a adunat oamenii și, luându-i prin surprindere, i-a ucis pe ceilalți, în vreme ce Freydis le-a omorât pe femei. Apoi, au încărcat corabia celor doi frați „cu toate roadele a-celor pământuri” și, lăsând-o pe a lor pe țărm, s-au întors în Groenlanda, la Ericsfirth. Acolo, au spus că Helgi, Fiunbogi și ai lor au mai rămas în Vinland. Dar câțiva corăbieri nu au păstrat taina și zvonul grozavei crime a ajuns la urechile lui Leif; acesta a pus la cazne trei dintre oamenii lui Thorvard de la care a aflat adevărul. Dar, pentru că Freydis era sora lui vitregă, Leif nu a putut s-o pedepsească: legile înrudirii nu i-o îngăduiau. Dar a avut dreptul să-i blesteme odrasla de care, ca urmare, nu s-a ales nimic.

Cu acest episod întunecat al crimei și sperjurului, istoriile scrise ale Vinlandului se încheie: tot ceea ce e ulterior poveștii

lui Thorvard și a celor doi frați e, pare-se, simplă invenție. Groenlandezii nu au mai întreprins, se spune, nici o încercare de a-și exploata colonia de pe îndepărtatele țărmuri dinspre apus. Probabil că se temeau de atacurile neiertătoare ale „skrellingilor”. Pentru încă aproape cinci sute de ani, documentele nu mai pomenesc nimic despre o călătorie spre țărmurile cu struguri și cu grâu sălbatic.

Și, totuși, analele islandeze pentru anul 1121 vorbesc despre un episcop, Eric Grupson, supranumit „lupsi” (numele unui mare pește oceanic) care „a plecat în căutarea Vinlandului și nu s-a mai întors niciodată”²³. Legende de mai târziu, însă, îl menționează la o altă dată, spunând că Eric, „episcop de Groenlanda și ținuturile învecinate, legat papal, a sosit în aceste ținuturi largi și bogate în ultimul an al binecuvântatului nostru Papă, Pascal (care s-a aflat pe tronul de la Roma între 1099 și 1118, n.n.), și a rămas acolo multă vreme, iarnă și vară, după aceea întorcându-se în Groenlanda unde s-a săvârșit în umilă ascultare”²⁴.

Și, dacă nu se află în fața unui fals — așa cum bănuiesc unii că ar sta lucrurile — specialiștii trebuie să presupună că, pe țărmurile nordamericane, se afla, la mai bine de un secol de la călătoria lui Leif, o comunitate creștină destul de mare încât să îndreptățească o asemenea preocupare din partea unui episcop, călător până în Vinland și înapoi. Numai că Eric, dezvăluie documentele, nu a fost niciodată consacrat episcop decât *in partibus*, iar primul episcop al Groenlandei a fost înscăunat abia în 1125²⁵.

Poate că Eric voia să găsească faimoasa colonie irlandeză din Tera Hvitramanna. Poate că ținta lungii lui călătorii era, s-a presupus, convertirea skrellingilor, de vreme ce nimeni nu avea cum să creadă că o comunitate europeană supraviețuise,

²³ Vezi Gwyn Jones, *op. cit.*, p. 106.

²⁴ Cf. Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 58.

²⁵ Vezi *ibid.*

izolată, în vitregia vremii de acolo. Au mai trecut două secole până când a apărut o nouă mențiune privitoare la Vinland sau la teritoriile vecine. Analele islandeze pentru anul 1347 poartă despre o corabie groenlandeză, „mai mică decât cele care vin de obicei din Groenlanda până la noi... Pe ea erau 17 oameni ce fuseseră în Markland (să ne amintim — Labradorul de astăzi) și au fost împinși de vânturi până aici”²⁶. E o dovadă clară că înspre pământul descoperit cândva de Leif, pământ acoperit de pini cu lemn bun, corăbiile treceau adesea. O asemenea călătorie nici nu mai însemna o ispravă extraordinară, pentru că acum nu mai rătăceau pe ape fără să știe încotro se îndreaptă: drumul de pe coasta occidentală a Groenlandei până în Terra Nova nu e nici mai lung, nici mai primejdios decât până în Islanda.

Nu mult mai târziu, cronologia cuprinsă în cronică manuscrisă a lui Bjorn Jonson se va încheia cu consacrarea, în 1389, a unui alt Henricus ca episcop al Groenlandei²⁷. E sigur, însă, că el a și trecut oceanul și că s-a instalat în scaunul episcopal? Despre aceasta nu a ajuns la noi nici un fel de știre.

Se cunosc, însă, mai multe lucruri despre colonia scandinavă din Groenlanda, care a slujit drept bază de pornire a corăbierilor spre Vinland și celelalte pământuri din Terra Nova. Săpăturile întreprinse în organizarea guvernului danez și a unor fundații universitare, mai ales după 1920, au confirmat imaginea formată în Evul Mediu, aceea a unor așezări prospere și active, în stare să susțină asemenea călătorii, totuși anevoioase și costisitoare, spre Vinland. La Gardar, de pildă, în Așezarea de Răsărit, nu departe de Brattahlid (unde a trăit Leif), s-au descoperit urmele unei biserici clădite din piatră; arheologii au stabilit locurile unde s-au aflat alte douăsprezece biserici parohiale de-a lungul țărmurilor sudice ale imensei insule în care trăiau, la începutul secolului al XII-lea, cam

²⁶ Cf. Farley Mowat, *op. cit.*, p. 139.

²⁷ Vezi T. J. Oleson, *Early Voyages and Northern Approaches, 1000—1632*, Londra, Methuen, 1964, pp. 210—211.

3 000 de locuitori. Groenlandezii aveau propria lor adunare națională, *Althing*, și, până în 1261, nu erau legați de regele Norvegiei prin relații de vasalitate. Aveau herghelii, turme, cirezi; fiordurile erau adăposturi bune pentru corăbii, pășunile se întindeau până departe, în păduri creșteau arbuști cu fructe gustoase, râurile erau pline de pește. Și tot aproape de țarm erau pământul și semănau orz.

Știau să lucreze bine fierul și câștigau bine de pe urma colților de morsă pe care îi duceau în Islanda sau, și mai departe, în Norvegia. Pe locul așezărilor lor s-au găsit obiecte (de pildă, piese de șah) meșteșugite cu îndemănare din fildes de morsă. Prindeau șoimi albi de vânătoare pe care îi vindeau cu preț foarte bun nobililor și monarhilor: împăratul Frederic al II-lea al Germaniei era foarte mândru că avea o asemenea pasăre. Femeile torceau și țeseau și, ni se spune, le dădea mână să-și aducă îmbrăcămintea cea mai elegantă din Europa ²⁸. Arheologii au găsit schelete înveșmântate în lungi straie de lână, viu colorate, și purtând pe cap bonete de felul aceleia cu care e înfățișat Dante în celebrul portret pictat de ucenicii lui Giotto și, apoi, după modelul lui, mereu de atunci încolo. Dar examinarea scheletelor din secolele al XIV-lea și al XV-lea au dovedit că statura groenlandezilor era din ce în ce mai scundă, că ei erau prost hrăniți și vedeau, foarte des, simptomele rahitismului.

Încetul cu încetul, Groenlanda s-a pierdut din nou, în cețurile Nordului, dincolo de orizontul europenilor. Ultimul episcop al Gardarului despre care se știe că s-a aflat în mijlocul credincioșilor groenlandezi a murit în 1372. O corabie venită din Norvegia a iernat la Așezarea din Apus cândva, între 1406 și 1410; corăbierii au găsit locuințele goale, iar vitele, sălbăticate, pășteau în luminișurile pădurii. În 1448, papa Nicolae al V-lea îi scria arhiepiscopului din Trondheim, în Norvegia, cum că, în urmă cu 30 de ani, „mai multe corăbii ale barbarilor și păgânilor de pe țărmurile învecinate au adus

²⁸ Vezi Frank R. Donovan, *op. cit.*, p. 128.

soldați care au năvălit în insulă, pustiind-o prin foc și sabie, dărâmând bisericile, lăsând întregi doar două dintre ele”²⁹. Și îl ruga pe prelatul norvegian să trimită câțiva preoți în acele locuri și să aibă grijă de nefericiții supraviețuitori. Nu s-a auzit nimic despre urmările acestei scrisori; de altminteri, autenticitatea ei e contestată de mulți istorici³⁰.

Cu mai puțină suspiciune e privită o altă scrisoare, trimisă după 44 de ani de la cea a papei Nicolae. Ea era semnată de papa Alexandru al VI-lea care se adresa unor episcopi din Islanda, plângându-i pe creștinii din Groenlanda până la care nimeni nu mai ajunsese de 80 de ani; cu toate că Inocențiu al VIII-lea, predecesorul lui Alexandru, îl consacrase pe un oarecare Mathias ca episcop al Groenlandei, nu auzise că acesta ar fi plecat spre eparhia lui.

După aceea, tăcerea a învăluit totul: multă vreme nu s-a mai vorbit despre Groenlanda și despre sărmanii coloniști de acolo. Ce ar fi putut să se întâmple?

Cea mai plauzibilă explicație e, desigur, întreruperea legăturilor cu Norvegia. Se presupune că, pentru mult timp, clima a devenit mult mai rece (unii folosesc chiar cuvântul *glaciațiune*) și sezonul prielnic navigației s-a redus la câteva săptămâni, în jurul solstițiului de vară. Nici o colonie europeană nu putea rezista dacă legăturile cu cei de acasă se rupeau. Cu atât mai grea era situație așezărilor din Terra Nova care, la rândul lor, erau dependente de Groenlanda, așa cum Groenlanda depindea de Norvegia.

Și, de pe la începutul secolului al XIV-lea, comerțul groenlandezilor cu Scandinavia a încetat să mai fie profitabil. Piața fildeșului de morsă s-a năruit în concurența cu fildeșul de elefant african, adus în Europa de neguțătorii portughezi. Moda vânătorii cu șoimi se schimbase (din motive necunoscute): nu se mai vâna cu șoimi albi, așa încât nici acest articol groenlandez de export nu a mai avut căutare. În afară de aceasta,

²⁹ Cf. Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 60.

³⁰ Vezi *idem*, p. 63.

Întreaga economie scandinavă a avut enorm de suferit de pe urma epidemiei de ciumă din 1349 care a ucis o treime din populație, iar în Islanda nenorocirea a fost și mai crâncenă. Corăbiile Hansei și ale Angliei le-au înlăturat de pe drumurile comerciale ale Atlanticului și Mării Nordului pe cele scandinave; și, ca răspuns la pustiitoare incursiuni ale vikingilor pe coastele Europei de Nord, pirații englezi și scoțieni au început să atace țărmurile Islandei: corăbiile islandeze nu mai îndrăzneau să iasă în larg și să pornească în drumul atât de primejdios spre Groenlanda. Firava recoltă de aici nu ajungea să-i hrănească pe coloniști; sunt și semne ale unor invazii de lăcuste. Astfel că, în scurt timp, foametea a cuprins așezările. Preoții au murit și nimeni nu a mai fost trimis să le ia locul. Oamenii, așa cum o dovedesc probele arheologice, erau prea slabi ca să mai poată porni la vânătoare.

Tristă imagine a unor așezări cândva înfloritoare. Anii treceau, supraviețuitorii, flămânzi, deznădăjduiți priveau zadarnic pe mare: corăbiile din Norvegia care le aduceau cândva hrană și unelte nu se mai arătau. Din septembrie, venea iarna și se știa că nici un navigator nu s-ar mai fi încumetat să treacă oceanul. Cândva, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, cel din urmă scandinav din Groenlanda, a murit, „fără dangăt de clopot, fără coșciug și neștiut de nimeni”. Cu atât mai grea ar fi fost, fără doar și poate, supraviețuirea coloniștilor din Vinland, acolo unde corăbiile scandinave care aduceau, ca în Groenlanda, provizii din Norvegia, ajungeau încă și mai rar. Dar rămăseseră, oare, cu adevărat scandinavi pe pământul Americii după secolul al XI-lea sau al XII-lea? Nu există nici documente care să o ateste, nici altele să vorbească despre părăsirea acelor țărmuri de către toți cei aflați cândva acolo. Venirea groenlandezilor pe vremea lui Leif și a rudelor sale avea caracterul unor expediții sau al unor colonizări? Aduceau cu ei familiile, își aduceau vitele, cu gândul să rămână. Asta e limpede. Dar a rămas cineva când, speriate de skrelingi, căpeteniile s-au întors spre casă? Exista, cu adevărat,

acolo o comunitate creștină când papa Pascal al II-lea l-a investit pe Eric „episcop al Groenlandei și al ținuturilor învecinate”? Documentul care pomeneste despre această întâmplare e sau nu autentic? Și dacă e adevărat că noul episcop s-a dus să-și vadă eparhia din Vinland și a rămas acolo aproape un an, nu înseamnă că a găsit pe cineva, deprins cu clima nu foarte prielnică din acele ținuturi, care l-a ajutat să treacă iarna din Terra Nova? Se spune că Eric s-a întors, dar nu și ce ar fi povestit el despre călătoria spre credincioșii din Vinland. Sau, așa cum cred unii, nu a avut alt scop decât să-i creștineze pe skrellingi? Ceea ce ar însemna că știa bine că nu mai putea găsi nici un groenlandez.

Lucrurile au fost tulburate și mai mult în 1965, când trei savanți, R.A. Sketton, Thomas E. Marston și George D. Painter, au publicat, sub auspiciile unei instituții cu autoritatea științifică a Universității Yale o *hartă* datată în jurul lui 1440. Documentul a stârnit o animată controversă: dacă e autentic, el conține singura reprezentare topografică, de dinainte de Columb, a Vinlandului și în care Groenlanda apare ca o insulă. Unii sceptici au atras atenția asupra detaliilor geografice, uneori de o exactitate suspectă, care, s-a spus, nu puteau fi cunoscute la mijlocul secolului al XV-lea: în timp ce, în cea mai mare parte a hărții, presupusă a fi un mapamond, menit să illustreze un text despre *Legăturile cu Tartaria* ale francezului Vincent de Beauvais, sunt conținute obișnuitele erori moștenite de la Ptolemeu și marcate insulele mitice pomenite adesea în Evul Mediu, contururile „Isolandei”, ale „Groenlandei” și „Vinlandei” corespund frapant celor din hărțile moderne. Morison atrage atenția că, înainte de 1650, Groenlanda era considerată a fi o peninsulă a Asiei³¹. Cât despre inscripțiile latinești privitoare la episcopul Eric și la Vinland, ele sunt ciudat de asemănătoare cronologiei cu care se încheie un manuscris datat 1669, aflat în Biblioteca Regală din Copenhaga³².

³¹ Vezi *idem*, p. 89.

³² Vezi *idem*, p. 71.

Un lucru e, însă, sigur: „oamenii Nordului” au debarcat cândva, la începutul mileniului nostru, pe țărmurile Lumii Noi. Unde anume, cât au rămas acolo, care a fost soarta coloniștilor — ce urme a lăsat pe pământul Americii această aventură — sunt, toate, chestiuni încă nelămurite pe de-a întregul. E mai presus de orice îndoială că, nu multă vreme după ce Leif Ericsson a clădit aici primele așezări, legăturile cu Groenlanda s-au întrerupt și doar rareori câte o navă a mai trecut prin Atlanticul de Nord (*dacă* a trecut) spre țara descoperită de Leif. Se vede că numele dat de el acestor țărmuri — „Țara podgoriilor” — și faima prosperității ei (îndoielnică, totuși) nu au fost de-ajuns pentru a mai atrage și pe alții într-acolo.

Isprăvile acestor corăbieri, frumusețea pământurilor acestora îndepărtate, luptele cu băștinașii, necruțătorii „skrellingi” — toate au fost cântate de marii poeți ai unor *saga* pe care, vreme de secole, scandinavii le ascultau și le citeau cu o mândrie neumbrită nici o clipă de îndoială că aceste fapte nu ar fi adevărate. Neîncrederea cu care sunt, câteodată, privite în zilele noastre ar putea să ne aducă aminte de vorbele lui Alexander von Humboldt: „Sunt trei stadii ale atitudinii generale față de o mare descoperire: mai întâi, oamenii se îndoiesc că ea ar fi existat, apoi îi contestă importanța și, în cele din urmă, o pun pe seama altcuiva”.

INSULELE ZBURĂTOARE

Adevărul e că, în afara Scandinaviei, călătoriile de la începutul mileniului erau aproape necunoscute prin secolele al XIV-lea și al XV-lea. Când, după ce vestea descoperirilor lui Columb s-a răspândit în țările Europei, mândria națională a celor care nu ajunseseră încă pe țărmurile Lumii Noi a reacționat, revendicând prioritatea; povești privitoare la cel puțin zece expediții transatlantice anterioare celei a lui Columb și-au aflat uimitoare temeieri, câteodată chiar cu sprijinul unor documente falsificate fără nici un fel de reticență, iar pe hărțile timpului au apărut zeci de insule pe care nimeni nu le văzuse vreodată.

La mijlocul secolului al XVII-lea, învățatul francez Guillaume Postel (care era, de fapt, orientalist) a emis teoria potrivit căreia galii au fost în America înainte de era creștină, dar au părăsit-o, pentru că „nu le plăceau distanțele lungi, pământul necultivat și lipsa orașelor”! Spaniolul Fernandez Oviedo y Valdés, în a sa *Historia General y Natural de las Indias*, publicată în 1535, susținuse același lucru despre regii vizigoți ai Spaniei — ceea ce s-ar fi putut să fie pe placul succesorilor acestora din secolul al XVI-lea, fiindcă le ușura povara ce îi apăsa, eventual, la gândul purtării față de Columb, de vreme ce el tot nu era primul călător pe acele meleaguri. Curând după aceea, englezii au început să vorbească despre un mitic prinț Madoc din Țara Galilor, iar venețienii — a căror cetate, acum, când orizontul corăbierilor se lărgise, cuprinzând mult mai mult decât Mediterana, nu mai era regina netăgăduită a mărilor — i-au inventat pe frații Zeno, cărora li s-a alăturat, în drumul lor spre America, un conte scoțian.

În cele din urmă, au apărut doi pirai năstrușnici, Pining și Pothorst, care i-au luat în corabia lor pe João Van Corte Real și pe Johannes Scolvus, un portughez și un polonez, pretendenți și ei la titlul de descoperitori ai Americii. Aceștia nu epuizează nici pe departe lista navigatorilor inventați nu numai din orgoliu național, ci și din dorința de a legitima cucerirea unor pământuri din Lumea Nouă prin dreptul primului ocupant (e adevărat nu foarte riguros respectat într-un secol în care luptele dintre colonizatori începuseră să devină tot mai violente).

Foarte semnificativ, scandinavii nu au intervenit în această însuflețită dispută: nu s-a spus atunci nimic nici despre Biarni, nici despre Leif, singurele personaje reale în lumea unor eroi născociți de autorii unor texte pline, să recunoaștem, de pitoresc. „Oamenii Nordului” își pierduseră, pare-se, în bună măsură interesul față de pământurile de peste mări și, mai mult decât atâta, neastâmpărul care îi purtase cândva până acolo.

Mult mai recent, în 1924, un istoric portughez, Jaime Corresão, a emis o nouă teorie: înainte să se fi întreprins orice descoperire a unor pământuri noi, descoperire documentar atestată, portughezii călătoriseră în secret până acolo și aflaseră, primii, acele teritorii. Ingeniosul argument al lui Corresão era că lipsa mărturiilor era, ea însăși, o mărturie: regii Portugaliei păstrasera cu multă grijă taina acestor călătorii, de teamă că alții vor profita de ele. Până când, la rândul lor, Spania, Franța și Anglia ajunseseră în locurile știute de portughezi și le luaseră, oficial, în stăpânire. Se afirma, astfel, că amândouă Americile, Indiile de Vest, Arctica, Antarctica, arhipelagul Molucelor și Filipinelor fuseseră descoperite de portughezi (Molucele și Filipinele sunt, într-adevăr, descoperiri portugheze). Și, de vreme ce, în 1497, corăbiile lui Vasco da Gama străbătuseră lungul și anevoiosul drum până în India, se putea deduce că, înaintea lui, alți corăbieri, formați în aceeași tradiție a artei navigației, traversaseră Atlanticul, o întreprindere, totuși, mai ușoară. Teoria a fost însușită de istorici din

Portugalia și în școlile de acolo ea e inclusă, după cum înțeleg, în programul de învățământ. Dificultatea acceptării ei a fost semnalată, totuși, de alți comentatori care au dovedit, pe temeiul unor documente ce nu pot fi puse la îndoială că, în secolul al XV-lea, numărul străinilor angajați în flota portugheză era atât de mare încât nu se poate presupune că regele sau miniștrii săi ar fi avut cum să le impună păstrarea secretului¹. În ceea ce privește primul drum spre America de Nord, istoricii portughezi nu avansează, totuși, ideea că, înaintea scandinavilor, strămoșii navigatorilor lusitani din strălucitul secol al XVI-lea ar fi atins îndepărtatele țărmuri ale „Vinlandului” și „Marklandului” și, apoi, ar fi păstrat secrete aceste călătorii. (De altfel, la începutul mileniului, pământurile Portugaliei de mai târziu aparțineau califilor de la Cordoba).

Pe hărțile din Evul Mediu și din Renaștere erau trecute foarte multe insule despre a căror existență vorbiseră unii corăbieri, călători cândva prin acele locuri. Unii cărturari susțin că orice mențiune de acest fel *trebuie* să aibă o bază reală. Istoricii navigației evocă, însă, întâmplări care se împotrivesc unor asemenea concluzii: în *Jurnalul de bord* al lui Columb, se povestește cum, în ziua de 25 septembrie 1492, Martin Alonso Pinzón, comandantul corăbiei *Pinta*, îl anunțase pe amiral că zărise pământ și își ceruse darurile făgăduite oricui va face o asemenea descoperire; „amiralul căzu în genunchi, aducând mulțumire lui Dumnezeu, în timp ce Martin Alonso recita *Gloria in excelso Deo* cu tot echipajul său”. La fel făcură oamenii de pe *Santa Maria*, iar cei de pe *Nina* se cățărară pe catarge și pe sarturi și cu toții, într-un glas, afirmară că zăresc pământ. Și amiralului i se păru la fel și socoti că acest pământ se găsea la 25 de leghe. Cu toții continuară până noaptea târziu să repete că acela era pământul. Și-au schimbat drumul și au navigat până a doua zi, când „și-au dat seama că ceea ce crezuseră pământ nu era decât cerul”, mai exact o îngrămădire

¹ Vezi Bailey W. Diffie, „Foreigners in Portugal and the « Policy of Silence »”, in *Terrae Incognitae*, I (1969), pp. 23—34.

de nori care, cum precizează fiul descoperitorului, deseori pot fi luați drept pământ ².

Se pare că și astăzi se mai întâmplă ca oficiilor hidrografice să li se raporteze locuri puțin adânci, primejdioase pentru navigație, unde se vede chiar fundul oceanului, și unde, de fapt, privirea marinarilor a fost înșelată de un banc de pești sau de un reflex neobișnuit al apei ³. Cu atât mai ușor se puteau, firește, înșela oamenii unei epoci pentru care oceanul era o taină izvoditoare de necurmată uimire. Marinarii numesc aceste pământuri care dispar fără de urmă „Insule zburătoare”.

În Evul Mediu, cei mai cultivați cititori sau ascultători ai poveștilor de călătorie dădeau crezare fără șovăire relatărilor despre orașe mirifice și palate clădite după modelul celor din *O mie și una de nopți*. Dar încă în secolul al XVII-lea, nu por-niseră conchistadorii în căutarea legendarei Cibole, orașul cu străzi pavate cu argint și case acoperite cu aur și pietre prețioase? Așa încât nu li se poate reproșa cartografilor că au înscris, cu bună credință, pe hărțile lor, pământuri despre care navigatorii dădeau amănunte, la urma urmelor, plauzibile. Dar, dacă o insulă era trecută pe hartă, trebuiau să treacă mulți ani până când să poată fi înlăturată, fiindcă neadevărul existenței ei se constata foarte greu. În afară de aceasta, cartografi copiau hărțile mai vechi; și, când marinarii, trecând în mai multe rânduri prin locul unde pe hartă figura o insulă și nu o aflau, iar alții o menționau într-o altă parte a oceanului, harta nu o înlocuia neapărat pe cea dintâu, ci le lăsau, fără nici o ezitare, pe amândouă, cu același nume. Se vorbește despre o hartă de la mijlocul secolului al XVI-lea, aflată la Biblioteca San Marco din Veneția, pe care figurează nu mai puțin de patru insule purtând numele *Brasil* ⁴, iar pe hărțile medievale și re-

² *Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*, traducere de Theodor Enescu, București, Artemis, 1992, p. 45.

³ Vezi Georges Misson, *Histoire de la navigation*, Paris, Larousse, 1980, pp. 68—69.

⁴ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 83.

nascentiste insulele Sfântului Brendan erau așezate în locurile cele mai diverse, din apele Islandei până în cele ale Golfului Guineii, sau confundate cu Azorele sau cu Canarele, sau lângă țărmul Terrei Nova (unde și astăzi există o insulă purtând numele St. Brendan).

O *Livro de Marinharia* a lui João de Lisboa din secolul al XVI-lea (dar publicată abia în 1903) conține un capitol consacrat indicațiilor comunicate navigatorilor care se îndreaptă „din locurile cunoscute spre insulele *nedescoperite*”. Chiar și cel mai de seamă geograf al secolelor Renașterii, flamandul Gerard Mercator, dădea multă crezare acestor relatări privind insulele imagine: pe *Harta Lumii*, desenată de el în 1569, sunt cel puțin zece asemenea insule, cinci dintre ele apărând aici pentru întâia oară.

Confuziile de acest fel nu au luat sfârșit în epoca marilor descoperiri: Sir Martin Frobisher, de exemplu, celebru explorator din secolul al XVI-lea al Groenlandei, Labradorului și Țării lui Baffin, a raportat că descoperise o „Insulă a Sărutului” care avea să rămână pe hărțile lumii vreme de mai bine de două secole. Atlasul lui Charles Cary marchează, în Atlantic, cinci insule „văzute între 1773 și 1805” (cuprinzând „adaosuri până în 1840”). Insulele Verde, Maida și Brasil nu au fost eliminate din hărțile oficiale până la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1922, în studiul său *Insulele legendare ale Atlanticului*, publicat sub auspiciile reputatei Societăți americane de geografie, William H. Babcock insista asupra posibilităților ca aceste consemnări să nu fie pur și simplu fanteziste, ci să constituie dovezi ale descoperirii Bermudelor, Bahamelor, Terrei Nova, Antilelor Mari, plasate, însă, greșit⁵. Intervenea și un element practic, de elementară prudență: un cartograf nu își îngăduia să elimine, cu de la sine putere, dintr-un „portulan” (o hartă amănunțită, pentru uzul navigatorilor), un țărm, o insulă, un banc de nisip, riscând astfel să provoace un naufragiu care ar fi dăunat enorm renumelui său. Mai ales că, de prin secolul

⁵ Vezi Georges Misson, *op. cit.*, p. 76.

al XV-lea, se creaseră, îndeosebi în Italia, adevărate firme de cartografie, cu mulți desenatori, care aveau nevoie să-și păstreze reputația pentru a primi noi comenzi. Așa încât preferau să păstreze amănuntele de pe hărțile mai vechi, dacă nu erau foarte siguri că ele sunt neadevărate.

Cea mai populară legendă creată după 1492 și având drept subiect o imaginară călătorie din epoca precolumbiană e aceea a unui „principe din Țara Galilor” care, în secolul al XII-lea, a întemeiat în America, o colonie cymriciană („cymricienii” sau „kymryenii” desemnează populațiile negaelice din Țara Galilor, descendente ale britonilor romani-zați). Printr-un proces încă nu îndeajuns limpezit, această colonie celtică va deveni cu timpul un trib indian, vorbitor de velșă, care se va mișca lent de pe țărmul Atlanticului până spre Vestul Îndepărtat, unde va fi identificat cu mandanii din Dakota de Nord. Povestea a reprezentat la început un adaos la harta desenată de englezul John Dee în 1580 și avea drept scop sprijinirea pretențiilor Angliei la teritoriile din America de Nord (Mortimer își amintea că legenda „indienilor mandan care vorbesc un fel de velșă” se găsea încă în manualul lui de istorie după care învăța într-o școală americană, în ultimii ani ai secolului trecut⁶). La Fort Morgan, pe țărmul Golfului Mexic, Fiicele Revoluției Americane, o organizație conservatoare și naționalistă, a instalat, prin anii '20 ai secolului nostru o placă de bronz cu următorul text: „În amintirea Prințului Madoc, explorator velș, care a debarcat pe țărmurile Golfului Mobile în 1710 și a lăsat în urmă limba velșă vorbită de indienii”. Vreme de trei secole, de la debarcarea anglo-saxonilor în America, nenumărați călători au umblat în căutarea „indienilor celți” și au redactat masive dicționare ale diferitelor limbi indiene și a corespondențelor lor velșe (se înțelege, toate fiind mistificări mai mult sau mai puțin inventive).

⁶ Vezi *idem*, p. 85.

Povestea, în întregimea ei, a fost tipărită întâia dată în 1583⁷. Se spunea că, la moartea lui Qwen Gwyneth, regele Țării Galilor de Nord, a izbucnit un război civil. Madoc, fiul regelui, îndemânatic corăbier, dezgustat de aceste conflicte sângeroase, și-a adunat mai mulți supuși credincioși (pesemne la fel de puțin dornici de războaie) și a plecat cu ei în căutarea unor ținuturi unde să poată duce o viață pașnică. A navigat spre apus, în 1170, a găsit un țărm ospitalier, a lăsat acolo 120 de coloniști, s-a întors din nou în Țara Galilor și, cu zece corăbii în care se imbarcaseră familii întregi, a plecat iarăși spre apus și, de atunci, spune legenda, nimeni nu a mai auzit de el...

Pentru cei din Țara Galilor, desigur, povestea lui Madoc însemna o mângâiere, o răzbunare împotriva anglo-saxonilor care le cuceriseră pământurile; dar pe tronul Angliei se afla pe atunci o dinastie întemeiată de un velș, Henry Tudor, astfel încât istorici de la curtea din Londra au preluat în grabă povestea călătoriei lui Madoc, pentru a-și susține dreptul de înțâietate față de Spania asupra teritoriilor de la vest de Atlantic. Celebrul geograf englez Richard Hakluyt a publicat-o în 1583 în ale sale *Călătorii care au dus la descoperirea Americii*, una dintre cărțile cele mai iubite de cititorii din epoca elizabetană.

Partea privitoare la indieni vorbitori de velșă s-a adăugat cu un secol mai târziu: reverendul Morgan Jones (evident, velș), călătorind în 1669 în Caroline, s-a întâlnit cu un trib din familia irocheză Tuscarora, care a înțeles de îndată ce spunea el, cu toate că vorbea numai cymrica lui de acasă. Jones a rămas multă vreme cu ei, predicându-le Scripturile în velșă. Cel puțin așa a susținut într-un pamflet scris în 1686. Sunt mai mulți călători din secolul al XVIII-lea despre care se povestește același lucru, numai că de fiecare dată un alt trib indian vorbește velșă, are o culoare ceva mai deschisă a pielii și păstrează câteva relicve celtice, de pildă o Biblie tipărită (!) în această limbă. Nouă triburi trăind în Tennessee și în Pennsylvania, în Wyo-

⁷ În *A True Report of the late Discoveries of the Newfound Landes*, publicată de Sir George Peckham la Londra.

ming și în Texas, împreună cu alte vreo opt imaginare, au fost desemnate pe rând ca autenticele descendente ale coloniștilor lui Madoc. Pentru motive nelămurite pe de-a întregul, indienii mandan au devenit favoriții susținătorilor acestei excentrice teorii. Poate pentru că și ei își făceau bărci acoperite cu piei, asemenea *coraclelor* velșe sau *curraghelor* irlandeze. Dar, se înțelege, nu e de-ajuns. Literații velși au fost atât de tulburați de aceste povești, încât o foarte respectabilă societate literară din Londra a ales un tânăr cleric velș, John Evans, pe care l-a trimis să-i caute pe descendenții lui Madoc și să-i întoarcă la credința creștină. După o călătorie plină de peripeții, Evans a ajuns până la Munții Stâncoși și, în 1795 sau 1796, a întâlnit tribul în căutarea căruia pornise și împreună cu care a petrecut o iarnă întreagă. La întoarcerea în Anglia, i-a mărturisit cu onestitate unuia dintre sprijinatorii săi că nu a întâlnit nici un indian vorbitor de velșă și că, „din deseale întâlniri avute cu indienii ce trăiesc într-un teritoriu cuprins între latitudinile de 35° și 49°, cred că îi puteți informa în deplină siguranță pe prietenii mei că asemenea indieni celtici nu există”⁸.

Dar nici declarațiile lui Evans, nici cele raportate de Lewis și Clark, celebrii exploratori americani care, în 1805—1806, au traversat teritoriul dintre valea lui Mississippi, și Oceanul Pacific, întorcându-se, pe un alt drum, la St. Louis, și care, de asemenea, nu descoperiseră nici o urmă celtică la mandani, nu i-au clintit din convingerile lor pe partizanii legendelor din secolul al XIX-lea, secol al pozitivismului. Mai ales după ce ele primiseră girul unuia dintre cei mai de seamă poeți ai Angliei romantice, Robert Southey; el a lucrat — cu intermitențe — la vastul poem epic *Madoc* pe care l-a publicat în 1805. Cele 27 de cânturi ocupă 148 de coloane duble ale ediției definitive de *Opere* ale poetului și 69 de coloane de note. Un istoric englez observa cu sarcasm, la mijlocul secolului trecut: „Probabil că numai velșii cei mai patrioți au citit *Madoc* în ultimii

⁸ Cf. Richard Deacon, *Madoc and the Discovery of America*, Londra, Methuen, 1967, p. 196.

50 de ani; dar acest poem e exact tipul de literatură cu care publicul englez se desfăta în epoca romantică”⁹. În versiunea lui Southey, Madoc nu e doar întemeietorul unei colonii velșe în America de Nord; împreună cu nepotul său, Llewellyn, navighează până în Golful Mexic și intervine în politica aztecilor, aliații și inamicii lui purtând nume — evident apocrife — ca Aztlan, Tlalala sau Zezozomoc. Și, până în secolul al XIV-lea, pe hărțile europenilor o insulă mitică, Antilia, era așezată în Atlantic, undeva, la câteva sute de mile de coasta portugheză: cele „șapte cetăți”, despre care s-a vorbit multă vreme în Renaștere, purtau, s-a zis nu o dată, „nume velșe”: Asay, Ary, Vra, Jaysos, Marnlio, Ansuly, Cyodne...

În zadar istoricul velș Thomas Stephens (*Literature of the Kymry*, Londra, 1849) a dovedit că analele Țării Galilor nu conțin nici o mențiune referitoare la vreun personaj numit Madoc. În zadar mandanii înșiși au repudiat o asemenea obârșie nobilă: legenda și-a urmat drumul, adăugându-i-se mereu alte ornamente. A debarcat în Florida cu trei secole și jumătate înaintea spaniolilor. I se pot reconstitui călătoriile din interiorul continentului american, pornind de la Mobile, în Alabama, până lângă Nashville, în Tennessee, cale de 600 de kilometri. Oamenii aflați sub conducerea lui au fost cei dintâi constructori ai misterioaselor movile din Illinois, în apropiere de Marile Lacuri, în nordul Statelor Unite, la vreo 1200 de kilometri de țărmul Atlanticului. Au clădit mai multe forturi în apropiere de locul unde astăzi se află orașul Chattanooga, în Tennessee. Extravaganțele nu s-au sfârșit aici.

Prin 1966 sau 1967, presa anunța pe un ton foarte serios că pe o stâncă de lângă o veche așezare indiană din Arizona, Old Oraibi, s-a găsit o sculptură înfățișându-l pe Madoc. El fusese identificat după cele trei pene ale chivărei (deși prinții din Țara Galilor au început să poarte aceste podoabe abia

⁹ Archibald Alison, *History of Europe, 1815—1852*, Londra, Oxford University Press, 1979 (prima ediție — 1853), vol. I, p. 25.

după 1346, dar nimeni nu a părut să observe acest anacronism) și o inscripție „în vechiul alfabet celtico-akkadiano-coptic (!)”. Era la doi sau trei ani după ce Biroul de Etnologie Americană ajunsese la concluzia că „nu există nici o urmă de velșă, gaelică sau de orice altă limbă europeană ce poate fi probată în vreo limbă a indienilor americani”. Oricând, deci, ne mai putem aștepta la o nouă ispravă a lui Madoc, cel care nesocotea concluziile etnografilor din 1964.

În 1558 apărea la Veneția o carte elegantă, intitulată *Descoperirea insulelor Frislanda... Estotilanda și Icaria de către cei doi frați Zeno, Nicolo și Antonio*. Cei doi frați, spunea cartea, au naufragiat în 1380 pe insula Frislanda, unde au întâlnit un bătrân pescar care, în urmă cu 26 de ani, fusese împins de vânt spre apus, până la o insulă numită Estotilanda, ai cărei locuitori citeau latinește. Apoi, a ajuns la „un loc numit Drogeo”, de unde a fost alungat de canibali și, în cele din urmă, într-un ținut cu multe orașe și turnuri. În Frislanda, frații venețieni l-au întâlnit și pe principele locurilor aceloră, pe numele său Zichmni, care s-a hotărât să plece cu ei spre acele insule necunoscute. „Au cercetat cu multă luare-aminte țărmurile Estotilandeii” și au și adăugat poveștii o hartă pe care au trimis-o celui de-al treilea frate, la Veneția; manuscrisul a rămas printre hârtiile familiei până în 1558, când un descendent al celor trei frați Zeno a hotărât să-l publice.

Cartea a avut un răsunet larg: patrioții venețieni o citeau cu încântare, iar cartografi erau bucuroși că pot să mai așeze pe hărți câteva țărmuri noi. Cele cinci insule pomenite de frații Zeno erau astfel risipite între coasta Norvegiei și cea a Terrei Nova, încât blocau trecerea pe la nord spre Lumea Nouă. Într-o carte din 1786, un german inventiv, Johann R. Forster, l-a identificat pe misteriosul Zichmni în persoana lui Henry Sinclair, conte de Orkney și Caithness, care s-ar fi întâmplat să fie în Feroë („Frislanda” din poveste) când au sosit acolo venețienii și i-ar fi salvat de la moartea pe care le-o pregăteau băștinașii. Henry Sinclair din casa conților Roslin a fost un personaj real; dar biografia sa, oricât de fabuloasă, e totuși

îndeajuns de bine cunoscută încât să nu dovedească în vreun fel că ar fi putut să fie „Zichmni”¹⁰.

Totuși, introducerea unui erou scoțian a lărgit mult cercul admiratorilor poveștii. O identificare mai probabilă a lui Sinclair e aceea propusă mai recent: Wichmann, un pirat din Marea Baltică, ucis în 1401. S-a sugerat că frații Zeno l-au însoțit în expedițiile lui piraterești, pretinzând, în scrisorile trimise acasă (împodobite cu hărți imagine), că se aflaseră, în acest răstimp, departe, în cu totul alte mări decât Baltica. Ipoteza îi aparținea unui istoric englez, Frederick W. Lucas, care, într-un volum din 1898, a analizat cu minuție povestea de la 1558, confruntând-o mereu cu date ale istoriei și geografiei și demonstrându-i totala inconsistență.

Dar, după o jumătate de secol, basmul a căpătat iarăși viață. William B. Goodwin, pitorescul agent de asigurări specializat în descoperiri senzaționale, a găsit, în 1946, un portret al contelui Sinclair gravat pe o stâncă din orașelul Westford, în Massachusetts. I-a deslușit profilul, chivăra, scutul (pe care el vedea și blazonul contelui): mai prozaici, arheologii au stabilit că aproape totul era rezultatul unor fenomene naturale, cu excepția conturului unui tomahawk (toporul de luptă al triburilor indienilor algonquini), zgâriat pe piatră cândva, în secolul al XVIII-lea.

Partizanii misteriosului Zichmni nu au renunțat. De data aceasta, ei erau istorici întru totul respectabili: în același an, 1951, doi specialiști, William H. Hobbs, profesor al Universității Michigan, și Frederick J. Pohl, au publicat, în mod independent, două articole care ajungeau, surprinzător, la aceeași concluzie: „munții care scot fum” din manuscrisul fraților Zeno erau localizați de amândoi în Noua Scoție (ceea ce e cu totul ciudat, pentru că în acea regiune nu sunt cunoscuți vulcanii), iar Zichmni devenea Glooscap, erou legendar al tribului indian micmac de pe coasta estică a Canadei.

¹⁰ Vezi Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 86.

Cât despre harta desenată de cei doi frați venețieni, ea i-a derutat pe navigatori până târziu, spre sfârșitul secolului al XVI-lea, pentru că poveștii pe care o însoțea i se dădea crezare și nimeni nu vedea, pe atunci, nici un motiv ca insulele înșirate în evantai de-a curmezișul Atlanticului să nu fie ade-vărate. Exploratorii îndrăzneți și învățați s-au rătăcit în imen-sitatea oceanului, orientându-se după hărți recente (mai ales englezești) care preluaseră fantezistele desene de la 1558. Se citează chiar și un atlas franțuzesc din 1841 (pe autor îl chema Alexandre E. Lapié, fusese „prim geograf al regelui” pe vremea lui Carol al X-lea și era foarte respectat în cercurile științifice) în care unele amănunte ale țărmului Groenlandei, de pildă, fuseseră păstrate ca în harta fraților Zeno¹¹. S-ar spune că misterioșii navigatori de acum 600 de ani și mai bine se răz-bunau încurcându-i pe cei ce cutezau să le plece pe urme spre un continent pe care ei nu îl văzuseră niciodată, Pentru că, aproape sigur, nici nu au existat cândva.

Tot cam pe atunci s-au mai ivit, pe o hartă a Islandei tipărită la Paris, în 1548, de Hieronymus Gourmont, doi pi-rați: Pining și Pothorst. Povestea lor a fost reluată, în 1555, de una dintre cărțile cele mai răspândite de pe atunci, *De Gen-tibus Septentrionalibus* a lui Olaus Magnus; se adaugau pre-cizări — cei doi erau „pirăți faimoși” și fuseseră alungați din toate regatele Nordului din pricina jafurilor și a omorurilor făptuite de ei. Olaus mai spunea că ei s-au aflat în 1494 pe o insulă stâncoasă, Hvitsark, la jumătatea drumului între Islan-da și Groenlanda, pe care sculptaseră o imensă busolă, pentru a-i înșela pe marinari. În cele din urmă, fuseseră prinși și spân-zurați.

În tinerețe, cei doi sclerați fuseseră respectabili căpitani pe corăbiile de război ale regelui Christian I al Danemarcei (1448—1481). Didrik Pining, uneori prezentat ca nobil nor-vegian, alteori ca mercenar german în slujba danezilor, a fost o vreme guvernator al unei provincii din Islanda. El și Pothorst

¹¹ Vezi *idem*, p. 607.

sunt pomeniți de un cronicar danez în rândul celor care „au avut parte de ticăloasă moarte, fiind înecați sau spânzurați sau uciși de mâna prietenilor”¹².

În 1579, geograful olandez Cornelius Wytflier publica la Louvain un tratat, *Descriptiones Ptolemaicae augmentum*, în care introducea un al treilea personaj, Johannes Scolvus sau Skolp, pe care comunitatea poloneză din America îl va celebra, în secolul al XX-lea, sub numele Jan de Kolno. După ce povestea călătoria fraților Zeno, Wytflier afirmă că „onoarea celei de-a doua descoperiri a Americii” îi revine „lui *Johannes Scolvus Polonus* care, în anul 1476... a mers pe mare până a trecut de Norvegia, Groenlanda, Frislanda, a pătruns în Strâmtoarea de Nord, sub Cercul Arctic, și a ajuns în țările Labrador și Estotiland”¹³.

Cu câțiva ani înaintea lui Wytfliet, într-un document englez din 1575, redactat aparent în pregătirea expediției lui Martin Frobisher, exploratorul coastelor de nord-est ale Canadei, se poate citi: „În partea de nord a acestei trecători (numită astăzi Strâmtoarea Hudson, n.n.), *John Scolus*, un pilot din, Danemarca, a ajuns în anul 1476”. Michael Lok, unul dintre principalii sprijinitori ai lui Frobenius (pe care l-a și însoțit în prima lui călătorie spre ținuturile arctice ale Americii), a desenat, în 1582, după ce s-a întors în Anglia, o hartă ce-l însoțea manuscrisul purtând titlul *Spre Indiile de Est pe la nord-vest*: aici el marca existența unei țări la apus de Groenlanda, pe care așeza inscripția *Jac. Scolvus Groetland*. Încă și mai devreme Francisco López de Gómara, în a sa *Historia de las Indias y conquista de Mexico* (apărută în 1553 la Sevilla), vorbind despre „la Tierra de Labrador”, spune: „Aici au venit corăbieri din Norvegia cu pilotul John Scolvus și din Anglia cu Sebastian Cabot”¹⁴. Și, pe la 1537, în planiglobul desenat de Gemma Frisius, pe coasta de nord a îndelung cău-

¹² Cf. Georges Misson, *op. cit.*, p. 222.

¹³ Cf. *idem*, p. 221.

¹⁴ Cf. Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 90.

tatului „pasaj pe la nord-vest”, sunt înscrise, în latinește, două legende: prima — „Strâmtoarea celor Trei Frați prin care portughezii au încercat să treacă spre Orient, spre India și Moluce”, a doua — „Aici trăiește populația vizitată de danezul John Scolvus, pe la anul 1476”¹⁵.

O inscripție asemănătoare despre această populație din nord și despre oaspetele ei danez apare și pe un planiglob al cartografului Lecuy din Rouen, datând din cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea. (Un semnificativ exemplu al felului în care se alterau indicațiile geografice, e cel oferit de interpretarea cuvintelor *quii populi*, care nu erau altceva decât o formulă incorectă pentru „acești oameni”, din inscripția lui Gemma Frisius. S-a spus că ele ar desemna un trib de „eschimoși albi” numit *Quii*. Și o entuziastă arheologă, Eva Taylor, era chiar sigură că ele ar trebui citite „Lequii, Lequoio sau Lu-Chu” și că, astfel, navigatorii ajunseseră până în Okinawa, în Pacific¹⁶!)

Există, deci, două povești: cea a lui Pining și Porthole care se amuzau jefuind corăbii în largul țărmului Groenlandei în 1494 și, o a doua, a lui Scolvus, navigând spre „Trecătoarea din Nord-vest” în 1476. Documentul care îi face pe tustrei, împreună cu alte personalități importante, tovarăși de călătorie e o scrisoare a lui Carsten Grip, primarul din Kiel, către Christian al III-lea al Danemarcei, în 1551. Grip, se pare, fusese angajat de rege să-i procure cărți frumoase, hărți și picturi. El îi scria acum patronului său că tocmai apăruse la Paris o nouă hartă a Islandei în care „se observă că Islanda e de două ori mai mare decât Sicilia și că doi căpitani de vase, *Pyningk și Poidthorst*, care au fost trimiși de augustul mării-voastre bunic, regele Christian I, la cererea mării-sale a Portugaliei, cu mai multe corăbii să exploreze noi țări și insule în miază-

¹⁵ Cf. *idem*, p. 92.

¹⁶ Vezi Georges Misson, *op. cit.*, p. 236; T. J. Oleson (*op. cit.*, p. 97), susținea că numele populației *Quii* însemna *quit populi*, transcriere greșită a islandezului *hvitir* (om alb).

noapte, au ridicat pe stânca Hvitsark ... un semn ce se vedea de departe, de pe mare, semn datorită căruia multe corăbii mai mici și lipsite de chilă au nimerit adesea în drumul altor corăbii”¹⁷.

Acesta e textul pe care diverși comentatori, îngrămădind deducție peste deducție, l-au folosit pentru a face din doi pirai ai epocii de după Columb respectabili descoperitori din perioada precolumbiană, navigând spre nord, pe o corabie pe care se aflau, ca pilot, Scolvus și, ca pasageri, câteva personalități portugheze. Și tot acum eschimoșii din Groenlanda au devenit pirai.

Contopirea celor două povești s-a făcut uimitor de târziu — în 1925, când un bibliotecar din Copenhagă, Sofus Larsen, a publicat o carte, *Descoperirea Americii de Nord cu 20 de ani înaintea lui Columb*, care nu a fost primită de toată lumea cu surâsul amuzat al specialiștilor; dimpotrivă, ea a stârnit interesul a nenumărați cititori, rămânând multă vreme pe lista celor mai populare scrieri din diverse țări. Larsen amintește că Afonso al V-lea „Africanul” al Portugaliei și Christian I al Danemarcei (amândoi au murit în 1481) erau veri și buni prieteni: corespondența dintre ei reprezintă unul dintre cele mai vii capitole ale istoriei epocii renascentiste în Europa. Nu era foarte normal, se întreabă retoric Larsen, ca Afonso, absorbit de organizarea expedițiilor portugheze de-a lungul țărmurilor Africii, să-i ceară vărului său să se ocupe de explorarea Nordului? Bibliotecarul din Copenhaga nu pare câtuși de puțin stingherit de faptul că un asemenea gest e de o generozitate cu totul neobișnuită în acea vreme. Pe de altă parte, nu ezită să combine ceea ce înainte se înfățișa ca un șir de trei povestiri separate, fără legătură între ele: cea despre stânca lui Pining și a lui Ponthorst, despre călătoria lui Scolvus spre Strâmtoarea de Nord, în 1476, și despre descoperirea Terrei Nova de către João Vaz Corte Real în 1472. De fapt, trei plăs-

¹⁷ Cf. Georges Mişson, *op. cit.*, p. 251.

muiți pline de farmec, respinse de mult de istoricii care le-au confruntat îndelung cu evidența documentelor și cu logica elementară a faptelor. Ceea ce nu l-a împiedicat pe João Vaz să fie declarat, în Portugalia, „adevăratul descoperitor al Americii”, așa cum e trecut și în manualele școlare și cum o proclamă un mozaic de pe una din străzile principale ale Lisabonei.

Pentru Larsen, lucrurile sunt cum nu se poate mai simple: João Vaz Corte Real a pornit într-o expediție condusă de Pining și Ponthorst, avându-l ca pilot pe Scolvus; pe corabie se mai afla Diogo Homem, vice-gubernator al insulei Terceira din Azore, ca oaspete al regelui Portugaliei. Această călătorie, cu un caracter internațional atât de festiv, avea loc în 1472, cu douăzeci de ani înaintea lui Columb.

Ce rezultă din relatarea lui Larsen? Mai întâi, că Pining și Ponthorst alternau activitățile pirateresti cu asemenea foarte cinstite călătorii spre mările Nordului, oricum înainte de 1494, când ei au sculptat o busolă pe stânca *Hvitsark* care, de altminteri, nu exista. În al doilea rând, că un danez sau polonez numit Skolp sau Scolvus (despre care se va spune că va călători spre Trecătoarea de Nord-vest în 1476) s-a asociat, cu doi ani înaintea acestei călătorii născocite, cu doi pirați care, când aveau timp liber, organizau, sub auspicii regale, călătorii pentru personaje importante ale societății portugheze.

Nu se știe *absolut nimic* despre acest Skolp-Scolvus, cu excepția acestor isprăvi care i se pun pe seamă. Nu a fost identificat niciodată. Numele lui poate însemna că venea din Kolno, în nordul Poloniei, sau din Kovno, în Lituania. Danezii pretind că, atunci când i-a scris numele, Wytfliet a făcut o greșală și că nu era vorba de un *Polonus*, ci de un *Pilotus*. Americanii, de origine poloneză susțin că, în realitate, îl chema Jan de Kolno; ei l-au transformat într-un erou popular, rivalizând cu Leif Ericsson sau cu Columb. Frumoase portrete ale lui Jan în momentul descoperirii Americii au fost aduse în dar de grupuri de polonezi diverselor capitolii din Statele Unite, iar membri ai Congresului reprezentând districte locuite de polonezi au cerut de mai multe ori să fie celebrat asemenea lui Columb,

Washington sau Lincoln, stabilindu-i-se o zi de sărbătorire pe întregul teritoriu al Uniunii¹⁸.

Nici unul dintre acești entuziaști nu a acceptat, se înțelege, teoria (de altfel, foarte ciudată) lansată de un reputat istoric peruvian, Luis Ulloa. După ce „a demonstrat” că, sub numele Cristobal Colón se ascundea un răzvrătit catalan, Joan Baptista Colom, Ulloa l-a transformat pe acesta în Scolvus: atât danezii, cât și catalanii plasează un *s* sibilant înaintea unui *c* surd; Joan Colom devine *Johannes Scolom* sau *Scolvius*. Și, cum se știe că, în 1477, Columb a întreprins o călătorie spre regiunile din nordul Atlanticului, Ulloa conchidea că nu mai e nimic de adăugat¹⁹!

¹⁸ Vezi Charles Boland, *They All Discovered America*, Garden City, Doubleday, 1961, p. 105.

¹⁹ Principalele scrieri ale lui Ulloa sunt: *Christophe Colomb Catalan* (Paris 1927), *Noves Proves de la Catalanitat de Colon* (Paris, 1927), *Xristo-Ferens Colom, Fernando el Catolico, y la Cataluña Espanol* (Paris, 1928). Pentru o relatare mai detaliată a teoriei lui Ulloa, vezi studiul introductiv al lui Paul Alexandru Georgescu la traducerea românească a *Jurnalului de bord al lui Cristofor Columb*, citată mai devreme, pp. 6—7.

ȘTIA COLUMB DESPRE PREDECESORII SĂI?

Se poate bănuî, deci, că poveștile inventate în secolul al XVI-lea aveau un scop practic: ele nu urmăreau, pur și simplu, să delecteze un public întotdeauna dornic de senzational, ci să introducă argumente într-o dispută înverșunată pe care nici tratatele întărite de semnăturile puternicilor suverani ai marilor puteri maritime ale vremii nu au liniștit-o. Autorii acestor născociri voiau să susțină drepturile țărilor lor asupra unor pământuri pe care fluturau steagurile altora și încercau să convingă, invocând călătoriile ce nu avuseseră loc niciodată, că, de fapt, cu mult înaintea descoperitorilor recunoscuți, diverși prinți sau pirați acostaseră acolo, întemeiaseră colonii, îi creștinaseră pe băștinași sau că marinarii erupoeni trecuseră Atlanticul ca să se amestece cu triburile de pe țărmurile occidentale ale oceanului, lăsându-i pe localnici să le împrumute nu numai credința creștină, ci și limba, trăsăturile fizionomice și obiceiurile. Trudă, totuși, zadarnică: nu se cunoaște nici un caz în care ocupanții acelor teritorii ar fi fost convinși de aceste demonstrații și le-ar fi cedat aceste pământuri urmașilor cuceritorilor de odinioară.

Dar nu e deloc ciudat să constatăm că asemenea povești circulau în toată Europa, îmbogățindu-i pe tipografi care avuseseră ideea să le publice. Nici călătoriile călugărilor lui Brendan, nici cele ale vikingilor lui Leif nu mai aveau parte de admirația de care se bucuraseră în secolele trecute. S-ar zice că oamenilor Renașterii le era mai ușor să creadă aventurile nemaipomenite ale prințului Madoc sau ale fraților venețieni

întâmplare, pasămite, într-o epocă mai apropiată de ei decât acelea venite prea de departe, din ceața unor legende care, totuși, erau clădite pe temeiurile unor adevăruri.

Nu e, prin urmare, o coincidență că toate aceste călătorii au fost inventate după ce Columb, John Cabot, João Fagundes, Verrazano se întorseseră din Lumea Nouă cu vești despre înfățișarea acelor locuri. Descoperirile lor au fost, înainte de orice, impulsul unor povești despre expediții scornite. Dar cât de mult se datorează plecarea lor în călătorie lucrurilor știute despre drumurile peste ocean ale călătorilor de odinioară ?

Fernando, fiul lui Columb, care și-a însoțit tatăl în două expediții în Lumea Nouă și a și scris despre el o carte, rămâne singura sursă de informații credibile privind biografia navigatorului. Și el, însă, mărturisește cu desăvârșită onestitate că nu știe aproape nimic despre tinerețea tatălui, învăluită, astfel, în mister. Un singur lucru e sigur: primele drumuri pe mare le-a făcut încă foarte devreme. În 1501, le scria lui Ferdinand și Isabellei: „La o vârstă foarte fragedă, am devenit marinar și de atunci mi-am urmat această meserie până în ziua de astăzi. Arta navigației îi îndeamnă pe cei care și-o însușesc să învețe tainele lumii. Vreme de 40 de ani m-am supus legilor acestor arte și am plutit pe toate mările unde pot ajunge corăbiile”¹.

De la Fernando s-a mai aflat un amănunt, în jurul căruia aveau să se poarte multe discuții în secolele al XIX-lea și al XX-lea: fiul citează câteva cuvinte rostite cândva de tatăl său — „În luna lui februarie a anului 1477, am ajuns la o sută de leghe dincolo de Insula Tile”². „Insula Tile” (adică Thule) trebuie să fi fost, de fapt, Islanda³. Specialiștii se îndoiesc de autenticitatea acestei informații. Chiar dacă ar fi furnizată, așa cum e probabil, de Columb însuși, ea nu pare a fi adevărată ;

¹ Cf. Cesare Giardini, *The Life and Times of Columbus*, Philadelphia, Curtis-Mondadori, 1966, p. 13.

² Cf. Magnus Magnusson, Hermann Pálsson, *Introducere la The Vinland Sagas: The Norse Discovery of America*, Harmondsworth, Penguin Books, 1966, p. 43.

³ Vezi *ibid.* ; unii comentatori cred că textul lui Columb trebuie citit „am ajuns la o altă Tile”, deci, poate, în Groenlanda.

poate că el să fi vrut să se prezinte ca un navigator cu state impresionante de serviciu (și o expediție până „dincolo de Thule” era, evident, un argument convingător) și să obțină, astfel, angajamente mai avantajoase. E, oricum, ciudat ca, după o experiență dobândită în mărele Nordului. Columb să fi pornit atât de departe spre sud dacă ar fi știut de existența unor pământuri la apus de Atlantic.

Restul e simplă supoziție, concluzii ale unor raționamente ce nu pot fi respinse, dar nici nu oferă destule date certe pentru a fi acceptate. Se știe, de pildă, că unele crâmpie din poveștile despre Vinland erau foarte răspândite, că fuseseră traduse mai de mult în principalele limbi europene, că în porturile Atlanticului erau cunoscute aproape de toată lumea. De asemenea, e adevărat că „există un trafic considerabil, adesea ilegal, între Islanda și Bristol și între Bristol și Portugalia”; apoi că „islandezii înșiși nu uitaseră Vinlandul sau, cel puțin, direcția în care se află el”⁴. E, însă, de ajuns pentru a bănuși că impulsul plecării spre apus i-a venit lui Columb din partea lui Leif și a islandezilor lui?

Aproape sigur, știa despre ei. În articolul pe care i-l consacra, reputata *Encyclopaedia Britannica* vorbește nu numai de drumul tânărului genovez până în Islanda, ci și de faptul că el „a studiat tradițiile Lumii Noi”. Ceea ce rămâne încă de demonstrat. Pe de altă parte, e foarte greu să se creadă că i-a rămas străină această poveste știută de atâta lume, în vremea aceea; din Islanda, din Portugalia, poate chiar din Italia natală, unde corăbierii italieni, călători pe apele Atlanticului, o aduseseră încă de la începutul secolului. În biografiile lui Columb, una dintre temele asupra căreia se revine de multe ori e convingerea acestui catolic drept credincios că „Dumnezeu i-a dat gândul să plece în călătorie și siguranța că va izbândi”. În prefața unei scrieri, *Libro de las profecia*, el pune izbânda pe seama unui miracol⁵ și denumirile date de el pământurilor

⁴ *Ibid.*

⁵ Vezi Cesare Giardini, *op. cit.*, p. 4.

pe care le-a descoperit dovedesc această încredere neabătută în protecția Cerului: de la prima insulă pe care a acostat în Lumea Nouă, botezată de el *San Salvador*, până la promontoriul atins, în cea de-a patra călătorie când soarele s-a arătat după 28 de zile de furtună, promotoriu căruia i-a spus *Gracias a Dios*.

Dar dacă a înțeles povestea lui Leif și a celorlalți islandezi plecați să-i creștineze pe sălbatici, auzită în Islanda, în Portugalia sau în vreunul din porturile Europei, tot ca pe un semn al Providenței ?

Nu încapă îndoială că știa și minunata poveste a Sfântului Brendan. În secolul al XV-lea, *Navigatio Sancti Brendani* continua să fie una dintre cele mai populare cărți din Occident și va fi la fel de-a lungul Renașterii și chiar o vreme după aceea (paralel cu ea, a circulat, în ținuturile anglo-normande, o formă versificată, datorată unui oarecare Benedict, din secolul al X-lea, iar în cele germane, una din secolul al XII-lea). Au fost mulți cei care au pus expediția lui Columb în legătură cu aceste povești venite din Irlanda. Și se știe că navigatorul genovez i-a cerut fiului său, Fernando, să-i adune tot ce putea găsi despre mai vechile navigații în Atlantic. E cu neputință ca el să nu fi aflat, cu acest prilej, mai multe amănunte despre irlandezii ale căror isprăvi miraculoase stăruiau încă în memoria contemporanilor lui. Cu toate acestea, singura sa referință la sfântul corăbier e cea indirectă, din Jurnalul primei călătorii în Lumea Nouă; în paginile în care se vorbește despre întâlnirile Amiralului cu marinari ce întâlniseră țărături necunoscute ⁶.

Legendele despre insulele fermecate ale Sfântului Brendan erau foarte răspândite în porturile Atlanticului. Corăbierii foloseau încă hărțile din secolele al XIII-lea și al XIV-lea pe care aceste pământuri erau trecute „în diferite puncte ale Oceanului, fie aproape de ecuator, fie la apus de insulele Azore,

⁶ Vezi *Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*, pp. 38—39.

fie pe paralela Irlandei''. Cele mai persistente erau „miturile referitoare la insula înflorită Antila, la insula Sf. Brendan și la arhipelagul celor 7 orașe''. Pe globul terestru al lui Martin Behaim din 1492, insula Sf. Brendan e arătată „aproape de ecuator la 54° longitudine vestică, Antila e plasată puțin mai la nord de tropicul Racului, la jumătatea drumului între insulele Azore și regiunea în care sunt marcate pe hărțile noastre Antilele Mici''. Spaniolii și portughezii au străbătut Atlanticul în toate direcțiile, de-a lungul întregului secol al XV-lea, în apropiere de Canare, Azore și Madera, căutând aceste insule. Căutările au continuat până în secolul al XVIII-lea „chiar și în timpul nostru, pescarii bătrâni de pe Gometa și Hierro cred în existența insulei Sf. Brendan care, când se ridică din adâncurile oceanului când se cufundă din nou... Fără îndoială că Amiralul, cât a trăit la Lisabona, s-a întâlnit cu marinari portughezi care navighează prin diferite părți ale oceanului. El a putut auzi ecouri ale veștilor despre aceste drumuri la Lisabona sau pe insulele Azore''⁷. Ceea ce e perfect logic: de ce n-ar fi crezut Columb în adevărul unor legende pe care le credea, în vremea lui, toată lumea?

Oricum această ipoteză e mai plauzibilă decât cea formulată în 1893 de geograful irlandez Denis O'Donoghue, de exemplu. Într-o carte care a atras atenția specialiștilor și, în același timp, a avut parte de o foarte bună primire din partea publicului larg, *Brendaniana*, el susținea că „așa cum se știe foarte bine, Columb a vizitat Irlanda, fiind ajutat... în cercetările sale de un gentleman irlandez numit Patrick Maguire care l-a însoțit și în marea lui călătorie transoceanică. Sunt și alte nume irlandeze în registrul echipajelor corăbiilor''⁸. Afirmatie considerată „complet falsă'' de Morison, autor, în 1943, al unei biografii a lui Columb, *Amiralul Marelui Ocean*, în vederea redactării

⁷ *Idem*, nota 8, pp. 191—192; în drumul său din Spania spre „Cipangu''. Columb a încercat să urmeze paralela de 28°, pe care hărțile de pe atunci așezau Antilia și arhipelagul celor 7 orașe.

⁸ Cf. Samuel Eliot Morison, *op. cit.*, p. 29.

căreia a cercetat în arhivele spaniole listele participanților la expediție, fără să dea de urma celor menționați de Donoghue. La fel de falsă s-a dovedit a fi informația furnizată de Geoffrey Ashe⁹, într-o carte altminteri temeinic documentată, *Pământ la vest !* „E aproape sigur că în echipajul său (al lui Columb, n.n.) din prima lui călătorie în Lumea Nouă a fost un om din Galway (port pe coasta de vest a Irlandei, n.n.). E absolut cert că acesta auzise de Brendan și că el l-a condus pe Columb spre vest, dincolo de orice hartă cunoscută”¹⁰.

Vorbind însă, despre hărți, avem dreptul să ne întrebăm ce însemnau „hărțile misterioase” despre care se spune că le avea asupra-i Martin Alonso Pinzón¹¹, comandantul corăbiei *Pinta*, personaj a cărei comportare suspectă i-a indignat pe ceilalți participanți la expediție.

Ciudată, să recunoaștem, e și consecvența cu care Amiralul le comunică oamenilor săi cifre sensibil mai mici decât cele ale distanțelor parcurse de navele micii armade. Încotro le spusese el înainte de plecare că se vor îndrepta ? Care erau pământurile făgăduite de el ? Pentru că e greu de crezut că un marinar care cunoaștea atât de bine datele necesare navigației și își pusese fiul să cerceteze tot ceea ce ar fi putut să-i spună hărțile și scrierile de până atunci, nu ar fi cunoscut dimensiunile sferei pământești și că era alarmat de lungimea drumului până în Asia, necutezând să-și facă echipajul părtaș al acestei permanente spaime că a mers prea departe și că, poate, a trecut, fără să își dea seama, pe lângă țărmurile căutate de el. Nu e cu puțință să nu fi știut că drumul *spre India* era mai lung decât cel care îl ducea până pe coastele apusene ale Atlanticului.

Dar dacă așa cum s-a spus despre portughezi, și spaniolii duceau o „politică a secretului”, apărându-și astfel cuceririle ? Să nu uităm că, la nici un an după întoarcerea lui Columb din cea de-a doua călătorie a sa, venețianul cu nume angli-

⁹ Vezi *ibid.*

¹⁰ George Ashe, *op. cit.*, p. 236.

¹¹ Vezi *Jurnalul de bord al lui Cristofor Columb*, p. 67,

cizat, John Cabot, împlânta steagul Angliei pe țărmurile Labradorului, Terrei Nqva și Noii Scoții. Semn sigur că și alții erau în stare să se folosească de iscusința corăbierilor italieni, descoperind alte căi spre lumea explorată de Columb.

E de ajuns să privim harta întocmită de Bartolomeo Columb, zice-se, după notele tatălui său ¹², pentru a ne da seama că Amiralul era convins că „Lumea Nouă” e mult mai întinsă decât oceanul pe care îl străbătuse el. Că o vedea ca pe o prelungire a Asiei (mai exact a Chinei), ca pe o imensă peninsulă înaintând sute de leghe spre est. Lucru firesc, pentru că, europenii sfârșitului de secol al XV-lea nu știau nimic despre vasta întindere ce avea să se cheme Oceanul Pacific.

Pe harta lui Bartolomeo nu e trecută nici o mențiune a țărmurilor *Indiei* pe care Columb și regalii săi armatori declarau că acostaseră marinarii spanioli. Nu s-a aflat ce și cât anume știa Amiralul despre Brendan sau Leif și, firește, cu atât mai puțin, despre miticii fenicieni. Dar cum putem crede că, în cea de-a patra călătorie a sa, începută în mai 1502, la trei ani după ce Vasco da Gama ancorase la Calcuta și redescoperise marea cultură a Indiei (știută, de altfel, din vremea lui Alexandru Macedoneanul), Columb continua să-i socotească *indieni* pe acei oameni pe care îi vedea zburdând goi și mirându-se de armele și veșmintele europenilor?

Ce știa, de fapt, Columb despre pământurile spre care, cu atâta patimă, a vrut să plece și pe care le-a visat până în clipa morții?

¹² *Idem*, p. 302.

CUPRÎNS

Cuvânt înainte	5
Pietrele diavolului . .	9
Indieni, fenicieni sau celți ?	36
Călugării corăbieri	76
Călătoriile scandinavilor	. 101
Insulele zburătoare .	132
Știa Columb despre predecesorii săi ?	149

*Carte subvenționată din fondul
de cercetare destinat literaturii
științifice și tehnice:*

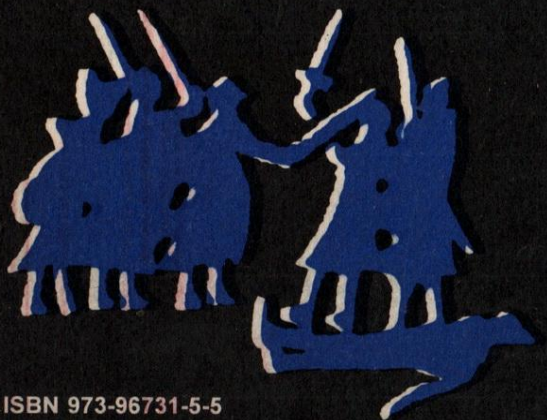

Redactor: MIHAELA NECULA
Tehnoredactor: SIMION CONSTANTIN

Tiparul executat la
S.C. UNIVERSUL S.A. — sub ed. 215

Cartea de față încearcă să deslușească în documentele istoriei și ale arheologiei, în legende și basme născocite încă din timpuri foarte îndepărtate, adevărul despre corăbierii care au trecut Atlanticul cu mult înainte ca navele lui Columb să fi pornit spre țămurile dinspre apus ale Oceanului.

De ce Atlanticul? De ce, mai mult decât alte ținuturi ale Pământului, el i-a atras nu numai pe cutezătorii navigatori, ci și, deopotrivă, pe istorici și pe poeții unor mari epopei ale Europei? De ce multe mistere ale lui stăruie și astăzi?

ISBN 973-96731-5-5

LEI 1500